ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. В. ГЕТЬМАНА
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЗАХІДНО-РЕГІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ КЛУБІВ ЮНЕСКО
АКАДЕМІЯ ЮРИДИЧНИХ НАУК МОЛДОВИ
ІНСТИТУТ ДЕМОКРАТІЇ МОЛДОВИ
МІНІСТЕРСТВО ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДИПЛОМАТИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН КНУ ім. Т. ШЕВЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЛНУ ім. І. ФРАНКА

Європейські перспективи

Науково-практичний журнал

European Perspectives

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS
V. HETMAN KYIV NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
INTERREGIONAL ACADEMY OF PERSONNEL MANAGEMENT
WEST REGIONAL ASSOCIATION OF UNESCO CLUBS
ACADEMY OF LAW SCIENCE OF MOLDOVA
INSTITUTE FOR DEMOCRACY OF MOLDOVA
MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF UKRAINE
DIPLOMATIC ACADEMY OF UKRAINE
THE NATIONAL INSTITUTE FOR STRATEGIC STUDIES
INSTITUTE OF INTERNATIONAL RELATIONS KYIV NATIONAL TARAS SHEVCHENKO UNIVERSITY
FACULTY OF INTERNATIONAL RELATIONS OF IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

№ 4, 2017

Спеціалізоване видавництво ЮНЕСКО Specialized publishing house

ЗМІСТ

ПРАВО

ТЕОРІЯ, ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

ФЕДОТОВ І.В.
МІСЦЕ ТА ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ
У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В ДЕРЖАВІ 5

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

ХОВПУН О.С.
АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ СФЕРІ:
ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ 10
СКОЧИЛЯС-ПАВЛІВ О.В.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ
ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ 16
РУВІН О.Г.
ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ
ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ 23
ТАРАСЮК Ю.В.
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ 29
КОРОБЕНКО С.В.
ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ
АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПРОВАДЖЕНЬ
В ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ 34

БАКАЇМ М.В.
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЗАПОБІГАННЯ
ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР 41
ГАЧАК-ВЕЛИЧКО Л.А.
ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ:
ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ 48

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

БАБАНІНА В.В.
СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ:
ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ 53
БАНАХ С.В.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ВИКОНАННЯ
ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ 61
ЄВДОКІМЕНКО С.А.
ДОТРИМАННЯ ВИМОГ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА - ЗАПОРУКА
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ 66
МАЛИНОВСЬКА Т.М.
ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ НАСИЛЬСТВА - ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ
ДЛЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА 70
ШИНКАРЧУК А.Я.
ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА:
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 76
ТИХОМИРОВ Д.О.
ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ 85
САЛМАНОВ О.В.
ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ
НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ 90
СУП Є.Ю.
ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ
У ВИДІ ВИПРАВНИХ РОБІТ ЗА ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ
(СТ. 172 КК УКРАЇНИ) 96

ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ТРУДОВЕ ПРАВО

БІНЬКО І.І.
ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ
ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ ВЛАСНОСТІ 101
ЧЕПОВ О.О.
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕПАРТАМЕНТУ
ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН В ЗЕМЕЛЬНІЙ СФЕРІ 106

ДИСКУСІЇ, ОБГОВОРЕННЯ, АКТУАЛЬНО

ШЕНЦЕВ Д.О.
НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ТА КООРДИНАЦІЇ
МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ 111
ВАСИЛЕНКО В.М.
КОНТРОЛЬ З БОКУ ГРОМАДЯН, ІНОЗЕМЦІВ,
ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ 116
МАРИНЯК Н.М.
ПРАВОВА ПРИРОДА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ 121
ПЄТУХОВ А.Ю.
СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ВЛАДОЮ
ТА БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ 126
ДМИТРЕНКО О.Д.
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВЗАЄМОДІЇ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ 132
НЕВЯДОВСЬКИЙ В.О.
ПРИНЦИП КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 139
СВІТЛАК І.І.
ПРАВОВА ДОКТРИНА ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ РОЗУМІННЯ
ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 144
КУШНІР Д.М.
ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНОЇ СТРУКТУРИ
ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ 149

МІСЦЕ ТА ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В ДЕРЖАВІ

ФЕДОТОВ Ігор В'ячеславович - суддя Шостого апеляційного адміністративного суду

УДК: 342.95 (477)

У статті, охарактеризовано зміст суб'єктів забезпечення законності в державі. Проведено науковий аналіз та визначено основних учасників правовідносин в галузі забезпечення законності. Розкрито зміст юридичного статусу органів судової гілки влади на основі конституційних та законодавчих положень. Визначено місце, значення, предмет роботи, а також звернено увагу на інші особливості функціонування органів адміністративної юстиції, як суб'єктів забезпечення законності в Україні.

З'ясовано, що суб'єктів забезпечення законності варто розглядати як учасників правовідносин, що виникають в контексті реалізації та забезпечення дотримання принципу законності на території Україні, на яких покладено спеціальне коло повноважень, що дають можливість застосовувати особливий інструментарій юридичного впливу.

Ключові слова: законність, забезпечення законності, адміністративне судочинство.

Постановка проблеми

Будь-яка країна – це складний механізм спеціально створених офіційних організацій, які виконують функції держави в економічній, політичній, правовій та інших сферах. В цьому виражається секторальний характер державної влади. Відповідно до цього кожна окрема сфера суспільного буття має свій набір офіційних суб'єктів, які за допомогою різноманітних правових важелів впливають на ту чи іншу групу суспільних відносин. Не є виключенням в цьому випадку механізм забезпечення законності, який також має власну систему суб'єктів, в межах якої відповідне місце займають адміністративні суди. Але, щоб правильно визначити значення останніх, необхідно розуміти роль кожного носія повноважень у вказаній сфері. Для цього доречним є встановлення всього суб'єктного складу забезпечення законності в державі.

Стан дослідження проблеми

Науковим підґрунтям статті є роботи вчених, які присвячували свої дослідження розгляду та аналізу проблеми суб'єктності в праві, а саме: І.Б. Михайловської, В.С. Нерсесянц, П.М. Рабіновича, С.І. Максимова, О.М. Музичука, Н.Н. Алексєєва, А.І. Ковлера, В.А. Четверіна, С.І. Архіпова та інших. Незважаючи на високий ступень наукової актуальності питання щодо ключових ознак суб'єктів права в цілому, особливості їх статусу у контексті окремих правових відносин та в межах певних юридичних явищ в більшості випадків залишається належним чином неосвітленими.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати місце та особливості адміністративних судів у системі суб'єктів забезпечення законності в державі. Для вирішення вказаного завдання необхідно: розкрити зміст юридичного статусу органів судової гілки влади на основі конституційних та законодавчих положень; розкрити значення, предмет роботи, а також особливості функціонування ор-

ганів адміністративної юстиції, як суб'єктів забезпечення законності в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у межах статті вперше зосереджено увагу та визначено місце та значення органів адміністративної юстиції в системі суб'єктів забезпечення законності на території України.

Виклад основного матеріалу

Суб'єктів забезпечення законності варто розглядати як учасників правовідносин, що виникають в контексті реалізації та забезпечення дотримання принципу законності на території Україні, на яких покладено спеціальне коло повноважень, що дають можливість застосовувати особливий інструментарій юридичного впливу.

Водночас, сформульоване визначення надає лише поверхневу характеристику суб'єктам забезпечення законності та ніяким чином не висвітлює значення та місце в їх складі органів адміністративного судочинства. Для відповіді на дані питання, поглянемо на конкретних представників системи практичного забезпечення законності в державі.

Першим відомством виступає Верховна Рада України (далі – ВРУ) виступає єдиним органом законодавчої влади в нашій державі (парламент). Особливість Верховної Ради України, як суб'єкта забезпечення законності в державі полягає в тому, що даний орган влади формує нормативну основу законності. Тобто, його діяльність спрямовано на створення офіційних документів, положенням яких суб'єкти права мають слідувати в межах тих чи інших правовідносин [1].

Окрім цього, Верховна Рада України приймає участь у забезпеченні законності в сфері захисту та контролю за станом додержання в державі прав та свобод людини шляхом здійснення парламентського контролю через інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є: захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина визначеними законодавством суб'єктами; запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню; сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі тощо[2].

Іншим суб'єктом забезпечення законності в державі є Кабінет Міністрів України. Даний орган є вищим відомством в системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства [3]. Окремі завдання КМУ відносяться до галузі забезпечення законності в державі. Зокрема, Кабінет Міністрів України здійснює забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України; вживає заходи щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості; забезпечує проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; реалізацію заходів із підтримки громадського порядку та боротьбою зі злочинністю [3].

Таким чином, КМУ – це управлінський центр держави, якій «завідує» виконавчою гілкою влади. Забезпечення законності даним суб'єктом відбувається шляхом контролю за діяльністю центральних органів влади; формування політики в ключових галузях суспільного життя та забезпечення її реалізації; організації боротьби із порушеннями легального стану на території нашої країни, наприклад, кримінальними правопорушеннями.

Наступну групу суб'єктів забезпечення законності в державі складають центральні та місцеві органи виконавчої влади. До центральних відомств, варто віднести Мініс-

терство внутрішніх справ України та Міністерство юстиції України. Перше, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28.10.2015 №878 є центральним головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах: а) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; б) захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; в) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; г) міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [4].

В свою чергу, Міністерство юстиції України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців і таке інше [5].

На місцевому рівні, забезпеченням законності займають місцеві державні адміністрації, що входять до системи органів виконавчої влади. Зміст та перелік повноважень місцевих державних адміністрації має галузевий формат. Так, в галузі забезпечення законності, правопорядку та прав і свобод громадян дані органи: забезпечують здійснення заходів щодо охорони громадської безпеки, громадського порядку, боротьби зі злочинністю; забезпечують розгляд звернень громадян та їх об'єднань, контролюють стан цієї роботи в органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в організаціях і установах, розташованих на відповідній території; забезпечують виконання актів законодавства з питань громадянства, пов'язаних з перебуванням іноземців та осіб без громадянства, сприяють органам та підрозділам центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у додержанні правил паспортної системи; розглядають справи про адміністративні правопорушення, віднесені до їх відання, утворюють адміністративні та спостережні комісії, координують їх діяльність; проводять державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень тощо [6].

Ще одну групу суб'єктів забезпечення законності на території нашої держави формують правоохоронні органи – особлива система державних відомств на які покладаються завдання із реалізації правоохоронної функції держави, що виражається у забезпеченні громадського порядку та публічної безпеки, боротьби із злочинністю, притягненні винних у вчиненні правопорушень осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності, профілактичній діяльності і таке інше. В своїй роботі дані органи мають право застосовувати найбільш жорсткі реактивні правові заходи, зокрема, ініціювати питання про накладенні адміністративно-правових санкцій, запобіжних заходів кримінально-процесуального змісту, а також використовувати спеціальні засоби та навіть вогнепальну зброю. До цих відомств відносяться: Національна поліція України, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Національне антикорупційне бюро, органи прокуратури, Державна прикордонна служба України. В своїй діяльності перелічені відомства виражають найбільш активну та негативну реакцію держави на порушення законності, в зв'язку з чим їх функціонал одночасно спрямовано на профілактику, попередження та припинення правопорушень.

Останню групу суб'єктів забезпечення законності становлять органи судової гілки влади, зокрема, адміністративні суди. Відмітимо, що слово суд походить від значення «думка (про когось, про щось») та вказує на внутрішньо розумову діяльність людини. Слово «суд», характеризуються значенням яке виражає процес думання або говоріння, а тому є думка, що першим значенням слова суд було обговорення, висловлення думки про когось. Також, в цілому ряді мов значення слова «суд» розкривається, як судова влада, судовий процес, судове засідання, судове рішення. [7;8]. В сучасній українській мові даний термін тлумачиться, як державний орган, який розглядає цивільні, кримінальні та деякі адміністративні справи [9].

На сьогоднішній день в Україні існує широка система судових органів. Їх основна направленість регламентована Конституцією держави та законодавством. Основний закон передбачає, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення [1].

Щодо органів адміністративної юстиції, то процедуру їх створення запущено з моменту проголошення України незалежною державою. Так, вже у 1992 році видано Концепцію судово-правової реформи від 28.04.1992 №2296-XII, в якій було задекларовано необхідність розбудови в нашій країні адміністративного судочинства. Підсумком цього процесу можна вважати прийняття Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 №2747-IV (далі – КАСУ) в якому зазначається про те, що адміністративні суди – це самостійні ланки органів адміністративного судочинства. В своїй сукупності вони формують цілісну систему спеціальних органів судової влад [10].

Ключовим моментом, який вирізняє статус адміністративного суду є предметна юрисдикція. Так, відповідно до статті 19 КАСУ юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема: спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження; 2) спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби; спорах між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень; спорах, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів; за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єкту законом; спорах щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму тощо [10].

Висновок

Отже, в межах системи суб'єктів забезпечення законності судові органи відіграють особливе місце. Вони є вираженням судової гілки влади та єдиними з усього масиву державних органів інституціями, які мають право реалізовувати правосуддя. Тобто, судові органи, якщо порівнювати їх із органами законодавчої та виконавчої влади, відіграють вторинну роль у забезпеченні законності. Адже, якщо законодавча та виконавча влада формують нормативну основу законності та борються із порушеннями цього принципу/режиму, то органи судової влади відновлюють законність в ситуаціях, коли її вже порушено та, що найбільш головне, забезпечують відновлення порушених інтересів відповідних суб'єктів.

При цьому, система судочинства є неоднорідною та поділена на окремі сектори. Одним з них є адміністративне судочинство, представлене спеціальними органами – адміністративними судами. Предметом роботи останніх є владні правовідносини, в межах яких виникають спори. Іншими словами, адміністративні суди забезпечують законність у вузькій владно-управлінській сфері де можуть виникати спори з права між окремими уповноваженими суб'єктами.

Водночас це не єдині особливості адміністративних судів, як суб'єктів забезпечення законності, адже велике коло специфічних ознак криється в меті, завданнях та функціях їх роботи, які, безумовно, заслуговують на проведення окремого наукового дослідження.

SUMMARY

The article describes the content of the subjects of ensuring the rule of law in the state. The scientific analysis is carried out and the basic participants of legal relations in the field of maintenance of legality are defined. The content of the legal status of the judiciary on the basis of constitutional and legislative provisions is revealed. The place, significance, subject of work are defined, and also attention is paid to other features of functioning of bodies of administrative justice as subjects of maintenance of legality in Ukraine.

It was found that the subjects of legality should be considered as participants in legal relations arising in the context of implementation and enforcement of the principle of legality in Ukraine, which have a special range of powers that allow the use of special tools of legal influence.

Key words: legality, ensuring legality, administrative proceedings.

Література

1) Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-вр // Офіційний вісник України. 2010. №72/1. ст. 2598.

2) Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: закон від 23.12.1997 №776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1998. №20. ст.99.

3) Про Кабінет Міністрів України: закон від 27.02.2014 №794-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. №13. ст.222.

4) Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова, положення від 28.10.2015 №878 // Офіційний вісник України. 2015. №43. ст.2972.

5) Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова, положення від 02.07.2014 №228 // Офіційний вісник України. 2014. №54. ст.88.

6) Про місцеві державні адміністрації: закон від 09.04.1999 №586-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. №20. ст.190.

7) Скляренко, В. Г. Етимологічні розвідки. 11 [Текст] / В. Г. Скляренко // Мовознавство. 2011. № 5. С. 3–7.

8) Прилуцький С.В. Суд як фундаментальний соціально-правовий феномен / С.В. Прилуцький // Journal «ScienceRise: Juridical Science». 2017. №2(2). С.37 44.

9) Білодід І.К. Словник української мови в 11 томах / І.К. Білодід // 1978 с.821.

10) Кодекс адміністративного судочинства України: кодекс, закон від 06.07.2005 №2747-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. №35. ст.1358.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ СФЕРІ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

ХОВПУН Олексій Сергійович - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики (Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна)

УДК 342.9:351.77

В статье на основе проанализированных научных работ и нормативно-правовых актов сформулировано авторское определение понятия «административная ответственность в фармацевтической сфере», а также предложены ее виды и определены правовые проблемы административной ответственности в фармацевтической сфере.

Ключевые слова: административная ответственность в фармацевтической сфере, фармацевтическая административная ответственность, здравоохранительная административная ответственность в фармации, общая административная ответственность в фармации.

Постановка проблеми

Режим законності і правопорядку є запорукою стабільності та досягнення мети державно-правового впливу на будь-які правовідносини, в тому числі фармацевтичні. При цьому значення фармацевтики для сучасної держави та суспільства важко переоцінити. Адже перед викликами сучасних біологічних загроз, епідемій та пандемій, весь сучасний державний механізм залишається безпорадним без ефективних лікарських засобів або імунологічних препаратів. Задля забезпечення стабільності фармацевтичних правовідносин та досягнення ними мети державного управління застосовуються різні методи та засоби, в тому числі проявляється охоронна функція права, що виражається у застосуванні юридичної відповідальності до тих суб'єктів правовідносин, що допускають вчинення правопорушень. З метою вдосконалення процесу державного управління фармацією, найбільш актуальним є дослідження адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері, оскільки саме вказаний вид юридичної відповідальності передбачений за порушення порядку управління фармацевтичною галуззю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері у своїх наукових працях досліджували такі вчені, як В.М. Пашков, А.А. Котвіцька, І.В. Кубарєва, Л.В. Пилюга, О.Г. Алексєєв, Н.В. Волк, О.П. Світличний, В.І. Теремецький та інші. Однак, незважаючи на достатню кількість публікацій із запропонованої теми, аналіз наукових праць свідчить про відсутність єдиного підходу до правопорушень, за які передбачена адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері, та самого визначення поняття «адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері». В цьому й полягає актуальність і необхідність запропонованого дослідження як для науки адміністративного права, так і для перспектив правозастосовної діяльності відповідних компетентних органів.

Вбачається, що найбільш обґрунтоване і змістовне визначення адміністративної відповідальності сформульовано В.І. Теремецьким: «особливий різновид юридичної відповідальності, яка застосовується упо-

вноваженими на те державними органами чи їх посадовими особами до осіб, що вчинили адміністративні проступки, на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного законодавства й передбачає наслідки майнового, матеріального, морального, особистісного чи іншого характеру [1, с. 346]. При цьому адміністративна відповідальність є складовою частиною адміністративного примусу й наділена всіма його ознаками [2, с. 162].

А.А. Котвіцька та І.О. Сурікова вважають, що адміністративна відповідальність фармацевтичних працівників передбачена статтями 42^4, 44, 44^2, 167, 168^1, 170 КУпАП та настає у випадках: продажу лікарських засобів без рецепта у заборонених законодавством випадках; незаконного виробництва, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах; порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників під час здійснення ними професійної діяльності; введення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів; виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил; недодержання стандартів при транспортуванні, зберіганні і використанні продукції (крім харчових продуктів); невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів [3, с. 2–3].

О.Г. Алексєєвим, обґрунтовано, що порушення законодавства про рекламу лікарських засобів є самостійним видом правопорушення у фармацевтичній сфері, а відповідні норми законодавчих актів стосовно рекламної діяльності, регулюють також і відносини у фармацевтичній сфері. На підставі аналізу чинного законодавства та наукових поглядів різних авторів, О.Г. Алексєєвим проведено класифікацію порушень антиконкурентного законодавства у фармацевтичній сфері за такими видами: монополістична діяльність; зловживання домінуючим становищем; обмежувальна та дискримінаційна діяльність суб'єктів господарювання у фармацевтичній сфері; недобросовісна конкуренція у фармацевтичній сфері; неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання у фармацевтичній сфері; створення перешкод суб'єктам господарювання в процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції у фармацевтичній сфері. Крім того, до адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері О.Г. Алексєєв відносить також відповідальність за ст. 188^{10} КУпАП «Невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів» [4, с. 20].

Волк Н.В. до адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері відносить юридичну відповідальність за статтями 164, 167, 170, 188^9, 188^{10}, 188^{11} КУпАП [5, с. 132].

Отже, вказані дослідники у своїх працях обґрунтовують необхідність нести адміністративну відповідальність уповноваженим владним суб'єктам за результатами публічного управління фармацією.

Мета статті – проаналізувати праці вчених з проблем адміністративної відповідальності загалом та адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері зокрема, а також нормативно-правові акти, що регулюють питання притягнення до адміністративної відповідальності, сформулювати визначення поняття «адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері», а також запропонувати авторський розподіл адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері на види, визначити основні проблеми правової регламентації адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері.

Виклад основного матеріалу

Згідно зі ст. 27 Закону України «Про лікарські засоби», особи, винні в порушенні законодавства про лікарські засоби, несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законодавством [7]. Відповідно до ст. 80 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» винні

у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством [8]. Зазначимо, що у обох профільних законах не встановлено конкретні види адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері.

Виходячи із розгляду вищенаведених наукових праць та аналізуючи норми КУпАП, надамо коротку характеристику адміністративних проступків, за які передбачено адміністративну відповідальність у фармацевтичній сфері. Так, ч. 1 ст. 42^4 КУпАП «Продаж лікарських засобів без рецепта у заборонених законодавством випадках» [9] передбачено адміністративну відповідальність за продаж лікарських засобів в аптечних закладах без рецепта у заборонених законодавством випадках. У ч. 2 ст. 42^4 передбачено адміністративну відповідальність за повторний протягом року продаж лікарських засобів в аптечних закладах без рецепта у заборонених законодавством випадках, що є кваліфікованим складом адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 42^4 КУпАП.

Статтею 44 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах [9]. Частиною 2 ст. 44 встановлено, що особа, яка добровільно здала наркотичні засоби або психотропні речовини, які були у неї в невеликих розмірах і які вона виробила, виготовила, придбала, зберігала, перевозила, пересилала без мети збуту, звільняється від адміністративної відповідальності за дії, передбачені цією статтею.

Частина 1 ст. 44^2 КУпАП закріплює адміністративну відповідальність за порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників під час здійснення ними професійної діяльності. За повторне протягом року порушення вищевказаних обмежень відповідальність встановлено 2 ст. 44^2 [9]. Самі ж професійні обмеження для медичних і фармацевтичних працівників прописані у ст. 78^1 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», що включає, зокрема, заборону на вимогу споживача під час реалізації (відпуску) лікарського засобу не надавати або надавати недостовірну інформацію про наявність у даному аптечному закладі лікарських засобів з такою самою діючою речовиною (за міжнародною непатентованою назвою), формою відпуску та дозуванням, зокрема приховувати інформацію про наявність таких лікарських засобів за нижчою ціною [8].

Стаття 167 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за введення в обіг (випуск на ринок України, в тому числі з ремонту) або реалізація продукції (крім харчових продуктів), яка не відповідає вимогам стандартів, норм, правил і зразків (еталонів) щодо безпечності, якості, комплектності та упаковки (за винятком випадків, передбачених законодавством України) [9]. До такої продукції належать і лікарські засоби, імунологічні препарати, вироби медичного призначення, що якраз є об'єктами фармацевтичних правовідносин.

Стаття 168^1 КУпАП визначає, що адміністративній відповідальності підлягають особи, які вчинили таке правопорушення як виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил [9]. До таких послуг належать і деякі види фармацевтичної діяльності, наприклад фармацевтична опіка.

Статтею 170 КУпАП регламентовано адміністративну відповідальність за недодержання стандартів і технічних умов при транспортуванні, зберіганні і використанні (експлуатації) продукції (крім харчових продуктів), якщо це спричинило зниження якості, псування або наднормативні втрати продукції (крім харчових продуктів) [9]. В контексті фармації йдеться про неналежну практику зберігання лікарських засобів, імунологічних препаратів, виробів медичного призначення.

Статтею 188^{10} КУпАП встановлено адміністративну відповідальність за невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів, щодо усунення порушень законодавства про лі-

карські засоби або створення перешкод для їх діяльності [9].

Слід також зазначити, що концепція адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері має чимало науково-теоретичних проблем та проблем правової регламентації. Йдеться про відсутність (а відповідно й необхідність) визначення адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері та встановлення її меж. Оскільки фармацевтична сфера охоплює широке коло різних правовідносин, тому всередині неї можуть вчинятися різного роду правопорушення, притаманні іншим сферам життєдіяльності суспільства.

З метою розподілу юридичної відповідальності у фармацевтичній сфері на групи, проаналізуємо відповідний нормативно-правовий матеріал, а саме: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.10.2001 № 428 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення законодавства України щодо забезпечення якості лікарських засобів» [10]. З наведених у цьому наказі адміністративних правопорушень, до тих правопорушень, що вчиняються у системі охорони здоров'я належать такі адміністративні проступки: порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників під час здійснення ними професійної діяльності (ст. 44^2 КУпАП), порушення встановленого порядку взяття, переробки, зберігання, реалізації і застосування донорської крові та (або) її компонентів і препаратів (ст. 45^1 КУпАП), продаж лікарських засобів без рецепта у заборонених законодавством випадках (ст. 42^4 КУпАП), а також невиконання законних вимог посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері контролю якості та безпеки лікарських засобів (ст. 188^{10} КУпАП). Суб'єктом накладення стягнень за вказані правопорушення є виключно Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками. Суб'єктами адміністративної відповідальності за цими правопорушеннями є фармацевтичні або медичні працівники. Фармацевтичні працівники є суб'єктами лише одного із вказаних правопорушень, передбаченого ст. 42^4 КУпАП. Адже лише фармацевтичні працівники мають правову можливість здійснювати продаж лікарських засобів в аптечних закладах без рецепта у заборонених законодавством випадках. Інші ж правопорушення, наведені у вказаному вище наказі, не належать до тих, які вчиняються лише в сфері фармації або ж у системі охорони здоров'я загалом, адже можуть бути вчинені в різних сферах суспільної життєдіяльності, а саме: ведення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів (ст. 167 КУпАП), виконання робіт, надання послуг громадянам-споживачам, що не відповідають вимогам стандартів, норм і правил (ст. 168^1 КУпАП), недодержання стандартів при транспортуванні, зберіганні і використанні продукції (крім харчових продуктів) (ст. 170 КУпАП) [10]. Зазначимо, що відповідальність, передбачена цими статтями, стосуються не лише фармацевтичної сфери, а суб'єктом накладення адміністративних стягнень є не лише Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками. Адміністративна відповідальність за вказані правопорушення може бути прикладом загальної адміністративної відповідальності у фармації. Іншими прикладами загальної адміністративної відповідальності у фармації є корупційні правопорушення, вчинені посадовими особами публічних органів управління фармацією або посадовими особами фармацевтичних підприємств, що мають статус юридичних осіб публічного права. До таких правопорушень можуть належати порушення вимог фінансового контролю (ст. 172^6 КУпАП) та порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172^6 КУпАП) [9].

У результаті проведеного аналізу констатуємо, що у межах адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері необхідно розрізняти адміністративні правопорушення притаманні суто фармацевтичній діяльності, діяльності у системі охорони здоров'я та адміністративні правопорушення загального характеру, які можуть мати місце і у фармацевтичній сфері. Для зручності у науковому обороті пропонуємо назвати вищевказані види адміністративної відпо-

відальності (за об'єктом правопорушення) у фармацевтичній сфері такими термінами: фармацевтична адміністративна відповідальність, охороноздоровча адміністративна відповідальність у фармації та загальна адміністративна відповідальність у фармації.

Варто також зазначити, що сьогодні відсутні спеціальні норми, які встановлюють адміністративну відповідальність за зневажливе ставлення до фармацевтичних працівників. Хоча фармацевтичні працівники (як і медичні) заслуговують на посилений захист з боку держави (честі, гідності, психічного здоров'я тощо). Адже досить часті випадки у фармацевтичній практиці брутального, негідного поводження із фармацевтичними працівниками з боку клієнтів, яких вони сумлінно обслуговують. Як відомо, в КУпАП передбачена адміністративна відповідальність за прояви неповаги до певних посадових осіб. Так, існує адміністративний проступок у вигляді прояву неповаги до суду або Конституційного Суду України (ст. 185^3 КУпАП), злісна непокора законному розпорядженню або вимозі працівника транспорту, який здійснює контроль за перевезенням пасажирів, пов'язана з фізичним опором або образою, а так само з іншими протиправними діями (ст. 185^9 КУпАП), булінг (цькування) учасника освітнього процесу (ст. 173^4 КУпАП) [9]. Вважаємо, що у КУпАП мають бути імплементовані спеціальні норми про адміністративну відповідальність за образи та зневажливе ставлення до фармацевтичних працівників.

Також відсутні норми, що встановлюють адміністративну відповідальність органів державної влади за неналежне виконання ними функцій держави щодо забезпечення громадян лікарськими засобами, імунологічними препаратами та виробами медичного призначення. Хоча органи публічного управління фармацією мають нести сувору відповідальність за неналежне виконання своїх прямих обов'язків. Оскільки конкретні посадові особи мають відповідати, наприклад, за відсутність в аптеках засобів індивідуального захисту під час пандемій та епідемій, за відсутність спеціальних сироваток, що застосовуються при укусах ядовитих комах; за відсутність імунологічних препаратів, які захищають населення від небезпечних інфекційних хвороб тощо. Так, у 2017 році, за даними головного інфекціоніста Міністерства охорони здоров'я України, в Україні не вистачало вакцини проти поліомієліту [11].

Крім того, за даними ЗМІ, у 2017 році на регіональному рівні склався дефіцит вакцин від кору, туберкульозу, свинки, краснухи та деяких інших соціально небезпечних хвороб. На місцях запевняють, що у них бракує вакцин від небезпечних недуг, у той час, як у сусідніх з Україною країнах вирують епідемії. Урядовці переконують, що проблема не пов'язана із закупівлями, адже препарати є [12]. Однак наразі немає інформації про притягнення винних посадових осіб до юридичної відповідальності за відсутність життєво необхідних імунологічних препаратів. Утім це питання є важливим для людського життя і здоров'я, а вказані правовідносини потребують посиленої правової охорони, одним із засобів якої є адміністративна відповідальність за неякісну управлінську роботу у фармацевтичній сфері.

Висновки

Адміністративну відповідальність у фармацевтичній сфері можна визначити як накладення уповноваженими суб'єктами на юридичних та фізичних осіб (і навіть на суб'єктів владних повноважень) передбачених законодавством адміністративних стягнень, що є негативною реакцією держави на адміністративні проступки, що посягають на встановлений порядок публічного управління фармацією. Залежно від об'єктів правопорушення пропонуємо виділяти такі види адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері: фармацевтична адміністративна відповідальність, охороноздоровча адміністративна відповідальність у фармації та загальна адміністративна відповідальність у фармації.

До проблем правової регламентації адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері належить відсутність визначених адміністративним законодавством спеціальних санкцій за порушення громадського порядку у аптечних закладах та зневажливе ставлення до фармацевтичних працівників, а також санкцій за неналежне виконання своїх повноважень органів пу-

АНОТАЦІЯ

У статті на основі проаналізованих наукових праць та нормативно-правових актів сформульовано авторське визначення поняття «адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері», а також запропоновано її види та визначено правові проблеми адміністративної відповідальності у фармацевтичній сфері.

Ключові слова: адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері, фармацевтична адміністративна відповідальність, охороноздоровча адміністративна відповідальність у фармації, загальна адміністративна відповідальність у фармації.

блічного управління фармацією та їх посадових осіб.

Література

1. Теремецький В. І. Поняття, сутність та ознаки адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері оподаткування. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 1 (58). С. 343–351.

2. Битяк Ю.П. Адміністративне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

3. Котвіцька А.А., Сурікова І.О. Професійна відповідальність фармацевтичних працівників в Україні / Science and Life: processing of articles the International scientific conference, November 16-17, 2017. Czech Repablic, Karlovy Vary: Skleneny Mustek. P. 1–4. URL: http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/ професійна відповідальність фармацевтичних працівників в Україні.pdf

4. Алексєєв О.Г. Адміністративна відповідальність у фармацевтичній сфері: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата фармацевтичних наук. Запоріжжя, ЗДМУ, 2013. 25 с.

5. Волк Н.В. Інститут адміністративної відповідальності як механізм забезпечення правопорядку у фармацевтичній галузі. Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 18–19 серпня 2017 року: тези доповіді. Львів, 2017. С. 74–76..

6. Пєтков С.В., Армаш Н.О. Наукові підходи до визначення адміністративної відповідальності у сфері державного управління. Вісник Національної академії правових наук України № 4 (79) 2014. С. 133–139.

7. Про лікарські засоби: Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80

8. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

10. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення законодавства України щодо забезпечення якості лікарських засобів: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 26.10.2001 № 428. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-02

11. В Україні катастрофічна нестача вакцин від поліомієліту, – МОЗ. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3041181/v_ukrayini_katastrofichna_nestacha_vaktsyn_vid_poliomiyelitu_moz

12. Урядовці переконують, що препарати є. URL: https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-ne-vistachaye-vakcin-dlya-scheplen-vid-nebezpechnih-hvorob-moz-problemu-iz-zakupivlyami-zaperechuye-876993.html

ADMINISTRATIVE LIABILITY IN THE PHARMACEUTICAL FIELD: CONCEPT, TYPES AND PROBLEMS OF LEGAL REGULATION

On the basis of the analyzed scientific works and regulatory acts the author of the article has defined own concept of "administrative liability in the pharmaceutical field", and has also suggested its types and has determined the legal problems of administrative liability in the pharmaceutical field.

Key words: administrative liability in the pharmaceutical field, pharmaceutical administrative liability, health care administrative liability in the pharmaceutical field, general administrative liability in pharmaceutical field.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПОРІВ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ

СКОЧИЛЯС-ПАВЛІВ Ольга Василівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID 0000-0001-6737-7628

УДК 342.231.14:341.64:342.8

В статье анализируются правовые основы деятельности Европейского суд по правам человека по решению избирательных споров как авторитетного международного судебного органа, созданного для рассмотрения заявлений граждан европейских стран, ратифицировавших Европейскую конвенцию о защите прав человека и основных свобод. Рассмотрение дела Европейским судом по правам человека является одной из стадий производства в решении конфликтов, касающихся защиты прав и свобод человека и гражданина в Украине, поскольку одним из свойств решения этого Суда является то, что оно может быть основанием для пересмотра решений национальных судов Украина, если они допустили нарушения прав гражданина при решении конфликта, в том числе и избирательного спора.

Как следует из судебной практики, рассмотренных Европейским судом по правам человека обращений против Украины о нарушении избирательных прав после последних избирательных кампаний не было, что может, свидетельствовать о создании достаточно эффективной национальной системы рассмотрения жалоб и споров в избирательном процессе. По состоянию на сегодняшний день Европейским судом по правам человека рассмотрено три жалобы против Украины, касающихся ст. 3 Протокола, две из которых были удовлетворены, в удовлетворении третьей Суд отказал.

Протоколом № 1 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод (ст. 3) предусмотрено, что стороны обязуются проводить с разумной периодичностью свободные выборы путем тайного голосования в таких условиях, которые обеспечивали бы свободное волеизъявление народа при выборе органов законодательной власти. Исследование судебной практики, рассмотренных Европейским судом по правам человека обращений показало невозможность применения статьи 3 Протокола № 1 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод во время местных выборов и выборов главы государства.

Констатировано, что решения Европейского суда по правам человека имеют важное значение при решении избирательных дел для административных судов, избирательных комиссий, а также для органов исполнительной власти. Именно поэтому, целесообразно подготовить тематический сборник решений Европейского Суда по правам человека по избирательным спорам для судей и других субъектов избирательного процесса.

Ключевые слова: выборы, избирательный процесс, избирательные споры, Европейский суд по правам человека, европейские стандарты выборов.

Постановка проблеми

Європейський суд з прав людини є авторитетним міжнародним судовим органом, який створено для розгляду заяв громадян європейських країн, що ратифікували Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Україна приєдналась до цієї Конвенції в

1997 році і відтоді її громадяни дістали право звертатися за захистом своїх прав до зазначеного Суду. До переліку прав і свобод, які становили зміст Конвенції, Протоколом № 1, підписаним урядами-членами Ради Європи було додано також положення про право на вільні вибори (ст. 3). Відповідно до цієї статті сторони зобов'язуються проводити з розумною періодичністю вільні вибори шляхом таємного голосування в таких умовах, які забезпечували б вільне волевиявлення народу при обранні органів законодавчої влади [1].

Саме тому **метою** цієї статті є дослідження правового регулювання вирішення виборчих спорів Європейським судом з прав людини.

Аналіз досліджень даної проблеми

До наукового дослідження виборчих спорів долучилися такі науковці, як: М.В. Жушман, А.Б. Зеленцов, В.П. Іщенко, С.В. Кальченко, Є.Б. Лупарєв, І.А. Самсін, М.І. Смокович, В.А. Стукаленко, Ю.Б. Ключковський, С.В. Ківалов, М.І. Мельник, М.І. Ставнійчук, Ю.А. Попова та інші. Проте теоретичні і практичні аспекти розв'язання проблем у цій сфері потребують подальших досліджень, особливо в умовах різкого зростання обсягів судової практики вітчизняних судів і Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу

Частиною 4 ст. 55 Конституції України встановлено, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасницею яких є Україна [2].

Безумовно, визнання Україною обов'язкової юрисдикції міжнародного судового органу – Європейського суду з прав людини можна вважати революційним етапом розвитку української міжнародно-правової думки, яка до останнього часу ґрунтувалась на принципі статичного підходу до розуміння концепції міжнародного захисту прав людини та абсолютному характері принципу державного суверенітету. Входження України до правової системи Конвенції та її юрисдикційного контрольного механізму потребує як перегляду ставлення до принципу непорушності державного суверенітету, так і відмови від традиційного статичного підходу до концепції захисту прав людини [3, с. 78].

Отже, розгляд справи Європейським судом з прав людини є однією із стадій провадження у розв'язанні конфліктів, що стосуються захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні, оскільки однією з властивостей рішення цього Суду є те, що воно може бути підставою для перегляду рішень національних судів України, якщо вони допустили порушення прав громадянина при розв'язанні конфлікту, в тому числі й виборчого спору.

На перший погляд, видається, що право, гарантоване ст. 3 Першого протоколу, відрізняється від інших прав, які передбачає Конвенція та протоколи до неї, оскільки воно сформульоване не як конкретне право чи свобода, а як зобов'язання Високої Договірної Сторони забезпечити вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу. Але, беручи до уваги тлумачення цього положення в контексті Конвенції загалом, Суд встановив, що ця стаття гарантує права особи, включаючи право голосу та право балотуватися на виборах. Крім того Суд визнав, що ця стаття гарантує право громадянина висувати свою кандидатуру на виборах і, в разі обрання, обіймати посаду народного депутата. Ю. Б. Ключковський, виходячи з практики Європейського суду з прав людини, дійшов висновку, що ст. 3 Першого протоколу захищає суб'єктивні права – право голосу та право бути кандидатом на виборах органу законодавчої влади. Вчений підкреслює адекватність розуміння Судом змісту пасивного виборчого права, яке часто некоректно визначають як «право бути обраним» [4, с.23].

Аналіз масиву справ, розглянутих Європейським судом з прав людини, свідчить про невелику кількість справ, у яких порушувалися пов'язані із ст. 3 Першого Протоколу питання. На думку вченого С. В. Кальченка, причиною невеликої кількості рішень за ст. 3 Першого протоколу до Конвенції, порівняно з практикою застосування статей 6, 10, 13 Конвенції, ст. 1 Першого протоколу до

Конвенції, прийнятих Європейським судом з прав людини, є досить обмежена сфера застосування норми ст. 3 Першого протоколу – лише у відносинах стосовно виборів до законодавчого органу. Хоча поняття «законодавчий орган» є автономним для цілей Конвенції та не залежить від кваліфікації у національному праві, що неодноразово підкреслювалось Судом [5]. Дослідник С. Р. Тагієв стверджує, що Європейський суд з прав людини застосовує положення ст. 3 Першого протоколу для захисту виборчих прав лише при формуванні «законодавчих органів» [6].

Аналізуючи причини звернень до Європейського суду з прав людини, необхідно відмітити, що вони були зумовлені: 1) неефективністю національного правосуддя й неможливістю захистити права людини у виборчому процесі; 2) недосконалістю національного виборчого законодавства; 3) значною кількістю порушень під час виборів як з боку їх організаторів, так і з боку виборців і кандидатів; 4) недовірою до результатів виборів унаслідок цих порушень.

Як вбачається із судової практики, розглянутих Європейським судом з прав людини звернень проти України щодо порушення виборчих прав після останніх виборчих кампаній не було, що може, свідчити про створення достатньо ефективної національної системи розгляду скарг і спорів у виборчому процесі. Станом на сьогоднішній день Європейським судом з прав людини розглянуто три скарги проти України, які стосуються ст. 3 Першого протоколу до Конвенції, дві з яких були задоволені, а у задоволенні третьої Суд відмовив. Це справи, відповідно, за зверненнями Мельниченка (розглянута у 2004 році) [7] , Суховецького (розглянута у 2006 році) [8] та Ковача (розглянута у 2008 році) [9] .

Відзначимо, що предметом розгляду Європейського суду з прав людини були й інші заяви українських громадян (виборців) про порушення ст. 3 Першого протоколу до Конвенції, однак ці заяви по суті не розглядалися. Так, за ухвалою від 4 травня 1999 року у справі «Бабенко проти України» Європейський суд з прав людини дійшов висновку про безпідставність скарги. Заявник скаржився, що умови, в яких проходили вибори, не забезпечували вільного вираження думки народу при виборі законодавчого органу відповідно до ст. 3 Першого протоколу до Конвенції. Він заявляв, що порушення вплинули на результат виборів, а національні судові органи не забезпечили об'єктивного розгляду цієї справи.

Отже, варто підкреслити важливу роль правових позицій та рішень Європейського суду з прав людини для становлення та розвитку в Україні такої важливої для демократії галузі права, як виборче право. Проте недостатня ознайомленість професійних суддів, адвокатів, юристів та інших фахівців, які працюють у цій сфері, зі змістом відповідних рішень Суду призвела до того, що напрацьовані правові позиції стосовно ст. 3 Першого протоколу досі не стали повноцінною частиною національної доктрини виборчого права [10, с. 171].

У контексті нашого дослідження розглянемо детальніше правила у застосуванні норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. При розгляді будь-якої справи стосовно порушення «конвенційних» прав суд зобов'язаний перевірити відповідність норм національного законодавства зазначеній Конвенції, застосувати її положення лише з урахуванням таких вимог: 1) у разі невідповідності національного законодавства положенням Конвенції; 2) за наявності в національному законодавстві правових «прогалин» щодо прав людини та основних свобод, але які водночас визначені в Конвенції; 3) для кращого розуміння тих положень національного законодавства, до яких були внесені зміни або доповнення на підставі рішень Європейського суду; 4) у разі використання в судовій практиці України таких основних принципів Конвенції, як «верховенство права», «справедливість», «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція» тощо [11, с. 393]. З метою використання й застосування у практиці юрисдикційних органів України Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод потребує тлумачення через рішення Європейського суду з прав людини. Тому розглянемо детальніше масив тих прав, що охоплюються захистом зазначеної Конвенції.

Як передбачено статтею 3 Протоколу № 1 до Конвенції, Високі Договірні Сторони

зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу [1]. Аналіз цього положення свідчить про доволі нетипове формулювання зазначеної норми, що може викликати неправильне розуміння її змісту. Як влучно відмітив суддя Федерального Конституційного Суду Німеччини К. Грасхоф, «положення статті 3 не вписуються в рамки інших правових гарантій, де йдеться про права людини» [12, с. 60]. Тож для приведення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «у колію практичності» Європейський суд з прав людини розтлумачив її у спосіб, що гарантує індивідуальні права осіб. В рішенні у справі «Матьє-Моен і Клерфе проти Бельгії» (Case of Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium) зазначено, що стаття 3 Протоколу № 1 до цієї Конвенції гарантує індивідуальні права, у тому числі право обирати та бути обраним. Стосовно «нетипового формулювання» положень статті 3 Протоколу № 1 до зазначеної Конвенції, Європейський суд з прав людини визнав, що ця норма надає державам більших можливостей. У цій сфері від держав вимагається вжиття позитивних заходів, аніж просто утримання від втручання у відповідне право [13].

Отже, стаття 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує індивідуальні права, у тому числі право обирати та бути обраним. Надалі Європейський суд з прав людини розвинув позицію щодо обсягу пасивного виборчого права, яке охоплюється захистом цієї норми. Так, у рішенні у справі «Ковач проти України» (Case of Kovach v. Ukraine) зазначено, що стаття 3 Протоколу № 1 гарантує право бути обраним та «у разі обрання, обіймати мандат депутата парламенту» [9].

Таким чином, предмет справи може бути обумовлений порушенням права вільно обирати та бути обраним на виборах до Верховної Ради України, а у разі обрання – обіймати мандат народного депутата України упродовж встановленого Конституцією України строку повноважень.

Водночас, у практиці Європейського суду з прав людини сформувалась усталена позиція щодо неможливості застосування статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час місцевих виборів, які у рішеннях цього Суду називаються «муніципальними». Зокрема, Європейський суд з прав людини не визнав за можливе поширення дії статті 3 Протоколу № 1 до зазначеної Конвенції у зв'язку із виборами до муніципальних рад у Бельгії [14], окружних рад у Сполученому Королівстві [15], регіональних рад у Франції [16], оскільки ці органи, на думку Суду, не можуть розглядатись як «законодавчі для цілей статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції». Компетенція органів та посадових осіб місцевої влади в окремих країнах приймати підзаконні нормативно-правові акти має бути відмежована від повноважень законодавчого органу, на який вказує стаття 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, навіть попри те, що законодавча влада може реалізовуватись не лише виключно національним парламентом. У рішеннях у справах «Черепков проти Росії» (Case of Cherepkov v. Russia) [17], «Саллерас Ллінарес проти Іспанії» (Case of Salleras Llinares v. Spain) [18], «Горіздра проти Молдови» (Case of Gorizdra v. Moldova) [19] Європейський суд з прав людини встановив, що муніципальні ради, окружні ради, регіональні асамблеї у відповідних державах є адміністративними органами, компетентними вирішувати питання організації та надання послуг місцевого значення. Їх повноваження передбачені законами або підзаконними актами, що не дає підстави вважати ці органи як «законодавчі» для цілей статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Щодо виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів в Україні, вважаємо, що відносини у зв'язку із цими виборами не підпадають під захист статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Особливої уваги потребує питання про можливість застосування статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції стосовно виборів глави держави. При вирішенні справ «Башкаускайте проти Литви» (Case of Baskauskaite v. Lithuania), «Паксас проти Литви» (Paksas v.

Lithuania) Європейський суд з прав людини не поширив зазначену норму стосовно виборів президентів цих країн. Як зазначено у цих рішеннях, немає свідчення того, що повноваження президента можуть бути витлумачені як такі, що підпадають під визначення «законодавчий орган» у сенсі статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції. Повноваження глави держави щодо видання указів, декретів, розпоряджень, підписання чи права вето щодо законодавчих актів, прийнятих парламентом, мають бути відмежованими від здійснення власне «законодавчої влади» у сенсі статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що зазначено Європейським судом з прав людини у рішенні у справі «Гулієв проти Азербайджану» (Case of Guliyev v. Azerbaijan) [20]. Враховуючи зазначені позиції Європейського суду з прав людини, можна дійти висновку, що дія статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не поширюється на відносини у зв'язку із виборами Президента України.

Чітке врахування сфери юридичної дії статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у діяльності адміністративно-юрисдикційних органів має важливе практичне значення. У разі застосування цього положення, обов'язковим є одночасне додержання вимог інших конвенційних норм, зокрема статей 13, 17, 18, які вказують, відповідно, на «права та свободи, визнані в цій Конвенції», «положення цієї Конвенції» та «обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією» [1].

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Матьє-Моен і Клерфе проти Бельгії» зазначено, що права, гарантовані статтею 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, «не є абсолютними». Певні обмеження є допустимими, а держави – члени Ради Європи мають «дискреційні повноваження самостійно визначати відповідні обмеження», є вільними у виборі мети для обґрунтування обмеження за умови, що «сумісність такої мети із принципом верховенства права та загальних завдань Конвенції доведена конкретними обставинами справи». Водночас, такі обмеження не можуть знищити саму суть прав та позбавити права їхньої ефективності. Розвиваючи концепцію обмежень, Європейський суд з прав людини у рішенні у справі «Тенасе проти Молдови» (Case of Tanase v. Moldova) зазначив, що втручання у право становить порушення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо не додержані три умови: обмеження права є правомірним, тобто здійснено на підставі національного права; відповідне обмеження права переслідує «легітимну мету»; застосовані засоби обмеження є «пропорційними» меті, яка переслідується [21].

На думку вченого Галушко І.В. для підвищення рівня гарантій судового захисту виборчих прав громадян з урахуванням міжнародних стандартів необхідно ґрунтовно вивчати практику Європейського суду з прав людини, а також законодавчо закріпити обов'язок надання юридичної допомоги при підготовці заяв громадян до Європейського суду з прав людини за виборчими комісіями всіх рівнів та органами прокуратури, а також за Уповноваженим з прав людини [22, с.22].

Висновки

Україна – держава, яка інтегрується у європейський правовий простір, тому європейська система стандартів має ключове значення. Рішення Європейського суду з прав людини відіграють важливе значення при вирішенні виборчих спорів для адміністративних судів, виборчих комісій, а також для органів виконавчої влади. Доцільно підготувати тематичну збірку рішень Європейського суду з прав людини з виборчих спорів для суддів та інших суб'єктів виборчого процесу.

Література

1. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. Київ: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. С. 783.

4. Ключковський Ю. Б. Правові позиції Європейського суду з прав людини та вітчизняне виборче законодавство. *Право України*. 2011. № 7. С. 23-32.

5. Галайчук В., Кальченко С. Практика Європейського суду у виборчих справах: корисні уроки для України. *Юридична газета*. 2010. № 21 (242).

6. Тагієв С. Р. Право на вільні вибори в рішеннях Європейського суду з прав людини. Верховний Суд України. Інформаційний сервер. URL: http://www.scourt.gov.ua/ clients/ vs.nsf/0/B97A66E79FBA7C99C22576E80031F65D?OpenDocument&Collapse View&RestrictToCategory=B97A66E79FBA7C99C22576E80031F65D.

7. Мельниченко проти України. *Офіційний вісник України*. 2005. № 21. Ст. 1182.

8. Суховецький проти України. *Офіційний вісник України*. 2006. № 49. Ст. 3300.

9. Ковач проти України. *Офіційний вісник України*. 2009. № 82. Ст. 2802.

10. Смокович М. І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 576 с.

11. Паліюк В. П. Застосування норм міжнародних договорів і рішень Європейського суду з прав людини при вирішенні справ з виборчого законодавства України. *Вибори Президента України – 2004: проблеми теорії та практики*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 9-10 червня 2005 року. Київ: Атіка. 2005. С. 391–403.

12. Грасхоф К. Право на вільні вибори (Додатковий протокол № 1 до Європейської конвенції з прав людини, стаття 3). *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 2. С. 60-66.

13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Матьє-Моен і Клерфе проти Бельгії» (Case of Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium). URL: https://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Mathieu-Mohin_and_Clerfayt_v_Belgium_02_03_1987.pdf

14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі у справі «Клерфа, Легруа проти Бельгії» (Case of Clerfayt, Legros v. Belgium). URL: http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx.

15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бус-Кліборн проти Сполученого Королівства» (Case of Booth-Clibborn v. the United Kingdom). URL: http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.

16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Малард проти Франції» (Case of Malarde v. France). URL: http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{«appno.

17. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Черепков проти Росії» (Case of Cherepkov v. Russia). URL: http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Cherepkov%20%7C%20v.%20%7C%20Russia&sessionid=68146275&skin=hudoc-en.

18. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Саллерас Ллінарес проти Іспанії» (Case of Salleras Llinares v. Spain). URL: http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Case%20%7C%20of%20%7C%20Salleras%20%7C%20Llinares%20%7C%20v.%20%7C%20Spain&sessionid=68146339&skin=hudoc-en.

19. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Горіздра проти Молдови» (Case of Gorizdra v. Moldova). URL: http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal= hbkm&action=html&highlight=Gorizdra%20%7C%20v.%20%7C%20Moldova&sessionid=68146439&skin=hudoc-en.

20. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гулієв проти Азербайджану» (Case of Guliev v. Azerbaijan). URL: http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=AZERBAIJAN%20%7C%20P1-3&sessionid=68203483&skin=hudoc-en.

21. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Тенасе проти Молдови» (Case of Tanase v. Moldova). URL: http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx.

22. Галушко И.В. Избирательные споры и судебная практика их разрешения в избирательном праве Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 2004. 28 с.

АНОТАЦІЯ

В статті аналізуються правові засади діяльності Європейського суд з прав людини щодо вирішення виборчих спорів як авторитетного міжнародного судового органу, який створено для розгляду заяв громадян європейських країн, що ратифікували Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Розгляд справи Європейським судом з прав людини є однією із стадій провадження у розв'язанні конфліктів, що стосуються захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні, оскільки однією з властивостей рішення цього Суду є те, що воно може бути підставою для перегляду рішень національних судів України, якщо вони допустили порушення прав громадянина при розв'язанні конфлікту, в тому числі й виборчого спору.

Як вбачається із судової практики, розглянутих Європейським судом з прав людини звернень проти України щодо порушення виборчих прав після останніх виборчих кампаній не було, що може, свідчити про створення достатньо ефективної національної системи розгляду скарг і спорів у виборчому процесі. Станом на сьогоднішній день Європейським судом з прав людини розглянуто три скарги проти України, які стосуються ст. 3 Першого протоколу до Конвенції, дві з яких були задоволені, а у задоволенні третьої Суд відмовив.

Протоколом № 1 Європейської конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 3) передбачено, що сторони зобов'язуються проводити з розумною періодичністю вільні вибори шляхом таємного голосування в таких умовах, які забезпечували б вільне волевиявлення народу при обранні органів законодавчої влади. Дослідження судової практики, розглянутих Європейським судом з прав людини звернень показало неможливість застосування статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час місцевих виборів та виборів глави держави.

Констатовано, що рішення Європейського Суду з прав людини мають важливе значення при вирішенні виборчих справ для адміністративних судів, виборчих комісій, а також для органів виконавчої влади. Саме тому, доцільно підготувати тематичну збірку рішень Європейського Суду з прав людини з виборчих спорів для суддів та інших суб'єктів виборчого процесу.

Ключові слова: вибори, виборчий процес, виборчі спори, Європейський суд з прав людини, європейські стандарти виборів.

SUMMARY

The article analyzes the legal framework of the European Court of Human Rights in resolving election disputes as an authoritative international judicial body established to consider applications from citizens of European countries that have ratified the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The proceedings before the European Court of Human Rights are one of the stages in the resolution of conflicts concerning the protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine, as one of the features of this Court's decision is that it may be grounds for reviewing national court decisions. Ukraine, if they violated the rights of a citizen in resolving the conflict, including the election dispute.

As can be seen from the case law of the European Court of Human Rights, there have been no complaints against Ukraine regarding violations of suffrage since the last election campaigns, which may indicate the creation of a sufficiently effective national system for dealing with complaints and disputes in the election process. To date, the European Court of Human Rights has considered three complaints against Ukraine concerning Art. 3 of the First Protocol to the Convention, two of which were upheld and the third was rejected by the Court.

First Protocol of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Article 3) stipulates that the parties undertake to hold free elections at reasonable intervals by secret ballot in conditions that would ensure the free expression of the will of the people in the election of the legislature. A study of the case law of the European Court of Human Rights has shown that Article 3 of First Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms cannot be applied in local and presidential elections.

It was stated that the decisions of the European Court of Human Rights are important in resolving election cases for administrative courts, election commissions, as well as for executive bodies. That is why it is expedient to prepare a thematic collection of decisions of the European Court of Human Rights on election disputes for judges and other subjects of the election process.

Key words: elections, electoral process, election disputes, European Court of Human Rights, European election standards.

ДО ПРОБЛЕМИ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

РУВІН Олександр Григорович - кандидат юридичних наук, директор Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

УДК: 342.95 (477)

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства України, запропоновано авторське бачення щодо класифікації видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ. Зазначено, що державний контроль за діяльністю судово-експертних установ можна класифікувати за різними ознаками, зокрема: за підставами здійснення перевірочних заходів; за етапами забезпечення діяльності судово-експертних установ; за спрямованістю державного контролю діяльності судово-експертних установ, тощо.

Ключові слова: контроль, державний контроль, діяльність, судово-експертні установи.

Постановка проблеми

Державний контроль за діяльністю судово-експертних установ пов'язаний із забезпеченням дотримання встановлених законодавством принципів проведення судових експертиз. Він має бути спрямований на підтримання високого рівня якості проведення відповідних експертиз шляхом: державного посвідчення кваліфікації судових експертів; затвердження (атестації та державної реєстрації) методик проведення судових експертиз; перевірки фактичної діяльності судових експертів встановленим законодавством вимогам; виявлення порушень, відновлення правопорядку, включаючи забезпечення прав заінтересованих у судовій експертизі осіб, а також притягнення винних до відповідальності.

Стан дослідження проблеми

Питання здійснення контролю в різних сферах суспільного життя не є новим, адже йому неодноразово приділяли увагу: В.М. Гаращук, Н.С. Мороз, Д.В. Холодненко, С.В. Ковальчук, О.М. Погребняк, Н.Г. Виговська, А.Ю. Славіцька, В.Л. Синчук, С.С. Вітвіцький та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, в юридичній літературі відсутні комплексні дослідження, присвячені з'ясуванню видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ.

Мета та завдання статті

Метою статті є систематизація видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ. Для досягнення вказаної мети необхідно: проаналізувати наукові погляди вчених стосовно видів державного контролю у відповідній сфері; запропонувати авторський підхід до встановлення видів державного контролю у відповідному напрямку.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в науковій роботі чи не в перше, на основі аналізу наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, здійснено класифікацію видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження варто відзначити, що стосовно видів державного

контролю в правовій літературі висловлювалися різноманітні думки. Традиційно, до різновидів контролю відносять внутрішній та зовнішній контроль. Як зазначають Н. Виговська та А. Славіцька, служби внутрішнього державного контролю створюються всередині окремих відомств і організацій, в той час як зовнішні контрольні служби не є частиною організаційної структури установ, що перевіряються. Зовнішній контроль здійснюється контрольним органом, зовнішнім по відношенню до даного органу влади, відомству, організації і не входять в його структуру (наприклад, перевірка податковою службою будь-якого іншого міністерства або відомства) [1, с. 221]. Іншими словами, такий контроль фактично являє собою внутрішньовідомчий та зовнішній контроль.

Пропонується ділити контроль за обсягом досліджуваної діяльності на загальний (наскрізний) та спеціалізований. Загальний (наскрізний) контроль передбачає обстеження цілого комплексу питань діяльності підконтрольного суб'єкта. При спеціалізованому контролі обстежується діяльність підконтрольного суб'єкта за чітко визначеним питанням. Також виділяють такі критерії диференціації контролю: за ступенем значущості державний контроль може бути ординарним (звичайним), актуальним, екстраординарним; за способом реалізації контрольних повноважень – безпосереднім і опосередкованим; за кількісним складом суб'єктів контролю – одноособовим і колегіальним; за приналежністю контрольних повноважень – власним і делегованим; за відношенням до контрольної діяльності її суб'єкта – реальним і формальним; за результатом оцінки об'єкта – позитивний і негативний [2, с. 43-45].

При дослідженні державного контролю за діяльністю органів прокуратури В. Синчук на підставі виділення такого критерію, як час реалізації державного контролю, виокремлював ретроспективний, поточний і перспективний контроль. При проведенні ретроспективних контрольних заходів суб'єкт контролю аналізує первинні матеріали минулих періодів (звіти, заяви, скарги, звернення тощо) стосовно діяльності органу чи її посадової особи з метою виявлення вже наявних умов і підстав для прийняття обґрунтованих рішень, забезпечення законності й дисципліни. Поточний контроль передбачає реалізацію контрольних заходів (спостереження, перевірка, моніторинг) безпосередньо на об'єкті контролю та за його межами в процесі виконання управлінських рішень, поставлених завдань, взятих зобов'язань із метою перевірки виконання обов'язків, законності діяльності, службової дисципліни тощо. Відповідно, перспективний державний контроль, на відміну від ретроспективного та поточного, здійснюється після виконання управлінських рішень і орієнтований на оцінку їх ефективності та розробку стратегічних заходів на майбутнє з метою запобігання та попередження недоліків й правопорушень [3, с. 88]. Подібна класифікація є цілковито прийнятною і для характеристики державного контролю за діяльністю судово-експертних установ, оскільки може осягати діяльність не лише прокуратури, але й інших підконтрольних державі суб'єктів, які реалізують регульовані законодавством функції.

Окрім зазначених різновидів в літературі державних контроль класифікують за сферою діяльності, що контролюється внутрішньовідомчий (контроль у межах одного відомства), міжвідомчий (застосовується щодо об'єктів, які організаційно підпорядковані органові виконавчої влади), і позавідомчий (застосовується щодо об'єктів, які організаційно не підпорядковані органові виконавчої влади). За частотою проведення та передбачуваності контроль може бути систематичним, тобто таким, що здійснюється періодично, та одиничним (позаплановим), який здійснюється в разі необхідності. За предметною ознакою виділяють такі види контролю: фінансовий, експертний тощо. За формами здійснення – аналіз, аудит, моніторинг, нагляд, облік, перевірка, спостереження та ін [4, с. 93].

Перелічені види державного контролю як певної функції органів державної влади та їх посадових осіб також можуть бути застосовані й для диференціації видів державного контролю за діяльністю судово-

експертних установ з урахуванням специфіки їх організації та функціонування.

Державний контроль за додержанням основоположних засад правопорядку в судово-експертній діяльності проявляється у контролі з боку правоохоронних органів, їх діяльності, спрямованій на попередження, припинення правопорушень та забезпечення притягнення винних до відповідальності. Зокрема відповідно до Закону України «Про національну поліцію» серед основних її завдань є охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, а також протидії злочинності. До повноважень, які безпосередньо пов'язані із реалізацією таких завдань, віднесено: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вжиття заходів для їх усунення; вживання заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припинення виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень; здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події тощо [5]. Таким чином, Національна поліція шляхом реагування на заяви про правопорушення, зокрема і у сфері судово-експертної діяльності, забезпечує функцію загального державного контролю за законністю такої діяльності.

Певні повноваження щодо контролю за додержанням прав і свобод людини, у тому числі й у сфері діяльності судово-експертних установ, має й Уповноважений Верховною Радою з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі.

Уповноважений Верховною Радою з прав людини в сфері захисту прав людини реалізує такі повноваження [6]: право невідкладного прийому Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-міністром України, головами Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України, Генеральним прокурором, керівниками інших державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовими та службовими особами; звертається до Конституційного Суду України з поданням: про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які стосуються прав і свобод людини і громадянина, а також про офіційне тлумачення Конституції України; вносить в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина; безперешкодно відвідує органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, бути присутнім на їх засіданнях; ознайомлюється з документами, у тому числі тими, що містять інформацію з обмеженим доступом, та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах; вимагає від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків та ін. [6].

На сьогодні законодавство, до правових актів які видає Уповноважений з прав людини, відносить акти його реагування: 1) Конституційне подання Уповноваженого - акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого пра-

вового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України. 2) Подання Уповноваженого - акт, який вноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина [6].

Такі акти реагування можна вважати засобом впливу на стан правовідносин з метою впорядкування діяльності судово-експертних установ в сфері додержання прав та свобод людини. Контрольні повноваження, які реалізуються органами Національної поліції, Уповноваженим Верховної ради з прав людини мають загальний характер і спрямовані на забезпечення правопорядку в сфері діяльності судово-експертних установ. Разом із цим певна специфіка саме провадження судово-експертної діяльності зумовлює особливості здійснення контрольно-управлінської діяльності держави у цій сфері.

Розглядаючи положення законодавства стосовно організації діяльності судово-експертних установ, слід зазначити, що державне управління спрямоване на забезпечення якісної кадрової підготовки працівників, насамперед державних судово-експертних установ. Зокрема ст. 21 Закону України «Про судову експертизу» підготовка фахівців для державних спеціалізованих установ, що проводять судові експертизи, здійснюється вищими навчальними закладами; спеціалізація та підвищення кваліфікації проводяться на курсах та у спеціальних закладах відповідних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і мають на меті здійснювати експертну діяльність, проходять навчання з відповідної експертної спеціальності в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України з урахуванням обмежень, передбачених законом. Для забезпечення належного професійного рівня фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ і отримали кваліфікацію судового експерта, крім тих, які мають науковий ступінь, один раз на три роки повинні пройти стажування в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України відповідно до спеціальності та підтвердити рівень своїх професійних знань [7].

Методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) згідно ст. 8 Закону України «Про судову експертизу» підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Атестація методик розглядається в правовій літературі як одна з форм державного контролю за судово-експертною діяльністю [8].

Судово-експертні установи реалізують свої завдання лише через діяльність судових експертів. Тому контроль за діяльністю судово-експертних установ вбирає в себе відповідно й контроль за діяльністю судових експертів.

Як зазначається Центральним міжрегіональним управлінням Міністерства юстиції (м. Київ), метою контролю за діяльністю судових експертів є перевірка дотримання ними вимог нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності. Контроль за дотриманням судовими експертами вимог нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності здійснюється Міністерством юстиції України та його територіальними органами із залученням фахівців науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України шляхом проведення перевірок. Перевірка судових експертів може бути плановою, яка здійснюється не частіше одного разу на три роки, як правило, за один рік до закінчення терміну дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, та позаплановою. Підставою для проведення планової перевірки судових експертів є графік проведення такої перевірки. Про заплановану перевірку судовий експерт попереджається за 10 календарних днів до початку її проведення. Строк проведення

перевірки (з урахуванням часу, необхідного для рецензування висновків) становить не більше 30 календарних днів. Підставою для проведення позапланової перевірки є виявлення Міністерством юстиції України ознак невиконання чи неналежного виконання судовим експертом вимог нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності [9].

Висновок

Таким чином, державний контроль за діяльністю судово-експертних установ можна визначити як регламентовану правовими нормами діяльність владних суб'єктів, спрямованих на забезпечення дотримання вимог законодавства щодо суб'єктів, порядку, засобів, способів, умов провадження судово-експертної діяльності, а також належної фіксації її результатів. Державний контроль за діяльністю судово-експертних установ здійснюється з метою попередження порушень, їх припинення, відновлення порушених вимог щодо проведення відповідних судових експертиз, захист прав суб'єктів, в інтересах яких здійснюється провадження експертної діяльності, та притягнення винних у правопорушеннях осіб до відповідних різновидів юридичної відповідальності.

Серед видів державного контролю за діяльністю судово-експертних установ можна назвати за суб'єктами здійснення: 1) загально-правовий контроль, який здійснюється уповноваженими суб'єктами, які провадять контроль за додержанням законодавства щодо запобігання корупційних проявів, дотримання прав і законних інтересів людини тощо (наприклад, органи Національної поліції, Уповноважений Верховною радою з прав людини та ін.); 2) спеціалізований контроль, що здійснюється органами юстиції стосовно законності провадження судово-експертної діяльності, дотримання умов щодо надання прав здійснення експертної діяльності відповідним суб'єктам тощо; 3) відомчий контроль за діяльністю судово-експертних установ, який провадиться в межах окремих відомств, щодо дотримання вимог внутрішньовідомчих інструкцій та інших вимог провадження судово-експертної діяльності.

За підставами здійснення перевірочних заходів державний контроль можна розподілити на плановий та позаплановий.

За етапами забезпечення діяльності судово-експертних установ в процесі здійснення державного контролю: 1) попередньо-забезпечувальний контроль, спрямований на кадрове та методичне забезпечення судово-експертної діяльності; 2) супроводжувальний контроль, який проявляється у здійсненні планових перевірок діяльності судових експертів; 3) реакційний контроль, який проявляється у позапланових перевірках як реакції на інформацію про невиконання чи неналежне виконання судовими експертами встановлених законодавством вимог, а також наслідках таких перевірок, як реакції на виявлені правопорушення.

За спрямованістю державного контролю діяльності судово-експертних установ можна виділити такі його види, як: фінансовий, організаційний, методичний та документальний.

Література

1. Виговська Н.Г., Славіцька А.Ю. Місце зовнішнього державного фінансового контролю у національній контрольній системі України. Вісник ЖДТУ. 2016. № 4 (78). С. 219-228.

2. Косінов С. Види контролю в демократичній державі. Вісник Національної академії правових наук України № 3 (82). 2015. С. 40-47.

3. Синчук В.Л. Види державного контролю за діяльністю органів прокуратури. Європейські перспективи № 7. 2014. С. 84-89.

4. Вітвіцький С.С. Співвідношення термінів «контроль» та «нагляд»: проблеми теорії, аналіз законодавства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 12. Т. 1. С. 93-96.

5. Про національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради, 2015, № 40-41, ст.379

6. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України від 23.12.1997. № 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1998, № 20, ст.99

7. Про судову експертизу / Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text

8. Ємельянов В., Репешко П. Організаційно-правові основи державного управління судово-експертною діяльністю. URL:http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02(9)/11evmsed.pdf

9. Все про діяльність судових експертів. URL:https://kyivobljust.gov.ua/vse_pro_diyalnist_sudovyh_ekspertiv

SUMMARY

The article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, offers the author's vision on the classification of types of state control over the activities of forensic institutions. It is noted that the state control over the activities of forensic institutions can be classified on various grounds, in particular: on the basis of inspections; by stages of ensuring the activities of forensic institutions; according to the direction of state control over the activities of forensic institutions, etc.

Key words: control, state control, activity, forensic institutions.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

ТАРАСЮК Юрій Васильович - заступник директора з правових питань Комунального підприємства з питань будівництва житлових будинків «Житлоінвестбуд-УКБ» Департаменту будівництва і житлового забезпечення Виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації)

ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-8352-7120

УДК 342.95:332.87

В статье на основе анализа норм действующего законодательства, а также проектов нормативно-правовых актов и научных взглядов ученых, предложено авторское видение направлений совершенствования государственной политики и административного законодательства в сфере жилищного строительства в Украине. Отмечено, что предложенные в статье направления совершенствования действующего законодательства должны создать основу для дальнейшего развития и совершенствования исследуемой сферы общественных правоотношений.

Ключевые слова: совершенствование, государственная политика, административное законодательство, жилищное строительство.

Постановка проблеми

Аналіз норм чинного законодавства України та практики їх реалізації дають змогу констатувати, що сьогоднішні у сфері житлового будівництва в Україні існує низка проблем різноманітного характеру. Ці проблеми здебільшого пов'язані із декількома важливим аспектами, а саме: із непослідовною та здебільшого неефективною державною політикою у цій сфері, а також із прогалинами у адміністративному законодавстві, яке закріплює правові засади здійснення діяльності у вказаній сфері суспільних відносин. Такий стан речей обумовлений і тим, що за роки незалежності зроблено багато важливих кроків у напрямі забезпечення належного контролю за законністю та якістю будівництва, що є важливою гарантією забезпечення належного рівня безпеки як окремих суб'єктів, так і громадської (публічної) безпеки загалом. Вжиті заходи щодо приведення державних будівельних норм до європейських вимог і стандартів. З іншого боку, нормотворчість, під час якої власне і з'являються досліджувані засади, позбавлена належного рівня системності. Як наслідок окремі положення численних нормативно-правових актів досить часто протирічать один одному.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, пов'язані з удосконаленням адміністративно-правового забезпечення житлового будівництва в Україні, у своїх наукових працях розглядали О.Є. Аврамова, О.Ф. Андрійко, О.І. Деміхов, В.Г. Євтєєва, В.С. Заяць, О.О. Кармаза, В.М. Князєв, О.П. Ковалевська, В.І. Луговий, В.О. Лук'янихін, О.В. Майстренко, О.О. Пшик, Ю.М. Сафонов, О.М. Теліженко, В.І. Теремецький та інші вчені. Утім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків слід зауважити, що вказані та інші автори вивчали лише окремі аспекти зазначеної проблематики, а комплексного дослідження напрямів покращення державної політики та адміністративного законодавства у сфері житлового будівництва в Україні і досі не було здійснено. Означене є суттєвою недоробкою на теоретичному та практичному рівні.

Мета статті – визначити шляхи удосконалення державної політики та адміністративного законодавства у сфері житлового будівництва в Україні.

Виклад основного матеріалу

Розмірковуючи про напрями вдосконалення державної політики у сфері житлового будівництва слід звернути увагу на те, що законодавцем було розроблено «Концепцію реалізації державної політики з нормативного забезпечення будівництва в Україні на період до 2015 року», метою є визначення принципів, засад і механізмів реалізації державної політики з нормативного забезпечення будівництвом [1]. З урахуванням поставленої мети основними засадами розвитку нормативного забезпечення будівництва є: забезпечення надійності та безпеки експлуатації будівель і споруд; забезпечення інноваційної моделі розвитку галузі; сприяння розвитку національного виробництва; створення умов для добросовісної конкуренції на ринку будівельних виробів і робіт; забезпечення належної ідентифікації та відповідності об'єктів будівництва, будівельних матеріалів і виробів їх призначенню; досягнення раціонального використання національних ресурсів; усунення невиправданих обмежень та технічних бар'єрів на будівельному ринку [1].

Оцінюючи вказану вище Концепцію слід зазначити, що вона є дещо поверхневою і фрагментарною. Ті кроки, що були запропоновані законодавцем у напрямі вдосконалення державної політики у сфері житлового будівництва не мали конкретики. З огляду на це пропонуємо розробити нову державну Концепцію вдосконалення державної політики у сфері житлового будівництва. Вказаний нормативно-правовий акт повинен містити такі ключові аспекти: 1) окреслити основні проблеми, які існують у галузі будівництва взагалі та у сфері житлового будівництва зокрема; 2) визначити мету та завдання концепції; 3) визначитись з найбільш перспективними напрямами цієї концепції, наприклад: а) розробити механізми підвищення інвестиційної привабливості будівельної галузі; б) визначити шляхи покращення діяльності суб'єктів адміністративно-правового забезпечення житлового будівництва; в) окреслити напрями покращення законодавства у цій сфері тощо; 4) визначити джерела фінансування реформ та ін.

Особливої уваги в рамках вдосконалення державної політики у сфері житлового будівництва заслуговую питання залучення інвестицій (як вітчизняних, так і закордонних) у цю сферу. Сьогодні вчені виділяють низку проблем щодо вказаного питання, а саме: 1) правові, зокрема недосконаліть законодавчої бази, що регулює залучення інвестицій; 2) організаційні, до яких відносять такі як: недостатня підтримка держави, недосконала стратегія розвитку житлового будівництва, відсутність підтримки розвитку підприємництва та впровадження інновацій у житловому будівництві; 3) соціальні, зокрема низький рівень платоспроможності населення. Значну роль мають фінансові обмеження, а саме складність процедури та висока вартість залучених інвестицій, обмеженість джерел залучення інвестицій [2]. З цього приводу О.О. Пшик вказує, що сьогодні в Україні існує проблема недостатнього інвестиційного потенціалу. Це зумовлено насамперед політичною нестабільністю, надмірним втручанням держави у регулювання іноземних інвестицій, постійними змінами у чинному законодавстві, відсутністю в Україні єдиного центрального органу з питань державного управління іноземного інвестування, недостатнім розвитком малого та середнього підприємництва, наявністю великої кількості «тіньових капіталів», надалі існуючою бюрократією [3, с.286].

Окрім колізій нормативно-правового регулювання у цій сфері, чинна законодавча база забороняє органам місцевої влади втручатися в інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 19, ч. 4 ст. 23 Господарського кодексу України незаконне втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у господарську діяльність суб'єктів господарювання, в тому числі при здійсненні ними державного контролю та нагляду, забороняється [4]. Статтею 9 Закону України «Про інвестиційну діяльність» регламентовано, що

втручання державних органів та посадових осіб у реалізацію договірних відносин між суб'єктами інвестиційної діяльності зверх своєї компетенції не допускається [5].

Вважаємо, що з метою підвищення інвестиційної привабливості житлового будівництва законодавцю необхідно: по-перше, стабілізувати соціальну, економічну та політичну ситуацію в середині країни, адже ринок житла безпосередньо залежить від благополуччя кожного окремого громадянина, його фінансових можливостей та впевненості у завтрашньому дні; по-друге, популяризувати іпотечне кредитування, зробити його більш доступним для громадян. Вказані заходи мають активізувати ринок житла взагалі і, як результат, діяльність забудовників зокрема; по-третє, створити умови, за яких держава буде здійснювати підтримку житлового будівництва, зокрема щодо житла для середніх та бідних верств населення.

Наступним важливим напрямом удосконалення державної політики у сфері житлового будівництва є вирішення проблем із будівництвом житла для молодих сімей. Необхідною умовою дієвості державної політики у сфері забезпечення молоді житлом, доводить П.І. Шестопалов, є розбудова її на таких принципах: конституційності та законності (відповідно до ст. 47 Конституції України, згідно з якою кожен громадянин має право на житло); безпосередньої участі молоді у формуванні й реалізації політики і програм, пов'язаних із житловою проблематикою; обліку потреб молоді, визначення співвідношень між можливостями їх задоволення з економічними ресурсами держави; поєднання зусиль центральних та місцевих органів влади, громадських загальнодержавних та регіональних організацій у вирішенні завдань щодо забезпечення молоді житлом; відповідальності кожного молодого громадянина перед суспільством та державою за взяті ним зобов'язання у справі реалізації житлових програм та проектів [6]. Форми і методи державної підтримки мають визначатися залежно від потреби у поліпшенні житлових умов, рівня матеріального добробуту молодих родин, місця проживання (у містах чи сільській місцевості), місця роботи (державна служба, галузь освіти, медицини, виробництво), наявності і кількості дітей у родині [6].

Дійсно, вирішення проблем із забезпеченням житлом молодих людей та молодих сімей є однією із нагальних проблем сучасної української держави. Адже сьогодні молодь має занадто мало можливостей для того, щоб придбати власне житло, що також заважає розвитку відповідної галузі. Саме тому, окрім правових, варто розробити й ефективні фінансові механізми для того, щоб молодь мала можливість реалізувати своє право на житло.

Особливим напрямом покращення державної політики є вдосконалення діяльності органів державної влади, що відповідають за формування та реалізацію відповідної політики. Зокрема, вбачається необхідним: по-перше, побудувати дієвий механізм взаємодії та координації суб'єктів адміністративно-правового забезпечення цієї сфери; по-друге, забезпечити розподіл повноважень між суб'єктами, щоб уникнути їх дублювання; по-третє, забезпечити їх фінансове та матеріально-технічне забезпечення.

Варто зазначити, що покращення державної політики у сфері житлового будівництва має здійснюватися нерозривно з покращенням адміністративного законодавства, нормами якого визначаються найбільш важливі засади здійснення цієї діяльності. Адже адміністративне законодавство – це галузь вітчизняного законодавства, що знаходиться в постійному розвитку. Так, упродовж незначного проміжку часу з'явилися такі інститути, як адміністративно-правовий режим, державна служба, адміністративна юстиція, адміністративні та управлінські послуги, які потребують свого законодавчого закріплення [7, с.36]. Недосконалість відповідного законодавства пов'язана із наявністю прогалин у ньому. Як вказує В. Марчук, прогалина в законодавстві – це відсутність закону, законодавчих норм, що регулювали б певні ситуації, з якими стикається практика і навіть більше – правозастосовна практика, за умови, що подібні ситуації потребують правового, а не будь-якого іншого регулювання. Тому прогалини у праві характеризуються: 1) відсутністю необхідної правової норми, відсутністю відповідних законодав-

чих приписів; 2) практичною потребою саме нормативно-правового врегулювання певних життєвих ситуацій, тобто врегулювання за допомогою юридичних засобів; 3) реальною наявністю такого роду ситуацій, з якими стикаються правозастосовні органи, які зобов'язані їх розв'язувати, беручи до свого провадження [8].

Отже, прогалини в адміністративному законодавстві, що визначає правові засади забезпечення сфери житлового будівництва в Україні, представляють собою відсутність та/або недосконаліть норм, якими регулюється певне проблемне питання. Утім стверджувати, що прогалини у відповідному законодавстві є явищем суто негативним буде несправедливо, адже, з одного боку, їх наявність свідчить, що окремі правовідносини у досліджуваній сфері є неврегульованими або недостатньо якісно врегульованими, а з іншого –, що будівельна галузь та правовідносини в ній активно розвиваються, а тому і законодавець, і науковці повинні здійснювати активну науково-дослідницьку роботу у цьому напрямі.

Варто відмітити, що вчені по-різному підходять до визначення напрямів покращення законодавства, однак найбільш дієм серед них видається здійснення нормотворчої діяльності. Як відомо, нормотворча діяльність – це один із найважливіших видів суспільної діяльності. Її принциповою відмінністю й особливістю є те, що вона має характер механізму реалізації (розробляє правила та створює відповідні умови) стосовно інших видів діяльності. Кожна держава встановлює в суспільних відносинах певний порядок, який за допомогою законодавства формулює в правових нормах, забезпечує його й охороняє [9, с. 74]. Тому в контексті цього дослідження нормотворчість слід вважати одним із найбільш дієвих засобів подолання прогалин у чинному законодавстві, адже саме за її допомогою вбачається можливим не лише створити нові норми права, а й впорядкувати та покращити зміст вже існуючих.

Висновок

Виходячи з викладеного та узагальнюючи думки науковців і положення чинного законодавства у сфері житлового будівництва, вважаємо, що ключовими напрямами удосконалення адміністративного законодавства мають бути такі:

1) прискорення діяльності законодавця в контексті прийняття Проекту Закону «Про основні засади державної житлової політики», який має визначити основні правові, економічні, соціальні та організаційні засади державної житлової політики як складової частини внутрішньої політики України [10];

2) скорочення строків розгляду справ за позовами органів державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду;

3) перегляд основних засад здійснення нагляду і контролю у сфері житлового будівництва, зокрема в частині дотримання суб'єктами будівництва норм і стандартів;

4) перегляд організаційної структури Державної архітектурно-будівельної інспекції України. Вбачається за доцільне в її структурі створити окремий підрозділ, діяльність якого буде спрямована на протидію корупції не лише в будівельній галузі, а й в рамках самого відомства. Для цього необхідно внести відповідні зміни та доповнення до Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України;

5) розробка і прийняття окремого підзаконного нормативно-правового акта під умовною назвою «Порядок взаємодії органів державної влади у сфері будівельної діяльності». Вбачається, що введення в дію вказаного нормативно-правового акта дозволить якісно покращити адміністративно-правове забезпечення досліджуваної сфери суспільних відносин.

Звісно, запропонованої кроки у напрямі вдосконалення державної політики та адміністративного законодавства у сфері житлового будівництва в Україні не є вичерпними. Утім вони повинні створити основу для подальшого розвитку та вдосконалення досліджуваної сфері суспільних відносин.

Література

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики з нормативного забезпечення будівництва в Україні на період до

АНОТАЦІЯ

У статті на основі аналізу норм чинного законодавства, а також проектів нормативно-правових актів та наукових поглядів вчених, запропоновано авторське бачення напрямів удосконалення державної політики та адміністративного законодавства у сфері житлового будівництва в Україні. Наголошено, що запропоновані у статті напрями вдосконалення чинного законодавства повинні створити основу для подальшого розвитку та вдосконалення досліджуваної сфері суспільних відносин.

Ключові слова: вдосконалення, державна політика, адміністративне законодавство, житлове будівництво.

SUMMARY

The article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation of Ukraine, offers the author's vision on the classification of types of state control over the activities of forensic institutions. It is noted that the state control over the activities of forensic institutions can be classified on various grounds, in particular: on the basis of inspections; by stages of ensuring the activities of forensic institutions; according to the direction of state control over the activities of forensic institutions, etc.

Key words: control, state control, activity, forensic institutions.

2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.07.2010 № 1436-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1436-2010-%D1%80#Text

2. Сафонов Ю.М., Євтєєва В.Г. Про механізми залучення та джерела фінансування інвестицій у будівництво житла в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 16. С. 18–21. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2013/6.pdf

3. Пшик О.О. Проблеми залучення інвестицій у житлове будівництво. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2003. № 494 Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 279–286.

4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text

5. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 року № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text

6. Шестопалов П.І. Державна політика у сфері забезпечення молоді житлом в Україні: сутність, принципи та шляхи реалізації. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07spimzu.htm

7. Андрійко О.Ф. Українське адміністративне законодавство: стан і проблеми розвитку. Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку: зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. конф., Косів, 27–31 січня 2009 р. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, О. Ф. Андрійко та ін. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2009. С. 35–38.

8. Марчук, В.М. Нариси з теорії права: навч. посіб. / В.М. Марчук, Л.В. Ніколаєва. К.: Істина, 2004. 304 с.

9. Майстренко О.В. Теоретико-правові аспекти колізій у законодавстві України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008. 209 с.

10. Проект Закону про основні засади державної житлової політики від 25.10.2013 № 3498. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3498&skl=8

ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВИДІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В ДІЯЛЬНОСТІ МИТНИХ ОРГАНІВ

КОРОБЕНКО Сергій Віталійович - здобувач кафедри цивільного, господарського і адміністративного права та правоохоронної діяльності Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

УДК 342.958

У статті розкрито окремі дискусійні питання визначення видів адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів та сформульовано поняття «вид адміністративно-юрисдикційного провадження в діяльності митних органів». Запропоновано при виділенні видів адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів виділяти чотири групи ознак: загальні (відповідають ознакам адміністративного процесу); спеціальні (відповідають ознакам проваджень в діяльності митних органів, що мають адміністративно-правову природу); особливі (характерні для кожного виду адміністративно-юрисдикційного провадження в діяльності митних органів); формально юридичні (відображають зв'язок матеріальних і процесуальних норм адміністративного і митного законодавства, що регулює відносини у сфері діяльності митних органів).

Ключові слова: адміністративно-юрисдикційні провадження, митні органи, ознаки, адміністративно-процесуальні норми, митно-процесуальні норми.

Постановка проблеми

Актуальність визначення видів адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів обумовлена декількома аргументами. Насамперед, вирішення цього питання дозволить врахувати особливості кожного виду відповідних проваджень та висвітлити специфіку правового регулювання процедур їх здійснення. По-друге, формується підхід щодо встановлення відповідності обсягу та меж компетенції митних органів призначенню їх функціонування. По-третє, обґрунтовані теоретичні положення можна розглядати як основу критичного аналізу чинного митного законодавства на предмет якості регулювання відносин у сфері відповідних проваджень, виявити прогалини і колізії, сформувати системні пропозиції щодо вдосконалення.

Огляд останніх досліджень, публікацій

У наукових дослідженнях проблем формування теоретичної основи адміністративно-правового та митно-правового регулювання процесуальних відносин предмет творчого пошуку стосувався переважно загальних питань адміністративного процесу, аналізу базових категорій митного права. Серед робіт у напрямку розвитку митного права слід вказати роботи В.М. Бойко, Є.В. Додіна, С.В. Ківалова, О.М. Козиріна, Б.А. Кормича, В.Я. Настюка, П.В. Пашка, Д.В. Приймаченка, В.І. Теремецького, М.Г. Шульги та інших вчених. Наукове завдання обґрунтування підходів щодо визначення видів адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів потребує вирішення.

Мета статті – розкрити окремі дискусійні питання визначення видів адміні-

стративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів, обґрунтувати визначення поняття «вид адміністративно-юрисдикційного провадження в діяльності митних органів», встановити ознаки виділення видів адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів.

Викладення основного матеріалу

У загально гуманітарному значенні видом вважається таке поняття, «яке утворюється шляхом виділення загальних ознак у індивідуальних поняттях і саме має загальні ознаки із іншими видовими поняттями. Поняття виду може стати відносно підпорядкованих понять також поняттям роду [1, с. 66]. Отже, про вид слід вказувати не як про певне явище, але, насамперед, з позицій необхідності формування понятійно-категоріального апарату у значенні суто ідентифікуючому його серед інших категорій і понять, у яких відображено сутність того чи іншого правового явища.

Пошук наукового підходу щодо обґрунтування поняття виду адміністративно-юрисдикційного провадження в діяльності митних органів обумовлює звернення до юридичних енциклопедичних видань, в яких надається визначення виду із врахуванням галузевої належності норм, якими урегульовано предмет відповідної систематизації.

Так, у енциклопедичному виданні з цивільного права розкривається зміст таких понять як «види договорів», «види зобов'язань», «види об'єктів цивільних прав», «види проваджень цивільного судочинства», «види цивільно-правової відповідальності», «види цінних паперів» [2, с. 109-114]. У кожному з перелічених понять відображено особливості предмету систематизації. Зокрема, найбільш при розкриття поняття «види проваджень цивільного судочинства» вказано визначення кожного виду проваджень та їх особливості, що виявляються у відповідних ознаках та відмінних рисах, характерних для позовного, наказного та окремого проваджень (згідно ч.3 ст.15 ЦПК України) [2, с. 111-112]. Наведені теоретичні положення щодо видів проваджень цивільного судочинства були сформульовані, спираючись на редакцію ЦПК України у 2009 році (коли була підготовлена зазначена Енциклопедія цивільного права України). Поряд із цим, цінним і методологічно виправданим є підхід, за яким специфіка (особливості) кожного з видів проваджень відображені у змістовних положеннях щодо ознак та рис, що відрізняють їх від інших видів проваджень.

Адміністративно-юрисдикційне провадження в діяльності митних органів можна розглядати у тримірному аспекті: як правове явище (у загально правовому аспекті); як процедуру (у процедурному аспекті); як поняття (у ідентифікуючому значенні). На відміну від такого багатовимірного підходу, про вид можна зазначати тільки у ідентифікуючому значенні. Врахування сутності категорії «вид» при виокремленні адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів обумовлює необхідність виділення загальних ознак вказаних проваджень, наявність яких дозволяє виділити їх з-поміж інших проваджень в діяльності митних органів. Формулюючи такі ознаки, слід обов'язково враховувати місце адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів у адміністративному процесі як його складова. У зв'язку з цим виникає необхідність врахування ознак адміністративного процесу при виділенні ознак аналізованих проваджень.

Встановлення видів адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів доречно здійснювати, виходячи із змістовних особливостей однорідних процесуальних відносин, у межах яких здійснюється певне провадження юрисдикційного характеру, що здійснюють зазначені органи. Важливим чинником впливу на виділення кожного виду адміністративно-юрисдикційного провадження в діяльності митних органів є наявність у чинному адміністративному та митному законодавстві кодифікованих актів, які містять процесуальні норми, та їх зв'язок із відповідними матеріальними нормами. Такий чинник можна назвати формально-юридичним.

Питання щодо доцільності врахування формально-юридичного чинника при встановленні видів адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів дотичне до наукової полеміки з приводу співвідношення матеріального і процесуального права.

У томі 3 Великої юридичної енциклопедії «Загальна теорія права» (2017 р.) наводяться існуючі наукові погляди щодо цієї проблеми [3, с.648-649], серед яких вказано підхід, за яким до процесуальних норм віднесено норми права, які встановлюють не тільки судову, а й адміністративну процедуру вирішення конфлікту [3, с.648]. При цьому, судячи зі змісту тексту, присвяченому розкриттю категорій «правопорушення», «юридичний конфлікт», відповідні правові явища можна розглядати як загальне (юридичний конфлікт) і часткове (правопорушення). Так, «правопорушення – протиправне, соціально шкідливе, винне діяння деліктоздатної особи, вчинення якого тягне негативні наслідки – застосування державно-правового примусу у вигляді юридичної відповідальності певного виду та міри» [3, с.574]. «Юридичний конфлікт – стан двостороннього зв'язку суб'єктів, заснований на правових суперечностях, що характеризуються порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів і є причиною визрівання або настання кризи суспільних відносин» [3, с.574]. Судячи зі змісту наведених визначень, можна вказати про те, що факт вчинення правопорушення може свідчити про існування юридичного конфлікту. Звідси – до процесуальних норм можна віднести і норми, якими урегульовано процедури вирішення різних юридичних конфліктів (не обов'язково тільки правопорушень). Разом з тим, доцільність такого широкого погляду щодо сутності процесуальних норм потребує додаткового теоретичного аналізу.

Разом з тим, існують і інші підходи щодо процесуального права, в яких наголошено на тісному зв'язку процесуального і матеріального права. Як аргумент – процесуальне право передбачає ті процесуальні форми, які необхідні для реалізації і захисту матеріального права, розгляду в судовому або іншому процесі тієї чи іншої справи за суттю можливе тільки на основі норм матеріального права [4, с.788]. На відміну від процесуального права, при розкритті категорії «процедура» (від лат. Procedure – просуватись; англ. procedure) зазначено, що у праві це офіційно встановлений порядок дій при обговоренні, веденні якоїсь справи, діяльності і таке інше [4, с.788].

Слід звернути увагу на ту обставину, що у наведеному вище науковому підході вказано про юридичну спрямованість процесуального права – вирішення справи за суттю, що дійсно можливе тільки за умови врегулювання процедур вирішення нормами процесуального права, а самої індивідуальної справи – нормами матеріального права.

У науковій юридичній літературі застосовується підхід щодо виділення трьох видів адміністративно-юрисдикційних проваджень: провадження щодо справ про адміністративні делікти (провадження у справах про адміністративні правопорушення); провадження щодо справ про дисциплінарні проступки (дисциплінарні провадження); провадження за скаргами громадян (зокрема, Т.О. Коломоєць [5, с. 266-267], М.М. Тищенко [6, с.506] та інш.). І.П. Голосніченко ще у 2003 році здійснив аналіз трьох груп адміністративно-юрисдикційних проваджень: щодо вирішення справ за скаргами; в справах про адміністративні правопорушення; в справах про дисциплінарні правопорушення [7, с. 100-104, 121-242].

Вчені виділяють і інші види адміністративних проваджень, серед яких відсутні юрисдикційні та неюрисдикційні провадження. Натомість зазначається про такі як: 1) провадження у сфері управління; 2) провадження з адміністративного судочинства; 3) адміністративно-деліктні провадження [8,с.119].

О.В. Кузьменко виділяє конфліктні і неконфліктні провадження. До конфліктних відносить ті, які, за вищезазначеним підходом, віднесені до адміністративно-юрисдикційних: 1) дисциплінарне прова-

дження; 2) провадження у справах про адміністративні проступки; 3) провадження з розгляду скарг громадян [9, с.263].

Різні класифікації адміністративно-юрисдикційних проваджень наводить В.В. Мартиновський [10]. Так, дослідник наводить наукові погляди О.П. Шергіна (1979р.), О.П. Альохіна і Ю.М. Козлова (1994р.), С.Н. Махіної (1998р.), В.К. Колпакова (1999 р.), М.М. Тищенка (1998 р.), А.Б. Пєшкова (1974р.), В. Г. Розенфельда і В. В. Серьогіної (1996р.), які виділяють в окремий вид адміністративно-юрисдикційних проваджень провадження у справах про порушення митних правил, М.Я. Маслєннікова (1990 р.). В.В. Мартиновський формулює тезу про те, що «питання про види адміністративно-юрисдикційної діяльності залишаються дискусійними, єдиної концепції з цього приводу не вироблено. Крім того, в юридичній літературі зустрічаються суперечливі погляди щодо віднесення до адміністративної юрисдикції заходів адміністративного примусу» [10, с. 89].

Можна навести підхід І.В. Панової, яка пропонує розширений перелік видів адміністративно-юрисдикційних проваджень: 1) виконавче (провадження щодо виконання актів із застосуванням заходів примусу); 2) адміністративно-процесуальне (діяльність щодо застосування заходів адміністративно-процесуального примусу, які не є заходами відповідальності); 3) дисциплінарне; 4) у скаргах; 5) у справах про адміністративні правопорушення [11, с. 132]. У зазначеному переліку видів адміністративно-юрисдикційних проваджень вказано провадження, які здійснюються у позасудовому порядку та пов'язані із застосуванням у процесуальній формі повноважень примусового характеру. Отже, презентований І.В. Пановою підхід може бути визнаний таким, який потребує подальшого розвитку.

Одним з дискусійних питань є визнання місця виконавчого провадження у адміністративному процесі, враховуючи, що виконавче провадження характеризується особливостями: підстав здійснення; процедур; порядку юридичного закріплення рішень; строками; суб'єктним складом; правовим статусом учасників провадження; порядком виконання рішень; порядком фінансування; порядком оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавців та посадових осіб органів Державної виконавчої служби; відповідальності у провадженні.

Слід вказати про ту обставину, що особливості правового регулювання відносин у сфері виконавчого провадження були передбачені профільним законом, який діяв до набуття у 2016 році чинності Законом України «Про виконавче провадження». Саме наявність таких особливостей, визнання виконавчого провадження як невід'ємного елементу реалізації права на судовий захист, його ролі у відновленні порушеного права є підґрунтям наявності наукового підходу щодо виділення у окремий вид проваджень. Такий підхід не є помилковим, а його наявність свідчить про окремі аспекти дослідження виконавчого провадження – або як елементу судового процесу чи провадження у справах про адміністративні правопорушення (його окремої стадії), або як окреме процесуально-правове явище із відповідними його змістовними характеристиками.

Так, В.В. Комаров, В.В. Баранкова вважають виконання судових рішень заключним етапом у процесі реалізації захисту цивільних прав. Виконання судових рішень, підкреслюють вчені, є частиною цивільного процесу, його заключною стадією, зв'язок якої із попередніми обумовлений тим, що в рамках цивільного процесу відбувається реалізація норм матеріального права та самого суб'єктивного матеріального права, що випливає з цієї норми [12, с. 940-941]. На думку Ю.М. Козлова виконавче провадження слід виділити у окрему стадію юрисдикційного провадження щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення. [13, с. 207-208]. О.В. Кузьменко переконливо доводить про необхідність виконавче провадження виділити серед інших видів конфліктних проваджень – проваджень у справах про адміністративні правопорушення, щодо вирішення справ про дисциплінарні про-

ступки, проваджень щодо скарг громадян, адміністративно-позовного провадження [14, с. 132]. До стадій виконавчого провадження вченою віднесені: відкриття; здійснення; закінчення; оскарження [14, с. 388].

Враховуючи наявність формально-юридичної ознаки серед інших ознак виділення адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів, а також визнання призначення виконавчого провадження за Законом України «Про виконавче провадження», його виокремлення серед зазначених адміністративно-юрисдикційних проваджень навряд є доцільним. Визнаючи виконавче провадження як завершальну стадію судового провадження чи примусового виконання судових рішень та рішень інших суб'єктів правозастосування, його доцільно розглядати як елемент відповідного процесу чи процедур. Разом з тим, наявність такого підходу не виключає дослідження правової природи, особливостей, структури, процесуальних форм виконавчого провадження.

Аналізуючи наукові підходи до класифікації адміністративно-юрисдикційних проваджень слід вказати про думку вчених стосовно самостійного характеру адміністративно-юрисдикційної діяльності адміністративних судів, реалізація якої здійснюється у формі правосуддя щодо конкретної категорії справ – адміністративних [15, с. 12].

На думку В.О. Рязановського право на позов, незалежно від того, чи є позов цивільним, адміністративним, кримінальним має одну й ту ж правову природу. Позов є претендуванням, зверненим до держави у особі суду про постановлення об'єктивно вірного судового рішення [16, с. 33]. Завдання суду (кримінального, цивільного, адміністративного) одне і те ж – встановити право, здійснити його охорону, а основним постулатом є постулат матеріальної істини [16, с. 37]. Підхід В.О. Рязановського щодо універсального характеру позову фактично впроваджений під час судової реформи при внесенні змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України у напрямку уніфікації процедур судового розгляду [17]. Застосування цього підходу для здійснення характеристики судового адміністративного процесу дозволяє підкреслити універсальний характер форми звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод, законних інтересів у публічно-правових відносинах, а його врахування при виділенні видів адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів є підґрунтям пропозиції щодо доцільності виокремлення позовного провадження (у широкому значенні цієї категорії).

Н.Г. Саліщева формулює поняття адміністративної юрисдикції як урегульованої адміністративно-процесуальними нормами діяльності органів виконавчої влади (їх посадових осіб) щодо розгляду в адміністративному порядку (позасудовому та досудовому) скарг та претензій фізичних і юридичних осіб (організацій) на неправомірні дії нижчестоящих у порядку субординації органів (посадових осіб), а також застосування заходів адміністративного примусу у випадках порушення вказаними особами норм і правил, встановлених законодавством [18, с. 513]. Вчена не виділяє адміністративно-юрисдикційні провадження, натомість характеризує адміністративну юрисдикцію як діяльність, урегульовану адміністративно-процесуальними нормами. Спираючись на зазначений підхід Н.Г. Саліщевої, складно встановити належність судового адміністративного процесу до адміністративно-юрисдикційних проваджень. Також неоднозначно сприймається дослідниками визнання належності до вказаних проваджень тих, що пов'язані із застосуванням заходів адміністративного примусу. Зокрема, критичні застереження щодо належності до адміністративно-юрисдикційного процесу застосування заходів адміністративного примусу, обґрунтовував І.П. Голосніченко (2003 р.) [7, с. 30]. Слід враховувати, що підхід Н.Г. Саліщевої був презентований у 2008 році і наразі існують інші наукові погляди. Разом з тим, визнання урегульованості ад-

міністративної юрисдикції адміністративно-процесуальними нормами перспективне для подальшого врахування під час дослідження сутності відносин у сфері адміністративно-юрисдикційних проваджень.

Врахування формально-юридичного чинника при виділенні видів адміністративно-юрисдикційних проваджень, визначає звернення до наукових напрацювань, в яких презентується авторський підхід щодо доцільності виділення митно-процесуальних норм.

Так, В.Я. Настюк зазначає, що особливістю митно-процесуальних норм є відсутність відокремлення від норм матеріального права у певному нормативно-правовому акті. Вчений вирізняє групу процесуальних норм, що регулюють провадження у справах про порушення митних правил. У рамках процесуальних норм, що забезпечують розгляд справ про митні правопорушення або пов'язані з ними, виокремлено три митно-процесуальні інститути, а саме «норми, що регламентують: а) порядок розгляду справ про порушення митних правил; б) реалізацію митної юрисдикції, тобто повноважень щодо самостійної правової оцінки поведінки осіб або організацій; в) вживання в разі необхідності заходів адміністративної-примусового характеру, якими наділені компетентні органи Державної митної служби (службові особи)» [19, с. 50-51].

Зазначений підхід, по суті, доводить доцільність широкого погляду щодо сутності норм процесуального права. Його презентовано у 2003 році – до набуття чинного Кодексу адміністративного судочинства України, а тому може бути предметом подальшого розвитку та удосконалення із врахуванням сучасного стану чинного законодавства. Разом з тим, проблема сутності митно-процесуальних норм, співвідношення із процесуальними нормами адміністративного права може бути предметом окремого наукового аналізу.

Висновок

Отже, при виділенні видів адміністративно-юрисдикційних проваджень в діяльності митних органів слід виділити три групи ознак:

- загальні (що відповідають ознакам адміністративного процесу);
- спеціальні (відповідні ознакам проваджень в діяльності митних органів, що мають адміністративно-правову природу);
- особливі (характерні суто для кожного виду адміністративно-юрисдикційного провадження в діяльності митних органів);
- формально юридичні (відображають зв'язок матеріальних і процесуальних норм адміністративного і митного законодавства, що регулює відносини у сфері діяльності митних органів).

Видом адміністративно-юрисдикційного провадження в діяльності митних органів доцільно визначити сукупність однорідних процесуальних відносин, у межах яких за участі уповноважених митних органів (їх посадових осіб) здійснюються однорідні, цілеспрямовані щодо вирішення індивідуальної справи у сфері митної діяльності процедури адміністративно-юрисдикційного характеру, урегульованими адміністративними процесуальними та митно-процесуальними нормами.

Література

1. Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА-М, 2003. 576 с.

2. Енциклопедія цивільного права України / під ред. Я.М. Шевченко. К.: Ін Юре, 2009. 952 с.

3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права/ редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін. Х.: Право, 2017. 952 с.

4. Тихомирова Л.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия. Изд. 6-е, дополненное и переработанное / под ред. М.Ю. Тихомирова. М.: Изд. Тихомирова М.Ю., 2013. 1088 с.

5. Адміністративне право України: підруч. / под ред. Т. О. Коломоєць. К.: Істина, 2012. 528 с.

6. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч.: у двох томах: Т. 1. Загальна частина. Редкол. В.Б. Авер'янов

(голова) та ін. К.: Юридична думка, 2007. 592 с.

7. Адміністративний процес: навч. посіб. / І.П. Голосніченко, М.Ф. Стахурський. К.: ГАН, 2003. 256 с.

8. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер,2008. 496 с.

9. Кузьменко О.В. Теоретичні засади адміністративного процесу: моногр. К.: Атіка, 2005. 3658 с.

10. Мартиновський В.В. проблема класифікації адміністративно-юрисдикційних проваджень. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2012. Вип. 4. С. 85-91.

11. Панова И.В. Административно-процессуальное право России: моногр. М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. 336 с.

12. Курс цивільного процесу: підруч. / В.В. Комаров та ін.; ред. В.В. Комаров. Х.: Право, 2011. 1352 с.

13. Козлов Ю.М. Административное право: учеб. М.: Юристъ, 2004. 318 с.

14. Кузьменко О.В. Адміністративно-процесуальне право України: підруч. / О.В. Кузьменко, Т.О. Гуржій; ред. О.В. Кузьменко. К.: Атіка, 2007. 416 с.

15. Тимошенко К.О. Публічно-правовий спір як предмет юрисдикції адміністративних судів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2012. 20 с.

16. Рязановский В. А. Единство процесса. М.: Городец, 2005. 80 с.

17. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. Офіційний вісник України, 2017. № 96, ст. 2921.

18. Административное право России: курс лекций / под ред. Н.Ю. Хаманева. М.: ТК Велби, Проспект, 2008. 704 с.

19. Настюк В.Я. Норми митного права: теорія і практик застосування. Монографія. Х.: Факт, 2003. 215 с.

Korobenko Serhii,
postgraduate student of the Department of Civil, Commercial and Administrative Law and Law Enforcement Activity of the Institute of Law and Public Relations of the Open International University of Human Development «Ukraine»

SOME DEBATABLE ISSUES OF DETERMINING THE TYPES OF ADMINISTRATIVE AND JURISDICTIONAL PROCEEDINGS IN THE ACTIVITIES OF CUSTOMS AUTHORITIES

Some debatable issues of determining the types of administrative and jurisdictional proceedings in the activities of customs authorities have been revealed in the article; and the concept of "type of administrative and jurisdictional proceedings in the activities of customs authorities" has been formulated. While allocating the types of administrative and jurisdictional proceedings it has been offered to distinguish four groups of features in the activities of customs authorities: general (correspond to the features of administrative procedure); special (correspond to the features of proceedings in the activities of customs authorities having administrative and legal nature); specific (characteristic for each type of administrative and jurisdictional proceedings in the activities of customs authorities); formally legal (reflect the relationship of substantive and procedural norms of administrative and customs legislation regulating relations in the field of customs authorities).

Key words: administrative and jurisdictional proceedings, customs authorities, features, administrative and procedural norms, customs and procedural norms.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

БАКАЇМ Марія Василівна - суддя Золочівського районного суду, Львівської області

УДК 351.74:343.627

В статье сделана попытка историко-правового анализа становления и развития института предотвращения домашнего насилия. Рассмотрены причины и условия, которые служили основаниями совершения правонарушений, связанных с домашним насилием на территории современной Украины до начала XIX в.

Определено, что семейная политика государства, а рядом с ней правовые методы, способы и средства борьбы с правонарушениями в этой конкретной сфере видоизменялись по мере развития общества, а также в зависимости от сложившейся внутренней социальной, политической и экономической ситуации. Констатировано, что сложившаяся в Украине система общественных отношений, в частности тех, что касаются противодействия правонарушениям, связанным с домашним насилием, в своей основе опиралась на обычаи и некоторые писаные источники права. Констатировано, что и сейчас в украинском обществе наблюдается неблагоприятная тенденция, вызванная большим количеством преступлений и административных правонарушений, связанных с домашним насилием. Общественная опасность таких преступлений заключается не только в причинении физического и психического вреда здоровью и жизни человека, нарушение природного неоспоримого права на личную безопасность, но и вообще приводит к распаду семьи, прекращению межличностного общения между ее членами, сопровождается расстройством и психотравмирующим влиянием на детей, сложной социальной адаптацией подростков и суицидальным поведением.

Ключевые слова: семья, домашнее насилие, противодействие, профилактика, меры предупреждения, правонарушения, связанные с домашним насилием.

Постановка проблеми

Сьогодні увага світового співтовариства спрямована на розвиток важливого соціального інституту, яким є сім'я та її цінності, адже саме вона є найвагомішим чинником у формуванні кожної людини, становленні її як особистості. З цією метою пріоритет захисту сім'ї визнається державою, а також знайшов відповідне місце і в законодавстві України, і в загальноприйнятих нормах міжнародного права. Державна сімейна політика, що здійснюється в Україні, спрямована на зміцнення сім'ї та побудову взаємин між її членами на основі відповідальності, взаємодопомоги, взаємної любові та поваги. Однак, на жаль, в сучасному українському суспільстві спостерігається несприятлива тенденція, викликана значною кількістю злочинів та адміністративних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. Суспільна небезпека правопорушень полягає не тільки в заподіянні фізичної та психічної шкоди здоров'ю і життю людини, порушення природного незаперечного права на особисту безпеку, а й загалом призводить до розпаду сім'ї, припинення міжособистісного спілкування між її членами, що супроводжується розладом та

психотравмуючим впливом на дітей, складною соціальною адаптацією підлітків і суїцидальною поведінкою.

Стан дослідження проблеми

Різноманітні проблеми, що стосуються забезпечення протидії домашньому насильству, зокрема й в історичному аспекті, були досліджені в наукових працях таких відомих вчених, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, Ю. А. Ведєрніков, І. П. Голосніченко, О. О. Дудоров, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, К. Б. Левченко, В С. Макарчук, М. Н. Марченко, М. І. Матузов, Т. О. Мацелик, О. І. Остапенко, М. Ф. Стахурський, С. Г. Стеценко, І. Я. Терлюк, О. О. Уварова, М. І. Хавронюк, Г. О. Христова, Ю. С. Шемшученко, В. К. Шкарупа та інші.

Мета статті полягає в аналізі становлення та розвитку інституту запобігання домашньому насильству в контексті історико-правового виміру.

Виклад основного матеріалу

Міністр соціальної політики Юлія Соколовська, виступаючи на Міжнародному форумі UNFPA «Україна на шляху до подолання домашнього та гендерно зумовленого насильства», привернула увагу до масштабу проблеми домашнього насильства в Україні. Очільниця міністерства навела статистичні дані: кожна 5 жінка в Україні стикалася з тією чи іншою формою насильства, страждають від цього і чоловіки. Втім, 90% постраждалих від насильства – саме жінки.

Протягом 2019 року зафіксовано понад 130 тис звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15% більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, з них 88% – від жінок, 10% – від чоловіків. Від дітей надійшло 1055 звернень. «Формування «нульової толерантності» до насильства та готовності протидіяти його проявам – один із ключових пріоритетів Мінсоцполітики», – наголосила Юлія Соколовська [1].

Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок Управління Верховного комісара ООН з прав людини (CEDAW) в заключних зауваженнях до восьмої періодичної доповіді України вказав, що з моменту початку конфлікту в квітні 2014 року, а також тимчасової окупації і невизнаної анексії АРК та м. Севастополя Російською Федерацією, Україна зіткнулась з критичною ситуацією, яка характеризується наявністю людських страждань, економічної нестабільності, зростанням насильства і зменшенням безпеки. Комітетом підкреслено, що така ситуація, поряд з широко поширеною корупцією, сприяла зростанню насильства відносно жінок з боку держави і недержавних суб'єктів і зміцненню традиційних і патріархальних відносин, які обмежують в правах жінок і дівчат [2].

Натомість, іншими причинами розглянутих протиправних діянь є низька правова культура, що межує з правовим нігілізмом, зниження рівня духовного та морального виховання особи, зростання ступеню зловживання алкоголем, наркотиками, а також інших видів девіантної поведінки. З огляду на це багато правопорушників вважають нормою поведінки погрози, образи, заподіяння фізичного болю і тілесних ушкоджень особам, з якими вони перебувають у сімейно-побутових відносинах. Правопорушення, що стосуються домашнього насильства доволі часто стаються в силу необдуманої і такої, що провокує, віктимної поведінки потерпілого. Спостерігаються випадки, коли жертва, що піддавалась погрозам, приниженню, образам, побоям, сама стає правопорушником. Саме тому, особливої значущості в умовах, що склалися набуває проблема ефективної державної протидії таким антисоціальним явищам адміністративно-правовими засобами.

Провідна роль в її вирішенні відводиться Міністерству соціальної політики України, Національній поліції України, судовим органам, які реалізують в межах своєї компетенції соціально-захисну функцію.

Наведене вище зумовлює потребу звернення до історико-правових витоків становлення інституту запобігання домашньому насильству, що сприятиме виробленню шляхів удосконалення діяльності суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, а також законодавства, що регулює цю сферу.

Сімейна політика держави, а поряд з нею правові методи, способи і засоби боротьби з правопорушеннями в цій конкретній сфері

видозмінювалися в міру розвитку суспільства, а також в залежності від сформованої внутрішньої соціальної, політичної та економічної ситуації. З огляду на це для вирішення багатьох сучасних правових, організаційних і соціальних питань, пов'язаних з попередженням та припиненням правопорушень в сфері сімейно-побутових відносин, є доцільним і загалом обґрунтованим звернення до історії становлення та розвитку вітчизняного законодавства, що охоплює розглянуту проблему. Сформована в тогочасній Україні система суспільних відносин, зокрема та, що стосується протидії правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством, у своїй основі спиралася на звичаї та деякі писані джерела права [3, с. 12-16]. До прийняття християнства основним регулятором сімейно-побутових відносин були соціальні норми, встановлені звичаєм. Вони визначали порядок взаємовідносин в сім'ї і встановлювали прийнятну в суспільстві модель поведінки чоловіка і дружини в повсякденних сімейно-побутових відносинах. Основною рисою традиційної української родини було спільне проживання різних поколінь, з огляду на це сім'я і рід були неподільними поняттями. Переважання сільського населення стало визначальним чинником встановлення патріархальних відносин у побуті та сім'ї. Взаємовідносини між чоловіком і жінкою були підпорядковані традиційним уявленням в суспільстві, згідно з якими чоловік був захисником і годувальником, а жінка – матір'ю і берегинею домашнього вогнища [4, с. 478]. Важливо звернути увагу на той факт, що, за усталеною язичницькою традицією, жінка розглядалася як майно свого чоловіка, відносно якого він мав повну владу [5, с. 83]. Хрещення Русі призвело до того, що заміжня жінка поступово перестає розглядатися як майно чоловіка і отримує право на захист з боку церкви. При цьому православна церква взяла на себе функцію з формування культури сімейного життя і регулятора сімейно-побутових відносин між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми. Чоловік як глава сім'ї був зобов'язаний піклуватися про свою дружину і оберігати її. Крім того, в його безпосередні обов'язки входило виховання дружини в дусі християнської моралі та духовності. За непослух дружина могла бути піддана домашньому покаранню у вигляді побоїв, які не належали до правопорушень. Поряд з побоями чоловік мав право застосувати до дружини погрози фізичного впливу, і це вважалося традиційною поведінкою чоловіка. Про існування домашніх покарань, що носять виховний характер, свідчить Руська Правда [6]. Домашнє покарання дружини визнавалося профілактичним заходом, спрямованим на попередження поведінки, яка засуджувалася б суспільством. Домашнє покарання за допомогою заходів безпосереднього фізичного примусу становило форму реалізації влади чоловіка як глави сім'ї. Православна церква санкціонувала (не забороняла) фізичні методи виправлення небажаних проявів в поведінці, але без заподіяння тяжких фізичних каліцтв, і покладалася на те, що «любов» виправляє. Дружина піддавалася покаранню за те, що уникала чоловіка, не бажала мати з ним сексуальних відносин, не хотіла підкорятися або не підкорялася [7, с. 110]. При цьому дружина, незважаючи ні на що, не мала права піднімати руку на чоловіка. Покаранням за побої чоловіка був штраф, який виплачував за дружину чоловік як глава сім'ї, якщо це діяння ставало відомим суспільству і церкві. Побої і тілесні покарання, що застосовуються батьками стосовно дітей, не відносилися до протиправних діянь, а вважалися одними з методів виховання. Одним з найбільш відомих правопорушень цього періоду було перелюбство. У суспільстві таке діяння засуджувалося, якщо воно було вчинено жінкою. Перелюбство дружини каралося чоловіком на його розсуд. Найчастіше це були тілесні покарання. Суспільство і церковний суд, до правопорушень у сфері сімейно-побутових стосунків відносили чаклунство, чародійство і ворожбу щодо чоловіка, різні сімейні конфлікти. Значним правопорушенням у цій сфері було зневажливе ставлення дітей до батьків, яке включало в себе побої, нанесені молодшими членами сім'ї старшим. Винний за вчинення такого правопорушення піддавався монастирському ув'язненню, тобто тимчасовому перебуванню в монастирі, що мало на меті перевиховання правопорушника [8, с. 274]. Правопорушенням вважалися побої, що наносяться без провини невістки свекром, свекрухи – невісткою, а також побої, нанесені дітьми один одному. Варто підкреслити, що

в більшості випадків зазначені дії не розголошувалися і залишалися всередині сім'ї.

Незважаючи на відокремленість і закритість приватної сфери сім'ї, суспільство і церква все ж таки реагували на встановлені факти вчинення правопорушень. До заходів попередження правопорушень відносились: виховання чоловіком дружини в дусі християнської моралі та духовності [9], порука, порука у зв'язку з хресним цілуванням, звернення до духовенства і такий захід, як «саджання в льох». З боку церкви попередження правопорушень в сфері сімейно-побутових відносин здійснювалося шляхом проповідей, дотримання обрядів, виконання таїнств, читання молитов, відправлення в монастир на покаяння. До заходів юридичної відповідальності за правопорушення в сфері сімейно-побутових відносин належали: штраф, тілесні покарання, домашнє покарання, ув'язнення в монастир, покута (покаяння), відлучення від церкви. Отже, основним суб'єктом попередження і припинення правопорушень, що стосувалися домашнього насильства у цей період була православна церква. Міри покарання, які встановлював церковний суд, відносились, власне, до заходів попередження і забезпечувалися силою примусу [10]. Домашнє покарання дружини і дітей носило характер виховного впливу і було одним з аспектів сімейних взаємин, в основі яких були закладені традиційні патріархальні уявлення про роль дружини, матері і домочадців в сім'ї. Публічна влада не включала фізичне покарання дружини і дітей, зокрема й систематичне, до правопорушень, тому запобіжні заходи не застосовувалися. До середини XVII ст. держава майже не втручалася у сімейні стосунки і конфлікти, що виникали на цьому ґрунті. Постановами церковного Собору, прийнятими у 1551 р. в Російській імперії, до складу якої входила Україна (далі – «Стоглав»), інститут шлюбу і сім'ї розглядався як одне з головних засобів запобігання статевої розбещеності, а відповідно і здійснення на цьому ґрунті різних протиправних діянь [11, с.219].

Церква продовжувала засуджувати побої щодо пристарілих родичів, всіляко боролася із зневажливим ставленням дітей до батьків. Покаранням за зазначені дії були: єпитимія, відлучення від церкви, штраф та інші [12, с. 15]. Необхідно зауважити, що стереотипи і уявлення про верховенство чоловіка в сім'ї та суспільстві, які насаджалися церквою і вкорінювалися в суспільстві, отримали відповідне правове закріплення. Соборний Уклад 1649 р. (далі – Уклад) [13] визначив необмежену владу батька і матері над дітьми, а також чоловіка щодо дружини. Згідно з главою XXII Укладу в разі вбивства батька, як глави сім'ї, дружиною або дітьми покаранням була тільки вища міра – смертна кара. Покаранням за вбивство дитини батьками було тюремне ув'язнення строком на один рік, а після відбуття – церковне покаяння. Смертна кара передбачалася за вбивство братів і сестер. До правопорушень вперше було віднесено неповагу дітьми батьків. Наприклад, за грубість або нанесення побоїв батькам, самовільне заволодіння їх майном, неповагу і відмову годувати і шанувати старих батьків, а також за звернення до суду з чолобитними на батьків Уклад передбачав торгове покарання. Непомірно суворе покарання було встановлено Укладом за вбивство дружиною чоловіка. Жінку закопували в землю по плечі, не давали їжі та води до тих пір, поки вона не гинула. Законодавством заборонялося звільнення вбивці, навіть якщо про це просили діти або родичі убитого [13]. Варто підкреслити той факт, що про покарання чоловіка за вбивство дружини в тексті Укладу не згадувалося.

З прийняттям Військового Артикула 1715 року значною мірою змінилася відповідальність за багато складів правопорушень, що стосувалися домашнього насильства. Зокрема, покаранням за умисне вбивство дружини і дітей стала страта. До пом'якшуючих обставин при вбивстві дружини відносився підтверджений факт перелюбу з її боку. Вбивство дітей поділялося на: умисне вбивство законнонародженого, ненавмисне вбивство, витравлення плода, залишення незаконнонародженого в небезпечному місці. Застосування до дружини або дитини тілесного покарання у вигляді побоїв, що спричинило смерть, вважалося пом'якшуючою обставиною. За таке діяння призначалось менше покарання – тюремне ув'язнення строком один рік і церковне покаяння [14, с. 56-57]. Лише з моменту прийняття Статуту Благочиння попередження правопорушень, що стосувалися домашнього насильства вперше стало здійснюватися поліцейськими заходами [15, с. 39-40]. У 1782

р були створені спеціальні поліцейські органи, в завдання яких входили попередження і припинення різного роду правопорушень. Одним з основних напрямів діяльності поліції відповідно до Статуту Благочиння стало попередження і припинення правопорушень проти особи. Це відносилося і до тих, що стосувалися домашнього насильства. Вбивство, заподіяння ран і каліцтва, могли бути здійснені в сім'ї, натомість особа, яка їх вчинила, підлягала світському суду. Менш тяжкі правопорушення проти особи як і раніше розглядалися церковним судом. У випадках встановлення причетності підозрюваних до смертовбивства або заподіяння ран і каліцтв їх доставляли в Управу Благочиння, де брали під варту і утримували порізно. Про будь-якому затриманні робився відповідний запис в журналі Управи Благочиння.

Осіб, підозрюваних у вчиненні таких діянь, поліція зобов'язана була заарештувати і утримувати під вартою [16]. Отже, модель традиційної поведінки в сім'ї, що виникла в суспільстві, була закріплена в світському нормативно-правовому акті, а не в церковних чи літературних джерелах. Розглянутий нормативний правовий акт поклав на поліцейські органи, крім основних обов'язків, підтримання сімейного благополуччя. Крім того, держава в особі поліцейських органів та суду поряд з православною церквою взяла на себе частину повноважень щодо попередження та припинення правопорушень проти особи, що стосувалися домашнього насильства. Прийнятий у 1885 Уклад про покарання кримінальні та виправні, крім основного покарання за правопорушення, що стосувалися домашнього насильства ввів додаткову міру покарання у вигляді церковного покаяння. Таке покарання стало додатковим заходом попередження правопорушень і призначалося за: 1) зловживання владою з боку батьків, опікунів або інших осіб, що призвело опікувану ними особу до самогубства (ст. 1476); 2) нанесення каліцтв, ран, тяжких побоїв або катувань чоловікові або дружині (ст. 1583) [17]. Уклад про покарання 1885 передбачав покарання у вигляді позбавлення всіх прав стану, висилання, поміщення в арештантські відділення за сплановане або умисне нанесення каліцтв дружині. Стаття 1491 Укладу акцентувала увагу на найсуворішому покаранні за нанесення вагітній жінці свідомо і з умислом каліцтва або ж побоїв або катувань чи інших мук, якщо в результаті цього виникнуть передчасні пологи з подальшою смертю немовляти. В іншому законодавство зводилося до загального порядку кримінального судочинства при порушенні справ про нанесення одним членом подружжя іншому каліцтв, ран, тяжких побоїв, мучення або інших катувань, а також у випадках особливо серйозних каліцтв (позбавлення частин тіла, зору, розуму). При відсутності серйозних каліцтв справи починалися «не інакше як за скаргою самого потерпілого чоловіка або його батьків» (ст. 1496) [17]. Кримінальна справа про нанесення дружині побоїв порушувалася тільки після того, як дружина висловлювала свою згоду на судовий розгляд щодо чоловіка і призначення йому покарання. Якщо ж дружина не вимагала покарання для винного чоловіка або заявляла про необхідність прийняття будь-яких інших заходів до встановлення між ними згоди, то покарання не призначалося. В цьому випадку волосний суд обмежувався усним застереженням, яке іноді скріплювалося підписом винного. Волосні суди могли і зовсім не призначати покарання для чоловіка, якщо дружина, на думку суду, була сама винна в жорстокому поводженні з нею [18]. Суди не поспішали відстоювати право жінок на безпеку, честь і гідність, вважаючи ці справи сімейними. Наприклад, «зі 118 випадків побоїв чоловіками своїх дружин, зареєстрованих у волосних книгах, суди засудили до покарань лише чотирьох винних, і не стільки за побої, скільки за дебош і пияцтво» [19, с. 273]. Основними покараннями за побої і образи чоловіками дружин були: публічна догана, грошове стягнення та арешт до 30 днів, громадські роботи, покарання різками [20, с. 222]. Незважаючи на розвиток законодавства у другій половині XIX ст., в тогочасному суспільстві як і раніше зберігалися гендерні та станові відмінності. Становище жінки в сім'ї продовжувало визначатися усталеними традиційними нормами і звичаями. Чоловіки, маючи право на домашнє покарання дружини, періодично зловживали ним, доводячи покарання до знущання. Так, наприклад, чоловік, міг підвісити дружину за ноги вниз головою, запрягти її в борону, викупати

на аркані в ополонці, відшмагати батогами. При цьому в більшості випадків юридична відповідальність за це не наставала. Побої чоловіка не тільки вважалися буденними, але, навпаки, дружині ставили в провину те, що він, будучи людиною тихої і смиренної вдачі, не здіймав на дружину руку (звідси знамените прислів'я «Б'є – значить, любить») [21, с. 193].

Загалом рівень правопорушень продовжував залежати від переважаючих в традиційному суспільстві патріархальних ціннісних установок, спрямованих на підпорядкування і покірність з боку жінки (чоловіка) і дітей, а також шанування батька як глави сімейства. Однією з причин фізичного насильства могла стати відмова дружини від статевої близькості з чоловіком. Наслідком чого, були домашнє зґвалтування і побої. Судова практика не визнавала суб'єктами зґвалтування чоловіків з огляду на те, що вони мали право на задоволення своїх статевих потреб. Юридичну відповідальність чоловік ніс тільки за тілесні ушкодження, завдані своїй дружині.

Висновки. Отже, вказане вище дає підстави для висновку, що правопорушення, які стосуються домашнього насильства мають глибоке коріння. Варто зауважити, що сімейна політика держави, а поряд з нею правові методи, способи і засоби боротьби з правопорушеннями в цій конкретній сфері видозмінювалися в міру розвитку суспільства, а також в залежності від сформованої внутрішньої соціальної, політичної та економічної ситуації. Історичний досвід становлення інституту запобігання домашньому насильству свідчить про те, що головними причинами існування такого явища як насильство в сім'ї є міцні традиції і патріархальні відносини, які обмежують у правах жінок і дівчат, а також низька правова культура, що межує з правовим нігілізмом, зниження рівня духовного та морального виховання особи, зростання ступеню зловживання алкоголем, наркотиками, а також інших видів девіантної поведінки.

Література

1. Інформація з сайту. URL: https://www.msp.gov.ua/news/18311.html#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8F%D0%B3%D0%BE%D0%BC%202019%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%20%D0%B7%D0%B0%D1%84%D1%96%D0%BA%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B4,%D0%92%D1%96%D0%B4%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%88%D0%BB%D0%BE%201055%20%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%8C.

2. Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України щодо виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, підготовлені Комітетом ліквідації дискримінації щодо жінок. 3 березня 2017 р. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245331561

3. Вострокнутов В. А. Мифологические основания правопонимания. *История государства и права*. 2014. № 3. С. 12–16.

4. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. М., 2005. С. 478.

5. Ярмонова Е. Н. Правовое положение женщины на Руси в период с IX по XV век : дис. … канд. юрид. наук. Ставрополь, 2004. С. 83.

6. Руська Правда: (Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій). Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. К.: вид-во Української Академії Наук, 1935.

7. Владимирский-Буданов М. Ф. Хрестоматия по истории русского права. Киев, 1899. Вып. 1. С. 110.

8. Радин И. М. Учебник истории русского права. СПб., 1915. С. 274.

9. Штрихи з історії – Держави і права. URL: http://www.history.vn.ua/book/textbook/63.html.

10. Домострой. СПб., 2000. 400 с.

11. Шапов Я. Брак в Древней Руси. М., 1986. С. 219.

12. Гаращенко А. Ю. Юрисдикция и устройство церковных судов в допетровский период российской истории: дис. … канд. юрид. наук. Волгоград, 2006. С. 15.

13. Соборное Уложение 1649 г. URL: http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649/22.htm.

14. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено спробу історико-правового аналізу становлення та розвитку інституту запобігання домашньому насильству. Розглянуто причини та умови, що слугували підставами вчинення правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством на території сучасної України до початку XIX ст.

Визначено, що сімейна політика держави, а поряд з нею правові методи, способи і засоби боротьби з правопорушеннями в цій конкретній сфері видозмінювалися в міру розвитку суспільства, а також в залежності від сформованої внутрішньої соціальної, політичної та економічної ситуації. Констатовано, що сформована в Україні система суспільних відносин, зокрема та, що стосується протидії правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством, у своїй основі спиралася на звичаї та деякі писані джерела права. Констатовано, що й нині в українському суспільстві спостерігається несприятлива тенденція, викликана значною кількістю злочинів та адміністративних правопорушень пов'язаних з домашнім насильством. Суспільна небезпека таких правопорушень полягає не тільки в заподіянні фізичної та психічної шкоди здоров'ю і життю людини, порушення природного незаперечного права на особисту безпеку, а й загалом призводить до розпаду сім'ї, припинення міжособистісного спілкування між її членами, що супроводжується розладом та психотравмуючим впливом на дітей, складною соціальною адаптацією підлітків і суїцидальною поведінкою.

Ключові слова: сім'я, домашнє насильство, протидія, профілактика, заходи попередження, правопорушення, що пов'язані з домашнім насильством.

SUMMARY

The article attempts an historical and legal analysis of the formation and development of the institution of prevention of domestic violence. The reasons and conditions that served as the grounds for committing offenses related to domestic violence in modern Ukraine until the early nineteenth century.

It is determined that the family policy of the state, and along with it the legal methods, ways and means of combating offenses in this particular area have changed as society develops, as well as depending on the current internal social, political and economic situation. It was stated that the system of public relations formed in Ukraine, in particular the one related to counteracting offenses related to domestic violence, was based on customs and some written sources of law. It is stated that even today there is an unfavorable trend in Ukrainian society, caused by a significant number of crimes and administrative offenses related to domestic violence. The public danger of such offenses lies not only in causing physical and mental harm to human health and life, violation of the natural inalienable right to personal safety, but also in general leads to the breakup of the family, termination of interpersonal communication between its members, accompanied by disorder and trauma. impact on children, difficult social adaptation of adolescents and suicidal behavior.

Key words: family, domestic violence, counteraction, prevention, prevention measures, offenses related to domestic violence.

15. Захарченко П. П. Історія держави і права України: підручник. К., 2004. С. 39–40.

16. Андриевский И.Е. Полицейское право. [2-е изд. испр. и доп.]. С-Пб., 1874. Ч. 1: Полиция безопасности. XVII, 648 с.

17. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. Издано проф. имп. училища правоведения... Н. С. Таганцевым. 5-е изд., доп. САНКТПЕТЕРБУРГ: тип. М. Стасюлевича, 1886. 714 с.

18. Терлюк І. Я. Вітчизняне кримінальне право – основні етапи і напрямки розвитку від середньовіччя до нового часу. *Науковий вісник Львівського юридичного інституту*. Львів. 2004. № 2 (2) Додаток 2.

19. Красноперов И. М. Крестьянские женщины перед волостным судом. *Сборник правоведения и общественных знаний*. СПб., 1893. Т. 1: Труды юридического общества, состоящего при Императорском Московском университете. С. 273.

20. Равнюшкин А. В. Понятие «дебоширство» в отечественном праве в XIX веке и на современном этапе. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2011. № 1. С. 222.

21. Пушкарева Н. Л. Позорящие наказания для женщин в России XIX – начала XX в. *Вина и позор в контексте становления современных европейских государств (XVI–XX вв.)* / под ред. М. Г. Муравьевой. СПб., 2011. С. 193.

ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

ГАЧАК-ВЕЛИЧКО Лілія Андріївна - викладач циклової комісії з гуманітарних дисциплін відділення підготовки Військового коледжу сержантського складу Національної академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного

УДК 342.134.17

В статье рассмотрены вопросы профилактики правонарушений, совершаемых несовершеннолетними лицами. Замечено, что такая деятельность непосредственно направлена на более эффективную реализацию запланированных мероприятий, направленных на правовое воспитание подрастающего поколения нашей страны. Указано не необходимость комплексной целевой программы предотвращения правонарушений среди несовершеннолетних, которая будет способна стабилизировать моральный и духовный развитие молодого поколения и устранить факторы, способствующие негативным проявлениям противоправного и девиантного поведения несовершеннолетних.

Рассмотрены понятийно-категориальный аппарат, что используется в этой сфере учеными и практиками. Сделан анализ видов профилактической деятельности. Обращено внимание на важность участия в этом процессе педагогов, поскольку они непосредственно связаны с решением определенного круга задач по воспитанию детей.

Ключевые слова: несовершеннолетние, дети, профилактика, предотвращение, правовое воспитание, административно-правовые основы профилактики правонарушений, девиантное поведение, индивидуальная профилактика.

Постановка проблеми

Сьогодні в Україні відбуваються активні процеси, спрямовані на побудову правової держави та громадянського суспільства, а тому виникає нагальна потреба у формуванні в підростаючому поколінні відповідних суспільних цінностей, я саме: політичних (суверенітет, незалежність, народовладдя, право нації на самовизначення); правових та ідеологічних (мир, свобода, рівність, справедливість, толерантність); економічних (економічне благополуччя, матеріальний добробут, економічна стабільність); соціальних (соціальна стабільність, самореалізація особистості, соціальна захищеність), які дозволять нашій державі досягти стандартів провідних європейських держав та стати повноправними партнерами європейської спільноти.

Саме тому реалізація заходів визначених загальнодержавною правовою політикою, морального та духовного виховання неповнолітніх осіб, потребує здійснення діяльності щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх та цілеспрямовано правового виховання цієї категорії громадян держави.

Аналіз дослідження проблеми

До питання профілактики правопорушень серед неповнолітніх зверталась значна кількість вчених, з-поміж яких варто згадати праці Г.А. Аванесова, О.М Бандурки, О.М. Джужи, В.В. Голіни, А.Е. Жалінського, Е.С. Жигарева, А.П. Закалюка, О.Г. Колба, В.А. Комарова, В.Н. Кудрявцева, Н.В. Лесько, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.М. Оржеховської, О. І. Остапенка та інших науковців.

Мета статті полягає у дослідженні питання профілактики правопорушень, які вчиняються неповнолітніми особами та форм профілактичної діяльності.

Виклад основного матеріалу

Правове виховання неповнолітнього покоління, тільки ще набирає обертів та усвідомлення державою того особливого значення, що саме в ранньому дитячому віці закладаються основи світогляду, поглядів, установок, звичок, поведінки тощо. Але неповнолітні – це не тільки об'єкт виховання, вони є також самостійними і цілком активними суб'єктами соціальної діяльності. Тому вкрай важливо, щоб уже з дитинства молоді люди навчилися усвідомлювати себе повноправними громадянами своєї держави, соціальний статус яких всебічно і чітко регулюється правом, усвідомили свій взаємозв'язок з іншими членами суспільства, перейнялися почуттям високої відповідальності за свої вчинки. Щоб людина стала справжнім громадянином своєї держави, треба розсунути вузькі рамки безпосередньо її навколишнього світу, змусити відчути себе учасником складних і широких соціальних відносин, необхідно допомогти їй розібратися у структурі і функціях державних органів, засвоїти адресовані їй правові вимоги, а також права і законні способи їх забезпечення, прищепити навички усвідомленої законослухняної поведінки, навчити правильно визначати завдання, напрями і форми соціальної активності. Все це вимагає кропіткої і вимогливої роботи з формування правосвідомості і правової культури підростаючого покоління. Від цього залежить не тільки сьогоднішня поведінка неповнолітніх, але й значною мірою і загальний стан законності в державі.

Успіх правового виховання молоді може бути забезпечений лише при комплексній організації всієї справи виховання. Трудове виховання молоді, її ідейно-моральна і громадянська загартованість набувають нині першочергового значення. Це вагоме державне питання, і успішно вирішити його можна лише шляхом об'єднання зусиль навчальних закладів, трудових колективів і сім'ї при активній участі в цьому правоохоронних органів. Молодь повинна бути підготовлена до життя, ознайомлена з його основними правовими питаннями, здатна брати посильну участь в забезпеченні законності. Тільки за цих умов правове виховання певною мірою обумовить виконання функцій активного, діяльного залучення підростаючого покоління до загальнонародної справи побудови правової держави.

З огляду на це особливого значення набуває узагальнення позитивного досвіду щодо правового виховання і впровадження його в практичну сферу та профілактичну діяльність. Аналіз нинішнього стану правосвідомості підлітків та його особливостей у тих, хто здійснює правопорушення, дозволить більш правильно вирішувати конкретні питання, пов'язані з правовим вихованням, підвищити його якість та ефективність.

Як, зауважує Н.В. Лесько, профілактика правопорушень серед дітей – це глобальна, комплексна, масштабна проблема, у вирішенні якої повинні брати участь всі органи і служби у справах дітей. Дана проблема неодноразово вивчалась різними фахівцями, однак до цього часу вирішити її остаточно не вдалося [1, с. 4].

Відразу ж зазначимо, що й у зарубіжній, й у вітчизняній законодавчій практиці одночасно використовуються такі терміни як «профілактика», «запобігання», «припинення» та «попередження». Отже, недоліком і зарубіжних, і вітчизняних нормативних актів є: по-перше, використання різних термінів для характеристики однакових видів діяльності; по-друге, не визначення цих понять, що, у свою чергу, викликає наукові суперечки та є наслідком відсутності їх єдиного концептуального розуміння та співвідношення. Як наслідок – тривалі дискусії породжували і далі породжуватимуть плутанину у розумінні сутності цих термінів, а в низці випадків – істотні суперечності щодо розв'язання проблем боротьби із правопорушеннями загалом та тими, які вчинюються неповнолітніми зокрема. І тут варто погодитись з думками науковців, які вважають, що «множинність термінів сама собою говорить про нечіткі, а то й суперечливі уявлення стосовно понять, що, очевидно, є наслідком недостатньої розробки самої про-

блеми» [2, с. 40].

Необхідно зазначити і те, що найбільш дискусійним серед вчених є розмежування таких категорій як «попередження» та «профілактика». Не вдаючись до аналізу думок науковців із зазначених питань, на нашу думку, найбільш ширшим за змістом є термін «попередження», який охоплює собою усі інші категорії, зокрема такі як: «профілактика», «запобігання», та припинення». Крім того, на наше переконання, сам термін «попередження» є складовою такого поняття як «боротьба з правопорушеннями».

Значний доробок у кримінологічну науку загалом зробили М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник, О.М. Джужа, які достатньо уваги приділили проблемі попередження злочинності неповнолітніх. Саме ці автори визначають ранню профілактику (перший рівень індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми), як сукупність заходів, що вживаються державними органами та громадськими організаціями для оздоровлення умов життя і виховання неповнолітніх у випадках, коли обставини загрожують їх нормальному розвитку; знешкодження джерел антисоціального впливу на них; корекції особи неповнолітніх, які мають некримінальні відхилення у поведінці, з тим щоб не дати можливості їм перейти до вчинення злочинів [3, с.100]. Звернемо увагу і на те, що дані кримінологи визначають в ранній профілактиці роботу щодо корекції особи неповнолітніх з некримінальними відхиленнями, що свідчить не про роботу з тими особами, які вчинили злочин, а про роботу з особами, які можливо, тільки мають схильність до злочинної поведінки. Крім того, О.М. Джужа, П.П. Михайленко та О.Г. Кулик вважають, що розмежовувати поняття попередження та профілактика недоцільно, оскільки ці поняття тотожні, а їх суть є однією – соціальне управління, яке покликано забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей і полягає у розробці та здійсненні спеціальних заходів щодо виявлення й усунення детермінантів злочинності, а також справлянні запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки [4, с. 139-140].

Виявлення неповнолітніх з високим рівнем особистісної делінквентності та проведення, з ними первинної корекційної роботи повинно здійснюватися у середній загальноосвітній школі. Ця функція має бути покладена на психологічну та соціально-педагогічну служби школи [5, с.126-130].

Законодавче визначення терміну «профілактика правопорушень серед дітей» уперше було подано в Законі України від 24 січня 1995 року «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», у ст. 3 якого було зазначено: «Під профілактикою правопорушень серед дітей слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання» [6]. Таким чином, під профілактикою правопорушень серед неповнолітніх слід розуміти сукупність запобіжних заходів. Водночас, розкриваючи поняття профілактики, законодавець разом з тим не дає переліку таких заходів. В усю сукупність заходів профілактики правопорушень неповнолітніх входять кілька складових:

1. аналітична діяльність органів і служб у справах дітей і спеціальних установ для дітей;
2. організаторська діяльність, яка спрямована на усуненню причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень неповнолітніми;
3. діяльність щодо планування профілактичних заходів. Плани повинні розроблятися з урахуванням особливостей кожного регіону, області, міста, району;
4. координаційна діяльність з профілактики правопорушень серед неповнолітніх всіх зацікавлених державних і громадських організацій. Ця роль Законом надана спеціально уповноваженому центральному органу виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноваженому органу влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, службам у справах дітей [7, с.16-17].

Адміністративна деліктологія – це відносно самостійна система знань, нерозривно

пов'язана з системою загальної науки, і особлива форма діяльності людей, яка об'єднує вчених і наукові установи, основною метою якої є вивчення адміністративної деліктності як соціально-правового явища, її тенденцій, закономірностей і причин вчинення, а також для їх оцінки та розробки заходів попередження та профілактики адміністративних правопорушень з метою вдосконалення теорії і практики боротьби з адміністративними деліктами, зокрема (розробка методології та методики), і з протиправними явищами загалом [8, с.12].

Для організації профілактики адміністративних правопорушень потрібні науково обґрунтовані рекомендації і для законодавця, і для практичної діяльності правоохоронних органів. І тут необхідно мати на увазі, що при певній близькості адміністративних деліктів і злочинів, це все ж таки різні за своєю природою, причинами і іншими параметрами соціальні явища, кожне з яких вимагає адекватних засобів. Тому Є.В. Додін абсолютно точно помітив: «Заходи, які кримінологи рекомендують для превенції злочинності, для попередження адміністративних деліктів, можуть бути використані лише тоді, коли співпадають їх причини» [9, с.33-34].

Отже, вказувати на те, що профілактика адміністративних правопорушень має сьогодні «своє обличчя» ще рано. Про повну її «зрілість» можна буде говорити при наявності чіткої і розвинутої теорії, яка буде відповідати методологічним вимогам сучасної адміністративно-правової науки і профілактики правопорушень. Цьому буде сприяти пізнавальний матеріал, який накопичується в науці адміністративного права. Можна стверджувати, що об'єктивні передумови для створення профілактики адміністративних правопорушень вже існують. Про це свідчить той факт, що профілактика адміністративних правопорушень проявляє себе з практичної сторони. Завдяки цьому профілактика є реальною, дійсною, а її результати свідчать про предметність [10, с.57].

Водночас, мусимо констатувати, що проблемам профілактики адміністративних правопорушень серед неповнолітніх приділено недостатньо уваги, що дає можливість для детального, комплексного дослідження адміністративно-правової діяльності органів і служб у справах дітей щодо профілактики правопорушень. Адже, незважаючи на те, що адміністративні правопорушення характеризуються меншою суспільною небезпекою, не реагування на них створює у неповнолітнього почуття безкарності та вседозволеності.

Досить слушно у науковій літературі зазначено, що між попередженням різних видів правопорушень і різною відповідальністю існує певна залежність [11, с.40-47].

Висновки

Отже, підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що неприйняття заходів в галузі попередження адміністративних проступків призводить до значного зростання злочинності. Цей феномен полягає в тому, що безкарність за малозначні адміністративні правопорушення породжує безвідповідальність, сприяє формуванню стійкої антигромадської установки особистості. Безумовно, адміністративні делікти не мають великої громадської небезпеки для суспільства, але вони дезорганізовують діяльність органів державної влади і управління, посягають на громадський порядок, власність, права та свободи громадян. В окремих випадках вони переростають у злочини. Саме тому профілактика адміністративних правопорушень серед неповнолітніх займає важливе значення при запобіганні усіх видів правопорушень.

Література

1. Лесько Н.В. Адміністративно-правова діяльність органів і служб у справах дітей щодо профілактики правопорушень. Дис. канд.. юрид. наук. спец.: 12.00.07. Львів, 2011, 190 с.

2. Саркисов Г. С. Социальная система предупреждения преступности. Ереван: Айастан, 1975. 158 с.

3. Курс кримінології. Особлива частина: [підручник].: У 2-х кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко. О.Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. К.: Юрінком-Інтер, 2001. 479 с.

4. Курс кримінології. Загальна частина: [підручник].: У 2-х кн. / О.М.Джужа,

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання профілактики правопорушень, які вчиняються неповнолітніми особами. Зауважено, що така діяльність безпосередньо спрямована на якомога ефективнішу реалізацію запланованих заходів, що спрямовані на правове виховання підростаючого покоління нашої держави. Вказано не необхідності комплексної цільової програми запобігання правопорушень серед неповнолітніх, яка буде здатна стабілізувати моральний, і духовний розвиток молодого покоління та усунути чинники, що сприяють негативним проявам протиправної та девіантної поведінки неповнолітніх.

Розглянуто понятійно-категоріальний апарат, що вживається у цій сфері науковцями та практиками. Зроблено аналіз видів профілактичної діяльності. Звернуто увагу на важливість участі у цьому процесі педагогів, оскільки вони безпосередньо пов'язані з вирішенням певного кола завдань щодо виховання дітей.

Ключові слова: неповнолітні, діти, профілактика, запобігання, правове виховання, адміністративно-правові засади профілактики правопорушень, девіантна поведінка, індивідуальна профілактика.

SUMMARY

The article considers the prevention of offenses committed by minors. It is noted that such activities are directly aimed at the most effective implementation of planned activities aimed at legal education of the younger generation of our state. There is no need for a comprehensive targeted program for the prevention of juvenile delinquency, which will be able to stabilize the moral and spiritual development of the younger generation and eliminate the factors that contribute to the negative manifestations of illegal and deviant behavior of minors.

The conceptual and categorical apparatus used in this field by scientists and practitioners is considered. The analysis of types of preventive activity is made. Attention is drawn to the importance of teachers' participation in this process, as they are directly related to solving a certain range of tasks related to raising children.

Key words: minors, children, prevention, prevention, legal education, administrative and legal bases of crime prevention, deviant behavior, individual prevention.

П.П.Михайленко. О.Г.Кулик та ін.; За заг. ред. О.М.Джужи. К.: Юрінком-Інтер, 2001. 251 с.

5. Благута Р.І. Профілактика делінквентності неповнолітніх: психолого-правові аспекти: [монографія]. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ , 2008. 176 с.

6. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01. 1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 6. Ст. 35.

7. Шость Н.В., Козырь М.К. Научно-практический комментарий Закона Украины «Об органах и службах по делам несовершеннолетних и специальных учреждениях для несовершеннолетних». Харьков,1995. 87 с.

8. Дерюга А.Н. Актуальные вопросы развития науки административной деликтологии: автореферат дис… на соискание ученой степени канд. юрид. наук: специальность 12.00.14 «Административное право; Финансовое право; информационное право». Хабаровск, 2002. 22 с.

9. Додин Е.В. Административная деликтология в системе юридических наук. *Советское государство и право*. 1991. № 12. С. 32–36.

10. Остапенко О.І. Профілактика адміністративних правопорушень (адміністративно-правовий аспект). Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при Українській академії внутрішніх справ, 2001. 103 с.

11. Еропкин М.И., Попов Л.Л., Шергин А.П. Про применение штрафов за нарушения общественного порядка. *Советское государство и право*. 1971. № 7. С. 40–47.

СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ

БАБАНІНА Вікторія Вікторівна - кандидат юридичних наук, доцент, докторантка докторантури та ад'юнктури Національна академія внутрішніх справ
ORCID: https://orcid.org/ORCID/0000-0003-4173-488X
УДК 343.21

У статті проаналізовано систему кримінального законодавства України. Автором визначено, що кримінальним законодавством слід вважати систему, яка охоплює чинний КК України, що ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, які стосуються забезпечення охорони суспільних відносин від злочинних посягань або регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку із вчиненням злочину. Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Встановлено, що система кримінального законодавства – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів структури кримінального законодавства, які ґрунтуються на принципах кримінального законодавства та спрямовані на реалізацію завдань КК України. Елементами системи кримінального законодавства України є елементи структури кримінального законодавства (Загальна та Особлива частини, розділи, статті, прикінцеві та перехідні положення), принципи кримінального законодавства (законності, рівності всіх перед законом, справедливості, гуманізму, винної відповідальності, відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння, невідворотності), джерела кримінального законодавства (Конституція України, КК України, закони України про кримінальну відповідальність і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України).

Ключові слова: система, структура, елементи, принципи, джерела, кримінальне законодавство, Конституція України, Кримінальний кодекс України, міжнародний договір.

Вступ

Стрімкий розвиток науки і техніки, переосмислення соціальних цінностей зумовлюють появу нових чи зміну вже усталених суспільних відносин, які потребують правового регулювання та охорони. У зв'язку із цим постає необхідність прийняття нових чи внесення змін до вже наявних законодавчих актів. Передусім змін потребує кримінальне законодавство України, яке встановлює кримінально-правову охорону зазначених відносин. З метою обґрунтованого внесення змін до національного кримінального законодавства слід розробити відповідний механізм його створення. Окреслене питання доцільно вивчати з одночасним дослідженням системи кримінального законодавства України та її елементів.

Метою статті є дослідження системи кримінального законодавства України та охарактеризування її елементів.

Систему кримінального законодавства України чи окремі її елементи аналізували у свої працях вітчизняні та зарубіжні вчені: П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, М. І. Борисов, О. М. Броневицька, В. М. Василаш, В. О. Гацелюк, С. В. Гізімчук, В. К. Гри-

щук, В. А. Клименко, П. В. Кобзаренко, М. І. Колос, С. П. Кучевська, О. П. Куцевич, С. Я. Лихова, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, А. О. Пінаєв, Ю. А. Пономаренко, А. В. Савченко, В. П. Тихий, М. І. Хавронюк, Ю. Б. Хім'як, Н. В. Чернишова.

Однак, попри вагомий внесок зазначених науковців, у теорії кримінального права немає ґрунтовних розробок щодо системи кримінального законодавства України та її елементів як основи для механізму його створення. У зв'язку із цим постає об'єктивна необхідність висвітлити питання системи кримінального законодавства України та її елементів.

Виклад основного матеріалу

Система – це не проста сукупність певних частин, а поєднання взаємопов'язаних, розміщених у певному порядку елементів цілісного утворення, які часто виконують спільну функцію.

У тлумачному словнику української мови поняття «система» визначено як: порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднуваних за спільною ознакою, призначенням; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих і функціонуючих частин [16; 3, с. 108].

У юридичній літературі поняття «система» тлумачать як: 1) складну цілісність, що виникла внаслідок об'єктивного, закономірного процесу поєднання елементів, що її формують [4, с. 220–221]; 2) множину об'єктів, у яких реалізуються певні відносини із фіксованими особливостями, або множину об'єктів, що наділена заздалегідь визначеними особливостями із фіксованими між ними відносинами [17, с. 22–64]; 3) остаточну множину функціональних елементів і відносин між ними, яка відокремлюється із середовища відповідно до певної мети в межах конкретного інтервалу часу [15, с. 5].

На нашу думку, системою слід вважати взаємопов'язану сукупність закономірно розміщених і функціонуючих елементів (одиниць, частин), об'єднаних за спільною ознакою (призначенням).

Поняття «законодавство» визначено як систему взаємопов'язаних законів (Конституція та закони України) і прирівняних до них нормативно-правових актів (міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України). Такий підхід обрано як основу дослідження кримінального законодавства.

Кримінальне законодавство розуміється як система, що охоплює чинний Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права [6], що стосуються забезпечення охорони суспільних відносин від злочинних посягань або регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку із вчиненням злочину. Закони України про кримінальну відповідальність повинні *відповідати* положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [6].

Структура кримінального законодавства цілком логічна й охоплює Загальну та Особливу частини, у яких містяться розділи, а в розділах – статті, а також прикінцеві та перехідні положення. Загальна частина КК України має такі розділи: «Загальні положення» (ст. 1–2), «Закон про кримінальну відповідальність» (ст. 3–10), «Злочин, його види та стадії» (ст. 11–17), «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)» (ст. 18–22), «Вина та її форми» (ст. 23–25), «Співучасть у злочині» (ст. 26–31), «Повторність, сукупність та рецидив злочинів» (ст. 32–35), «Обставини, що виключають злочинність діяння» (ст. 36–43), «Звільнення від кримінальної відповідальності» (ст. 44–49), «Покарання та його види» (ст. 50–64), «Призначення покарання» (ст. 65–73), «Звільнення від покарання та його відбування» (ст. 74–87), «Судимість» (ст. 88–91), «Обмежувальні заходи» (ст. 91-1), «Інші заходи кримінально-правового характеру» (ст. 92–96-2), «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» (ст. 96-3–96-11), «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» (97–108) [6].

У Загальній частині КК України відповідно до нумерації міститься 108 статей,

однак їх кількість становить 120 статей. Це пов'язано зі змінами, внесеними у КК України, а саме доповненням його змісту розділами «Обмежувальні заходи» (ст. 91-1) та «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» (ст. 96-3–96-11). Також було доповнено розділ XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» ст. 96-1 та 96-2 [6].

Особлива частина КК України містить такі розділи: «Злочини проти основ національної безпеки» (ст. 109–114), «Злочини проти життя та здоров'я особи» (ст. 115–145), «Злочини проти волі, честі та гідності особи» (ст. 146–151-2), «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості» (ст. 152–156), «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» (ст. 157–184), «Злочини проти власності» (ст. 185–198), «Злочини у сфері господарської діяльності» (ст. 199–235), «Злочини проти довкілля» (ст. 236–254), «Злочини проти громадської безпеки» (ст. 255–270-1), «Злочини проти безпеки виробництва» (ст. 271–275), «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» (ст. 276–292), «Злочини проти громадського порядку та моральності» (ст. 293–304), «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» (ст. 305–327), «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» (ст. 328–337), «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів» (ст. 338–360), «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку» (ст. 361–363-1), «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (ст. 364–370), «Злочини проти правосуддя» (ст. 371–400-1), «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» (ст. 401–435), «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (ст. 436–447) [6].

КК України містив також розділ VII-А «Злочини у сфері службової діяльності в юридичних особах приватного права та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Він передбачав такі злочини: «Зловживання повноваженнями» (ст. 253-1), «Перевищення повноважень» (ст. 235-2), «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» (ст. 253-3), «Комерційний підкуп» (ст. 253-4), «Підкуп особи, яка надає публічні послуги» (ст. 235-5). Кодекс було доповнено цим розділом на підставі Закону України від 11 червня 2009 року № 1508-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», однак цей закон було скасовано відповідно до Закону України від 21 грудня 2010 року № 2808-VI «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції», а зазначений розділ з усіма статтями було виключено з КК України [6; 12; 11].

Усі статті мають власну нумерацію, яка не повинна змінюватися, навіть якщо в КК України вносять нову, або відміняють наявну статтю. Нові статті мають розміщувати в розділах, які близькі їм за змістом, під номером попередньої статті, але з додатковою нумерацією. Статті також мають власну структуру. Значну частину статей КК України законодавець поділяє на частини, які для зручності користування мають цифрове значення. У межах деяких частин інколи виокремлено пункти. В Особливій частині за допомогою частин статті законодавець здебільшого здійснює диференціацію кримінальної відповідальності залежно від відсутності або наявності кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак. У частині статей КК України містяться примітки, у яких переважно визначено кримінально-правове поняття, про яке йдеться в статті, або сформульовано підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Однак елементи статей уже не є структурними елементами кримінального законодавства.

Структура кримінального законодавства має відповідні складові, систематизація яких передбачає чітко встановлений порядок їх побудови. Виконання зазначеними структурними елементами функцій, які ґрунтуються на основоположних засадах кримінального законодавства й відповідають основним завданням Конституції України, а також положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, утворюють систему.

На цій підставі *системою кримінального законодавства* слід вважати сукупність взаємопов'язаних елементів структури кримінального законодавства, які ґрунтуються на принципах кримінального законодавства, спрямовані на реалізацію завдань КК України.

Структурними елементами системи кримінального законодавства є: 1) елементи структури кримінального законодавства (Загальна та Особлива частини, розділи, статті, прикінцеві та перехідні положення); 2) принципи кримінального законодавства (на підставі яких реалізують завдання КК України); 3) джерела кримінального законодавства (Конституція України, КК України, закони України про кримінальну відповідальність і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України). Оскільки елементи структури кримінального законодавства ми розглянули вище, доцільно проаналізувати його принципи.

Принципами переважно вважають: 1) основні засади, вихідні ідеї, яким притаманні універсальність, загальна значущість, вища імперативність, вони відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [10, с. 110]; 2) першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки [9, с. 519]; 3) внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, у різноманітних сферах діяльності [9, с. 519; 10, с. 110]. Такі визначення є дискусійними, тож вони потребують ґрунтовного дослідження та аналізу, однак це виходить за межі предмета нашого дослідження. Ми поділяємо позицію К. Є. Чередніченко, згідно з якою принципи – це не просто «основоположні (основні) засади, вихідні ідеї», а певні вимоги, обов'язкові для виконання [19, с. 18]. Однак і така позиція видається не беззаперечно правильною.

Вчений С. О. Валієв виокремлює такі принципи кримінального законодавства: 1) законності; 2) демократизму; 3) гуманізму; 4) справедливості; 5) економії заходів державного примусу; 6) вини; 7) невідворотності відповідальності; 8) індивідуальності відповідальності; 9) індивідуальності покарання; 10) диференціації відповідальності та покарання [2, с. 23]. Водночас вчений І. Г. Набієв пропонує визначати такі принципи кримінального законодавства: 1) законності; 2) рівності громадян перед законом; 3) вини; 4) справедливості; 5) гуманізму; 6) невідворотності кримінальної відповідальності; 7) індивідуальності кримінальної відповідальності; 8) диференціації кримінальної відповідальності; 9) економії заходів кримінально-правового впливу; 10) стимулювання відмови від продовження злочинної діяльності та позитивної посткримінальної поведінки [8, с. 35]. Своєю чергою, Р. С. Бурганов виокремлює такі принципи кримінального законодавства: 1) законності; 2) рівності громадян перед законом; 3) справедливості; 4) гуманізму; 5) вини; 6) економії заходів кримінальної репресії; 7) невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру; 8) стимулювання відмови від продовження злочинної діяльності та позитивної посткримінальної поведінки; 9) призначення покарання тощо [1, с. 71]. Натомість вчений Т. Р. Сабітов окреслює найширше коло принципів кримінального законодавства, серед яких: 1) законності; 2) винної відповідальності; 3) відповідності; 4) одноразовості притягнення до кримінальної відповідальності; 5) гуманізму; 6) особистої відповідальності; 7) обов'язковості кримінально-правового впливу; 8) доцільності; 9) економії заходів кримінально-правового впливу; 10) диференціації відповідальності; 11) доцільності кримінально-правової заборони та відповідальності за її порушення;

12) економії репресії; 13) повноти кваліфікації; 14) конкретності кваліфікації; 15) точності кваліфікації; 16) індивідуальності покарання; 17) доцільності покарання тощо [14, с. 37]. На нашу думку, усі зазначені позиції не можна визнавати безумовно привальними чи неправильними. Кожний запропонований перелік принципів є доволі дискусійним.

В умовах сьогодення чинний КК України прямо не передбачає жодного принципу. Однак його принципи можна виокремити відповідно до положень деяких кримінально-правових норм: 1) ч. 3, 4 ст. 3 КК України – принцип законності; 2) ч. 2 ст. 2 КК України – принцип вини; 3) ч. 1, 2 ст. 2 КК України – принцип справедливості; 4) ч. 3 ст. 50 КК України – принцип гуманізму тощо.

Закріплення принципів у чинному КК України зумовлено тим, що: 1) принципи кримінального законодавства становить сукупність ідеологічних, політичних і соціальних вимог; 2) вимоги принципів кримінального законодавства є обов'язковими як для законодавчих, так і для правозастосовних органів; 3) принципи кримінального законодавства як опосередковано, так і безпосередньо позначаються на регулюванні суспільних відносин; 4) принципи кримінального законодавства спрямовані на виконання завдань КК України; 5) зміст принципів кримінального законодавства відповідає потребам і закономірностям суспільного розвитку [19, с. 12–15].

Законодавцю необхідно визначити перелік основоположних (основних, головних) принципів кримінального законодавства України та внести відповідні зміни в зміст КК України, доповнивши його відповідними положеннями про принципи кримінального законодавства. Найдоцільнішим і логічним, на нашу думку, буде доповнення розділу І Загальної частини «Загальні положення» статтями 2-2 – 2-8 тощо з вказівкою на конкретний принцип і його положення. Ми пропонуємо укріпити на нормативному рівні такі принципи кримінального законодавства: 1) законності; 2) рівності всіх перед законом; 3) справедливості; 4) гуманізму; 5) винної відповідальності; 6) відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння; 7) невідворотності кримінальної відповідальності й інших заходів кримінально-правового характеру. Крім цього, слід внести зміни до КК України шляхом доповнення його змісту ст. 2-1–2-8 відповідно до назви принципу та його змісту.

Таким чином, основоположними *принципами кримінального законодавства України*, на наше переконання, є принципи: законності; рівності всіх перед законом; справедливості; гуманізму; винної відповідальності; відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння; невідворотності кримінальної відповідальності й інших заходів кримінально-правового характеру.

Наступним структурним елементом системи кримінального законодавства є його джерела. На думку М. І. Хавронюка, часто не цілком правильно розмежовують поняття «джерела кримінального права» та «джерела кримінального законодавства» [18, с. 4–6], або ототожнюють їх [7, с. 69]. Ми вважаємо, що джерела кримінального законодавства, доцільно визначати відповідно до елементів, які становлять його систему. Водночас слід ураховувати, що в механізмі реалізації кримінального законодавства мають значення не тільки джерела кримінального законодавства, а й інші джерела як правових норм, так і будь-яких інших неправових джерел, за допомогою яких здійснюють регулювання суспільних відносин.

На підставі змісту ст. 3 КК України та визначеної нами системи кримінального законодавства доходимо висновку, що *джерелами кримінального законодавства України* є Конституція України, КК України, закони України про кримінальну відповідальність і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до ст. 8 Основного Закону, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти приймають на підставі Конституції України, вони повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина

безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [5]. Фактично її можна назвати підґрунтям правової системи України, яка визначає основні напрями й зміст поточного галузевого законодавства, зокрема й кримінального. Таким чином, КК України побудований на основі положень Конституції України й повинен відповідати їм. Положення Основного Закону є визначальними під час створення та реалізації кримінального закону.

КК України як джерело кримінального законодавства визначає злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки. Таким чином, кримінальний закон регламентує, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовують до осіб, що їх учинили [6].

Закони України про кримінальну відповідальність вносять зміни до КК України. Відповідно до ч. 2 ст. 3 КК України, закони України про кримінальну відповідальність, прийняті після набрання чинності цим Кодексом, включають до нього після набрання ними чинності [6]. Зазначені закони не є самостійними, а реалізуються шляхом інтеграції їхніх положень у чинний КК України. Тобто в кримінальному законі відображають лише деякі положення законів України про внесення змін до КК України. Отже, закони України про кримінальну відповідальність передбачають кримінально-правові норми, але самостійно їх реалізовувати неможливо. Такі норми можна реалізувати лише після набрання чинності відповідними законами України про кримінальну відповідальність й інтеграції їх положень у чинний КК України.

Міжнародний договір України – це договір укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюють положення міжнародного права, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо). Водночас чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, їх застосовують у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародний договір України, що набрав чинності в установленому порядку, передбачає інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовують правила міжнародного договору [13]. Відповідно до ч. 5 ст. 3 КК України, закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Таким чином, положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, самостійній реалізації підлягають у виключних випадках, передбачених цим договором. За загальним правилом положення міжнародних договорів повинні бути інтегровані в чинний КК України, і лише після цього відповідні положення реалізуються як частина національного законодавства.

На підставі здійсненого аналізу поняття та елементів системи кримінального законодавства України можна сформулювати такі **висновки**:

1. Система – це взаємопов'язана сукупність закономірно розмішених і функціонуючих елементів (одиниць, частин), об'єднаних за спільною ознакою (призначенням).

2. Кримінальне законодавство – це система, яка охоплює чинний КК України, що ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, які стосуються забезпечення охорони суспільних відносин від злочинних посягань або регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку із вчиненням злочину. Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

3. Система кримінального законодавства – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів структури кримінального законодавства, які ґрунтуються на принципах кримінального законодавства та

спрямовані на реалізацію завдань КК України.

4. Структурними елементами системи кримінального законодавства є: 1) елементи структури кримінального законодавства; 2) принципи кримінального законодавства; 3) джерела кримінального законодавства.

5. Структурними елементами кримінального законодавства є Загальна та Особлива частини, у яких містяться розділи, а в розділах – статті, а також прикінцеві та перехідні положення.

6. Принципами кримінального законодавства України є такі: законності; рівності всіх перед законом; справедливості; гуманізму; винної відповідальності; відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння; невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру.

7. Джерелами кримінального законодавства України є Конституція України, КК України, закони України про кримінальну відповідальність і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Література

1. Бурганов Р. С. Принципы уголовного права и принципы назначения наказания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Казань, 2006. 183 с.

2. Валиев С. А. Принципы назначения наказания. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 388 с.

3. Канарова О. В. Реалізація системного підходу в управлінні сучасним дошкільним навчальним закладом. Молодь і ринок. 2015. №11 (130). С. 106–109. URL : http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3753/1/11.pdf.

4. Каримов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований. М. : Мысль, 1986. 333 с.

5. Конституція України : Основний Закон 28 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

7. Кругликов Л. Л., Смирнова Л. Е. Унификация в уголовном праве : монография. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2008. 320 с.

8. Набиев И. Г. Принципы назначения наказания : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Казань, 2004. 171 с.

9. Принцип. *Філософський енциклопедичний словник* / [В. І. Шинкарук та ін.]. Київ : Абрис, 2002. 519 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf.

10. Принцип. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / [ред. кол. : Ю. С. Шемшученко та ін.]. Київ : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П–С. 735 с. URL: https://cyclop.com.ua/content/view/1268/58/1/10/#23816.

11. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції : Закон України від 21 груд. 2010 р. № 2808-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2808-17#Text.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 11 черв. 2009 р. № 1508-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-17#Text.

13. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: ttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text.

14. Сабитов Т. Р. Система уголовно-правовых принципов : монография / отв. ред. А. И. Чучаев. М. : Проспект, 2012. 236 с.

15. Сагатовский В. Н. Основание общей теории систем. М. : Молодая гвардия, 1974. 223 с.

16. Система / Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: http://sum.in.ua/s/systema.

17. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем. М. : Мысль, 1978. 272 с.

18. Хавронюк М. І. Дещо про сутність кримінального права (інакший погляд). *Юридичний вісник України*. 2013. №. 12. С. 4–6.

19. Чередниченко Е. Е. Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламен-

тации (комплексное теоретическое исследование) : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Саратов, 2006. 30 с.

CONCEPTS AND ELEMENTS OF THE CRIMINAL LEGISLATION SYSTEM OF UKRAINE

The article analyzes the system of criminal legislation of Ukraine. The author determined that criminal law should be considered a system that covers the current Criminal Code of Ukraine, based on the Constitution of Ukraine and generally accepted principles and norms of international law relating to the protection of public relations from criminal encroachment or regulation of public relations arising in connection with committing a crime. The laws of Ukraine on criminal liability must comply with the provisions contained in the current international treaties, the binding nature of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine. It is established that the system of criminal law is a set of interconnected and interdependent elements of the structure of criminal law, which are based on the principles of criminal law and aimed at implementing the tasks of the Criminal Code of Ukraine. Elements of the system of criminal legislation of Ukraine are elements of the structure of criminal legislation (General and Special parts, sections, articles, final and transitional provisions), principles of criminal law (legality, equality before the law, justice, humanism, guilt), compliance with the sentence committed act, inevitability), sources of criminal legislation (Constitution of Ukraine, Criminal Code of Ukraine, laws of Ukraine on criminal liability and international treaties, the binding nature of which was approved by the Verkhovna Rada of Ukraine).

Key words: system, structure, elements, principles, sources, criminal legislation, Constitution of Ukraine, Criminal Code of Ukraine, international agreement.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

БАНАХ Сергій Володимирович - кандидат юридичних наук, декан юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

УДК 343.163

У статті досліджено основний категоріальний апарат інформаційного забезпечення діяльності прокуратури, викладений у нормативних документах та обґрунтований науковцями. Висувається гіпотеза про координацію правових аспектів інформаційного поля на етапі появи, обробки та запису первинної інформації працівниками правоохоронних органів, зокрема прокуратурою. Визначено різні аспекти розуміння сутності інформаційної діяльності прокуратури, що стосуються: збору даних, інформаційно-аналітичної діяльності, системи комунікації з суспільством. Описано особливості змісту та використання низки спеціалізованих інформаційних систем у діяльності прокуратури. Досягнення поставленої мети передбачало використання діалектичного методу та системного підходу до вивчення особливостей інформаційного простору та принципів і методів його організації в діяльності прокуратури, а також монографічний, абстрактно-логічний та метод абстрагування. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вчених з питань вивчення особливостей інформаційного забезпечення діяльності прокуратури, способів її оптимізації та забезпечення інформаційної безпеки загалом.

Ключові слова: прокуратура, інформаційне забезпечення прокуратури, інформаційні системи в прокуратурі, законодавче забезпечення інформаційної діяльності прокуратури, ознаки інформаційного забезпечення прокуратури.

Постановка проблеми

Динамічні загрози в інформаційному просторі та поглиблення проблеми кіберзлочинності ставлять вимоги подальшого розвитку методів дослідження інформаційних потоків та їх захисту. Особливо актуальним це є для державних органів, зокрема прокуратури. У своїй діяльності фахівці прокуратури працюють з великою кількістю інформаційних на нормативних ресурсів, від якісного використання яких залежить обґрунтованість прийнятих рішень. Це актуалізує продовження досліджень у даному напрямку.

Стан дослідження

Особливостям організації та правового забезпечення діяльності прокуратури, і зокрема її інформаційної складової займалось ряд вчених. Категорійний апарат та базові принципи інформатизації прокуратури розглядали С. Мазурик, В. Руденко та В Загородній. Інформатизацію регіональних прокуратур та особливості опрацювання інформації з обмеженим доступом вивчав О. Косенко. Інформаційні технології як загроза інформаційній безпеці прокуратури досліджував А. Хомич. Вагомим є внесок І. Арістової, Б. Бірюкова, А. Комісарова, Р. Калюжного, Є. Лукянчикова, О. Матвієнка, О. Фролова, Г. Цимбала, М. Цивіна Н та інших. Вчені сходять в думці про те, що інформаційне поле діяльності правоохоронних органів, зокрема прокуратури, є високодинімічним і потребує постійного дослідження та вироблення методів використання.

Саме тому, **метою** статті є дослідження інформаційного забезпечення діяльності органів прокуратури, а також їх нормативно-правових регуляторів.

Виклад основного матеріалу

Одним з напрямків пошуку шляхів оптимізації діяльності органів прокуратури є її робота в інформаційному просторі. Визначення особливостей даного вектора роботи передбачає попередній розгляд категорійних та систематичних аспектів явища.

Згідно Закону України «Про інформацію» інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [9].

Необхідними умовами здійснення інформаційно-правового забезпечення реалізації прокуратурою правоохоронної функції держави є першочергова наявність такого:

- сукупності масиву даних і відомостей відкритого та обмеженого характеру, що створюється, обробляється, передається, використовується та зберігається у процесі здійснення органами прокуратури своєї діяльності;

- інформаційних і телекомунікаційних технологій, систем і мереж, програмно апаратних комплексів, баз даних, за допомогою яких здійснюється оперування відповідною інформацією підчас реалізації прокуратурою правоохоронної функції держави;

- інженерно-технічних, програмних комплексів захисту інформації в автоматизованих системах органів прокуратури, які гарантують недопущення витоку інформації, несанкціонованого доступу до службових інформаційних ресурсів тощо [11, с. 233].

Інформаційне забезпечення прокуратури визначають як діяльність прокурорсько-слідчих працівників, що спрямована на пошук, збирання, облік, нагромадження, розподіл, аналіз, збереження і передавання інформації, необхідної для здійснення наглядових та ненаглядових функцій прокуратур, виявлення й усунення недоліків в організації роботи органів прокуратури [1, с.275].

Використання працівниками прокуратури інформації відбувається паралельно з обробкою їх персональних даних. Порядком обробки персональних даних працівників органів прокуратури в базі персональних даних«кадри органів прокуратури України», затвердженим наказом Генеральної прокуратури України від26 липня 2014 р. № 77, окреслено вимоги до обробки та захисту персональних даних осіб, що обробляються в цій базі, зокрема прокурорів, слідчих прокуратур, державних службовців, інших працівників, що перебувають у трудових відносинах з органами прокуратури України. ці вимоги є обов'язковими для виконання всіма працівниками підрозділів органів прокуратури, що мають доступ до бази даних, здійснюють їхню обробку із застосуванням автоматизованих чи неавтоматизованих засобів [7].

Також варто звертати увагу на те, що, діяльність, пов'язана з правоохоронними структурами передбачає виявлення, перевірку і опрацювання великого масиву даних, які першочергово можуть з'являтися в усному вигляді, і лише згодом бути перетвореною у електронний і паперовий носій. Вважаємо в даному випадку доцільним є узгодження правових аспектів інформаційного поля на даному етапі появлення, обробки та фіксації первинної інформації працівниками правоохоронних органів, зокрема прокуратури.

Процедура отримання та обробки офіційної інформації чітко регламентована законодавством. Зокрема, в Законі України «Про прокуратуру» зазначено, що «з метою виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості в межах своєї компетенції прокурор у встановленому законом порядку має прямий доступ до автоматизованої інформації та довідкові системи, реєстри та банки даних, власником (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування»[10].

В інформаційному забезпеченні прокуратури можна виділити дві складові: внутрішню та зовнішню, але за дещо іншими критеріями. Перший стосується роботи з інформацією в рамках прокуратури, другий - поза нею. Отже, з одного боку, прокуратура отримує більшість інформації, необхідної для своєї роботи, із зовнішніх джерел, тобто від органів державної влади та місцевого самоврядування, громадян тощо. З іншого боку, сама прокуратура виступає джерелом інформації,

як безпосередньо про її організацію та діяльність, так і про стан законності та злочинності тощо. В останньому випадку інформаційні правовідносини характеризуються поняттям «інформування про діяльність прокуратури», що передбачена ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» [10].

Принципові основи розуміння інформаційної діяльності прокуратури передбачають розгляд з різних позицій, зокрема: діяльність щодо збору первинних даних, їх реєстрування, опрацювання і передача відповідним структурним підрозділам прокуратури чи інших правоохоронних органів;інформаційно-аналітична діяльність, пов'язана з наповненням і використанням визначених баз даних, роботою із спеціалізованим аналітичним програмним забезпеченням та інтеграцію з інформаційними системами інших державних структур;інформування суспільства щодо своєї діяльності, надання повних і достовірних доступних для оприлюднення даних для офіційних джерел про окремі суспільно значущі справи та формування позитивного іміджу.

Окреслення векторів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності прокуратури передбачає ряд особливостей. Перш за все, це необхідність систематизації та обробки значного обсягу інформації у сфері кримінального судочинства. Важливо підтримувати та систематизувати національні інформаційні масиви у сфері досудового та судового розслідування. Значним технічним та організаційним завданням є оперативний обмін інформацією між спеціалізованими підрозділами та державними органами.

Сукупність офіційних видів інформації, зазначених у законодавчих актах, передбачає необхідність її структурування та систематизації діяльності прокуратури. Отже, С. Мазурик здійснив таку критеріальну систематизацію інформації, якою користується прокуратура:

– за режимом доступу: загальнодоступна та інформація з обмеженим доступом;

– за функціональним забезпеченням: інформація, яка необхідна для виконання функцій прокуратури; інформаційний масив, необхідний для підтримання державного обвинувачення в суді; інформаційне забезпечення представництва інтересів громадянина або держави в суді; інформація, необхідна для нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; інформаційне забезпечення нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;

– за використанням у певній сфері діяльності прокуратури: інформація в сфері кримінального провадження та інформація поза кримінальним провадженням;

– за спрямованістю інформаційного впливу: інформація потрібна для управління, організації, аналітичної роботи, забезпечення процесуального керівництва, здійснення наглядових заходів тощо;

– за формальним закріпленням: інформація, яка міститься у письмових вказівках, актах прокурорського реагування, управлінських документах тощо;

– за нормативним характером: інформація, яка закріплена в загальнообов'язкових нормативних документах; інформація, яка закріплена в документах обмежених за колом виконавців тощо; – за спрямовуючим впливом: методичні рекомендації, які затверджені науково-методичною радою Генеральної прокуратури України, інформаційні узагальнення тощо [5, с. 33].

Стратегія інформатизації діяльності прокуратури передбачає використання ряду спеціалізованих інформаційних систем.

Система електронного документообігу «Нагляд». Ця система забезпечує автоматизовану реєстрацію вхідної кореспонденції, ведення баз даних для фізичних осіб, організацій, контроль за термінами розгляду заявок та заявок, переміщенням документів та іншими функціями управління документами, визначеними законодавством. Таке програмне забезпечення дозволяє здійснювати пошук осіб, організацій чи документів за багатьма параметрами, автоматично генерувати звіти за будь-який період часу про моніторинг, облік, статистику тощо.

«Автоматизоване робоче місце слідчого» є Комплектом індивідуальних технічних та програмних засобів, спрямованих на проведення досудового розслідування у кримі-

нальних справах. Ця програма призначена для офіційного використання спеціалізованої інформації, замовлень, методів тощо. Використання такої програми є доцільним, однак, незважаючи на те, що інформація передається на компакт-дисках [6], тобто статична, немає можливості її оновлення та актуалізації в режимі реального часу. Цю програму доцільніше переформатувати в Інтернет-ресурс з можливістю оперативного одночасного оновлення баз даних.

Іншою інформаційно-правовою базою правоохоронних органів є мережа Експет, призначена для пошуку та використання спеціалізованих правових актів України.

Особливої уваги вимагає робота з інформацією з обмеженим доступом, яка є невід'ємною частиною обов'язків прокурорів. Проаналізувавши положення про підрозділи регіональних прокуратур, автори [2] дійшли висновку, що найчастіше працівники прокуратури мають справу з секретною, офіційною чи конфіденційною інформацією: «оперативна інформація; інформація про кримінальні правопорушення та інциденти, які отримали, може набути негативного суспільного резонансу; інформація про кримінальні правопорушення; інформація про результати наглядової та слідчої роботи (бухгалтерський облік, звітність; достовірність відображення в ЄРДР інформації про кримінальні правопорушення, осіб, які їх вчинили, та рішень, прийнятих прокурорами та слідчими під час досудового розслідування); інформація про результати роботи Управління або відділу (бухгалтерський облік, звітність); інформація про практику та результати прокурорської діяльності; службова інформація; державна таємниця; інформація у зверненнях громадян, посадових осіб та інших осіб, запитах та зверненнях депутатів усіх рівнів, скаргах учасників кримінального провадження; відомості про вчинення підлеглими працівниками ганебних вчинків, факти незаконного втручання в їх службову діяльність, перешкоджання виконанню службових обов'язків, посягання на їх життя, здоров'я та майно; фінансова інформація про дотримання вимог законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; конфіденційна статистична інформація; Про потужність очищення; оперативно-розшукова інформація»[2, с. 119].

Створення єдиного інформаційного поля, що буде функціонувати у логічному взаємозв'язку на різних рівнях діяльності органів прокуратури дозволить оптимізувати роботу з даними та рядом інших інформаційних та аналітичних систем. Перший рівень інформаційного простору повинен формуватися Генеральною прокуратурою України. Тут також повинна генеруватися основна інформації, що формується на другому і третьому рівнях. Другий рівень включає в себе інформацію регіональних прокуратур на рівні областей, а третій рівень – міських, районних у містах та районних прокуратур [3, с. 116].

Згідно з новою редакцією Закону України «Про прокуратуру», не менше двох разів на рік необхідно інформувати суспільство про результати його роботи, зокрема: «Генеральний прокурор України не рідше одного разу на рік доповідає Верховній Раді України на пленарному засіданні про діяльність прокуратури шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних; керівники обласних та місцевих прокурорів на відкритому пленарному засіданні відповідної ради не рідше двох разів на рік інформують населення певної адміністративно-територіальної одиниці про результати діяльності на цій території шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних»[10]. Крім того, створення системи відкритості та формування позитивного іміджу передбачає участь відповідних працівники прокуратури на спеціалізованих публічних та публічних заходах, зокрема: прес-конференціях, телевізійних та радіопередачах, брифінгах, звітування про соціально значущі випадки у пресі та на спеціалізованих Інтернет-ресурсах, а також про розробку ефективної системи зворотного зв'язку.

Отже, інформатизація роботи прокуратури – це системний процес створення оптимальних умов для використання інформаційно-комунікаційних технологій для отримання, обробки та використання спеціалізованої інформації. Особливості диверсифікації джерел інформації та розвитку інформаційно-ко-

мунікаційних ресурсів актуалізують продовження досліджень у цьому напрямку.

Додатковим аспектом вивчення напрямів інформатизації прокуратури є врахування проблем та тенденцій забезпечення інформаційної безпеки, особливо в умовах інформаційної війни. З одного боку, інформатизація створює ряд можливостей, а з іншого - створює серйозні загрози. У наказі Генерального прокурора України «Про організацію роботи з питань внутрішньої безпеки в прокуратурі України» від 13 квітня 2017 р. № 111 зазначено, що керівники незалежних структурних підрозділів Генеральної прокуратури України та прокуратури офіси всіх рівнів, в межах своєї компетенції, «забезпечують дотримання режиму пропуску в офісні приміщення., запобігання витоку та розкриттю мовної та конкретної інформації на об'єктах інформаційної діяльності прокуратури, втрату офіційних документів та матеріалів, компроміс або втрата електронних ключів доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань»[8]. У свою чергу Генеральна інспекція Генеральної прокуратури України перевіряє ефективність обслуговування об'єктів інформаційної діяльності та їх технічний захист, аналізує стан захисту інформації (крім секретної) в інформаційних системах прокуратури, та здійснює постійний моніторинг.

Загалом до загроз діяльності прокуратури в інформаційному просторі, які потребують постійного контролю та вирішення, належать: незаконне технічне проникнення в бази даних; дії окремих осіб чи організацій з метою створення негативного іміджу прокуратури в суспільстві та поширення неправдивої інформації про їх діяльність; несанкціонований витік інформації; низький рівень спілкування з органами державної влади та громадськими організаціями [12, с. 149].

Висновки

Це наукове дослідження дозволило виявити низку факторів та напрямів інформаційного забезпечення діяльності прокуратури, реалізація яких забезпечить більшу ефективність у виконанні її функцій та організації роботи в цілому.

Література

1. Загородній В. Є. Інформатизація діяльності прокуратури: принципи та джерела. *Митна справа*. 2011. № 1 (73). Ч. 2. С. 274-278.

2. Костенко О. В. Інформаційне забезпечення регіональних прокуратур та інформація з обмеженим доступом. *Форум права*. 2016. № 1. С. 116-123.

3. Лушер В. В. Питання інформатизації органів прокуратури України. *Наукові праці МАУП*. 2014. № 2 (41). С. 114-117.

4. Мазурик С. Законодавче забезпечення інформаційної діяльності органів прокуратури. *Соціологія права*. 2016. № 4. С. 57-63.

5. Мазурик С. Поняття інформаційного забезпечення та класифікація інформації в прокурорській діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 3. С 30-34.

6. Про застосування сучасних новітніх інформаційних технологій в прокуратурі Одеської області. URL:https://www.gp.gov.ua/ua/regions_news_detail?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=83027

7. Про затвердження Порядків обробки персональних даних в органах прокуратури України: наказ Генеральної прокуратури України від 26 липня 2014 р. № 77. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0908-18#Text

8. Про затвердження Порядку організації роботи з питань внутрішньої безпеки в органах прокуратури України. Наказ Генеральної прокуратури України № 111 від 16. 05. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0623-17

9. Про інформацію. Закон України № 2658-XII від 02.10.92 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12

10. Про прокуратуру. Закон України № 1697-VII від 15.07.15 р.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18

11. Рубан А. Г. Адміністративно-правові аспекти інформаційного забезпечення діяльності прокуратури в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 232-235.

12. Хомич А. С. Інформаційні технології як загроза інформаційній безпеці прокуратури. Право і безпека. 2012. № 3. С. 147-150.

ДОТРИМАННЯ ВИМОГ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА - ЗАПОРУКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

ЄВДОКІМЕНКО Сергій Анатолійович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та адміністративного права ТОВ «Харківський університет»

ORCID: 0000-0003-4700-9777

Процеси глобалізації та формування нової геополітичної структури є важливими для сучасного світу, і, в тому числі, для України, для якої можливість інтеграції до європейського співтовариства дасть змогу значно прискорити впровадження започаткованих реформ. Серед чинників, що стримують виведення цих відносин на якісно новий рівень, є складна економічна ситуація в Україні. Саме система економічних заходів дотримання законодавства суб'єктами господарювання може забезпечити ефективний розвиток будь-якої держави. Поряд із цим, кардинальні реформи, що сьогодні здійснюються в Україні, часто супроводжуються криміналізацією суспільства і приводять до зростання економічної злочинності.

Ключові слова: умисне ухилення від сплати податків, зборів; способи ухилення від податків; суб'єкти відповідальності за злочини; дослідження документів для підтвердження здійснення правопорушень податкового законодавства України.

Виклад основного матеріалу

У відповідності до Податкового кодексу України, податковими правопорушеннями є протиправні діяння (дія чи бездіяльність) платників податків, податкових агентів, та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених ПК та іншим законодавством...[1, ст.109.1]. За порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства передбачається фінансова, адміністративна та кримінальна відповідальність. Фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені. Стаття 112 Податковим кодексу України (далі: ПДУ) встановлює загальні умови притягнення до фінансової відповідальності. При цьому, притягнення до фінансової відповідальності платників податків за порушення законів з питань оподаткування, іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, не звільняє їх посадових осіб за наявності відповідних підстав від притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності [1, ст.112.1].

Кримінальна відповідальність за правопорушення з питань податкового законодавства настає у випадку умисного ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах [2, ст.212, частина1]. Під значним розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, які в тисячу і

більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, які в три тисячі і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів, інших обов'язкових платежів, які в п'ять тисяч і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Як відзначають Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров та О. В. Кожушко суб'єктом відповідальності за злочини, передбачені ст. 212 КК, є посадові особи підприємства чи організації, на яких покладені обов'язки, пов'язані з веденням бухгалтерського обліку, обчисленням і сплатою податків, складанням податкових декларацій та розрахунків тощо. В якості таких осіб визначені: керівники підприємств, їх заступники, головні бухгалтера та їх заступники. [3, с.335-340].

Г. А. Матусовський виділяє такі основні ознаки ухилення від сплати податків, що характеризують таку дію як корисливий злочин:1) діяння у вигляді ухилення від сплати податків; 2) злочинні наслідки (заподіяння шкоди державним інтересам у вигляді значного, великого або особливо великого збитку); 3) прямий зв'язок між діянням і наслідками.

При цьому визначено найбільш поширені способи ухилення від податків, такі як: 1) неподання або несвоєчасне подання податкових декларацій і розрахунків по них (за всіма видами податків); 2) недоплата податків; 3) пред'явлення у податкову адміністрацію відомостей про тимчасове припинення або відсутність ведення господарської діяльності; 4) проведення значної кількості операцій на велику суму з подальшою ліквідацією підприємства без сплати податків; 5) вчинення розрахунків по господарських операціях через додатково відкриті рахунки.

Для укриття валового доходу може бути використано: 1) невключення в оподатковуваний оборот бартерних операцій (податок на прибуток, ПДВ, інноваційний фонд та ін); 2) оплата однією організацією за іншу в рахунок взаємних вимог (за третю особу); 3) оформлення фіктивних документів про передачу товару на зберігання або повернення прийнятого на реалізацію товару; 4) завищення даних про ціну придбаного товару (продукції); 5) неоприбуткування отриманого доходу від проданого товару, виконаних робіт, наданих послуг.

Для ухилення від сплати податку на прибуток можливо завищення витрат, віднесених на собівартість реалізації товару, робіт, послуг; невключення до обсягу оподатковуваного прибутку грошових коштів, отриманих від проведення позареалізаційних операцій (товарний, комерційний, фінансовий кредит); невключення до обсягу оподатковуваного прибутку грошових коштів, отриманих від здачі майна в оренду (оперативний, фінансова); заниження суми балансового прибутку під виглядом відрахувань до благодійних фондів та інших організацій, які користуються пільгами при оподаткуванні., а також можлива фальсифікація даних про наявність на підприємстві працівників, які мають пільги з податку на прибуток [4, с. 284 - 290].

У числі зазначених Г. А. Матусовским видів можливих правопорушень присутні також: завищення на підприємстві кількості певної категорії працівників, які користуються податковими пільгами (податок на прибуток); здійснення розрахунків з працівниками підприємства в натуральній формі (комунальний податок, платежі до різних фондів, соцстраху); невключення до штатного розкладу фактично працюючих на підприємстві осіб; неподання даних про наявність у власності підприємства транспортних засобів (податок на транспортні засоби); продаж алкогольних напоїв та тютюнових виробів без марок акцизного збору (акцизний збір); фальсифікація митних декларацій імпортерами — платниками акцизного збору (акцизний збір.

А також до податкових правопорушень у зовнішньоекономічній (експортно-імпортної) діяльності відносяться: а) ухилення від сплати податків шляхом приховування валютної виручки за кордоном при здійсненні експортно-імпортних операцій за

допомогою заниження фактурної вартості товарів або сировини; б) ухилення від сплати податків шляхом приховування імпорту під виглядом транзиту через митну територію країни; в) ухилення від сплати податків шляхом неоприбуткування надходжень за імпорт товарів; г) ухилення від сплати податків шляхом приховування валюти за кордоном при використанні там працівників різних спеціальностей і послуг шляхом приховування зароблені валюти цими працівниками за кордоном і розрахунку з ними на підприємстві, що займається найманням робочої сили [4, с. 291].

Для підтвердження здійснення правопорушень податкового законодавства необхідно виконання перевірки документів з оподаткування юридичних та фізичних осіб. М. І. Камлик визначає перелік таких документів відповідно видів правопорушень податкового законодавства:

1) при встановленні ознак правопорушення стосовно приховування розміру фактивного прибутку шляхом свідомо неправильного віднесення витрат на собівартість виробництва або собівартість продукції, яка підлягає реалізації дослідження проводяться на підставі таких документів, як:

-декларація про доходи,

-баланс підприємства або форма № 1,

-платіжні доручення на перерахування до бюджету податку на прибуток,

-звіт (довідка) про фінансові результати та їх використання,

-розрахунки планової калькуляції та фактичних витрат на виготовлення продукції та її реалізацію,

-бухгалтерські записи по кредиту рахунку 80 «Прибутки (доходи) і збитки» як за рік, так і за звітні періоди,

-бухгалтерські записи по рахунку 46 «Реалізація».

2) дослідження з перевитрачання фактичних видатків порівняно з плановими виконується на базі даних супроводжувальних товарних і розрахункових документів, первинних прибуткових документів (прибуткові накладні, картки аналітичного обліку, книги складського обліку), а також бухгалтерських записів на відповідних рахунках про надходження й оприбуткування продукції, первинних видаткових документів (накладні, лімітно-забірні картки, акти списання товарно-матеріальних цінностей), які відображають витрати матеріальних цінностей;

3) визначення приховування розміру фактичного прибутку за рахунок неправильного обчислення амортизаційних відрахувань на основні засоби та малоцінні предмети потребує здійснення перевірки та аналізу облікових документів, розрахунків амортизаційних відрахувань та форм квартальної звітності. При цьому, перевірці та аналізу підлягають:

-бухгалтерський баланс підприємства,

-звіт (довідка) про фінансові результати та їх використання,

-платіжні доручення на перерахування авансових внесків податку,

-розроблювальна таблиця амортизаційних відрахувань, розрахунки фактично обчисленої амортизації на основні засоби та малоцінні предмети і планові розрахунки (відповідно до затверджених норм),

-акти прийомки-передачі основних засобів, акт про ліквідацію основних засобів, інвентарні картки по обліку основних засобів, матеріали переоцінки основних засобів,

-розрахунки прискореної амортизації на активну частину основних засобів;

4) приховування прибутків від торговельно-закупівельних операцій шляхом часткового оприбуткування торговельних націнок (знижок), визначається за допомогою таких документів, як:

-бухгалтерський баланс підприємства,

-звіт (довідка) про фінансові результати та їх використання,

-платіжні доручення на перерахування авансових внесків податку,

-товарно-транспортні накладні або рахунки-фактури, платіжні вимоги на оплату товарів постачальнику, товарний звіт торговельного підприємства;

5) приховування фактичного обсягу реалізації продукції з метою зменшення розміру податку на добавлену вартість досліджуються за допомогою аналізу обліково-бухгалтерських документів:

-аналізуються дані декларації по податку на добавлену вартість і платіжні доручення

на перерахування авансових внесків податку на добавлену вартість,

-визначається правильність обчислення оборотів по відвантаженню товарів, виконанню робіт та наданню послуг шляхом аналізу даних аналітичного обліку,

-перевіряється правильність сплаченого податку за придбані основні засоби при їх введенні в експлуатацію;

6) при визначенні повноти оподаткованого обороту перевіряється надходження коштів у Фонди економічного стимулювання, Фонди спеціального призначення та інші цільові надходження для власних потреб. При виявленні фактів реалізації продукції, не включеної в оподатковуваний оборот, важливо визначити кількісний і вартісний обсяг реалізованої продукції, для чого використовуються:

-платіжні документи підприємства-відправника, покупця, а також ті, що знаходяться в банку, договірні зобов'язання, що підтверджують операції,

-супроводжувальні товарно-транспортні документи на відвантажену продукцію,

-виписки з розрахункового рахунку банка (підприємства-постачальника та підприємства — одержувача продукції)[5, розділ 2.9].

В цілому, як підкреслюють Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров та О. В. Кожушко, основними матеріалами, що досліджуються при порушенні податкового законодавства, є:

1. Оригінал акту про перевірку фінансово-господарської діяльності підприємства, організації чи установи державною податковою інспекцією з усіма додатками.

2. Письмові пояснення керівника, головного бухгалтера й інших посадових осіб за висновками перевірки.

3. Вилучені оригінали документів, облікових регістрів, форми фінансової та податкової звітності, що підтверджують факти виявлених правопорушень при сплаті податків.

4. Відомості про фактичну наявність на підприємстві майна; дані про наявність і рух коштів на його рахунках у банку.

5. Інші матеріали справи (договори, угоди, аудиторські висновки, висновки інших судових експертиз тощо).

А також показання свідків, якими, як правило, є працівники податкової адміністрації, тому що вони безпосередньо здійснюють контроль за виконанням податкового законодавства суб'єктами підприємництва та зафіксовані в протоколах свідчення деяких категорій працівників підприємств і організацій, в яких були вчинені правопорушення. До таких категорій відносяться працівники бухгалтерій, складів, секретарі, водії, вантажники, працівники охорони та інші [3, с.335-340].

Висновки

Порушення податкового законодавства, яке є одним з основних видів злочинів у сфері економіки, несе серйозну загрозу добробуту країни, враховуючи той факт, що оподаткування займає перше місце серед джерел надходжень до бюджету України. Тому питання своєчасного виявлення та запобігання подібних правопорушень є одним із першочергових завдань для економічної безпеки і національної стабільності України.

Література

1. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 г. №2755-VI (зі змінами та доповненнями) // ВВР. – 2011. – № 13-17. – ст. 112.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-13. – Ст.146.

3. Дікань Л. В. Судово-економічна експертиза : навч. посіб. / Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров, О. В. Кожушко. – Х. : Вид ХНЕУ ім..С. Кузнеця, 2014. – 432с.

4. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Х. : Консуль, 1999. – 480 с.

5. Камлик М. І. Особливості обліку і використання обліково-бухгалтерських документів при виявленні та розслідуванні корисливих злочинів у галузях економіки. Судова бухгалтерія / М. І. Камлик – К. : Синтез, – 1995. – 256 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ НАСИЛЬСТВА - ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

МАЛИНОВСЬКА Тетяна Миколаївна - кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ
https://orcid.org/0000-0002-7713-7617
УДК 343.9:343.226(477)

Проведен исторический и сравнительно-правовой анализ существующих научных подходов к природе и содержанию феномена насилия как такового, в частности, домашнего насилия. Акцентировано внимание на феноменологическом описании домашнего насилия как объекта криминологического исследования. Дана общаяхарактеристика институтов семьи и брака, а также домашних взаимоотношений как наиболее значимых факторов формирования человеческого поведения в сфере общественной жизни. Отражены точки зрения ученых и мыслителей,указывающие на эволюционный характер феномена домашнего насилия через призму различных сфер познания.

Ключевые слова: феноменология, насилие, домашнее насилие, насилие в семье, семья, член семьи, брак.

Вступ

Останніми роками в Україні приділяється велика увага проблемам запобіганню та протидії домашньому насильству, яке призводить не тільки до втрати найдорожчого для людини – життя та здоров'я, а також завдає великої соціальної та моральної шкоди суспільству.

Сучасний підхід до проблеми домашнього насильства включає, з одного боку, укоріненість цієї проблеми в суспільній свідомості як міжособистісною, а з іншої – виходить з обов'язків держави гарантувати права людини в усіх сферах життя, у тому числі і в сім'ї.

Насильство, як асоціальне явище, не тільки формує трагічні обставини для багатьох людей, але й створює криміногенні ситуації, які передують кримінальним злочинам проти безпеки, здоров'я і життя людини, що в цілому руйнує фундамент стабільності суспільства.

З метою всебічного вивчення злочинності як основного предмета кримінологічної науки, необхідно враховувати складні природні та суспільні явища і процеси, які прямо або опосередковано визначають сам феномен злочинної поведінки, в тому числі – насильницький. Також необхідно звернути особливу увагу на багатоаспектність поняття насильства, і самої реальності, що включає це поняття. З урахуванням цієї обставини, дослідницьким об'єктом тут стає досить широке і насичене численними детермінантами проблемне поле. Воно включає в себе комплекс взаємопов'язаних явищ і процесів, які протікають в різних сферах життя суспільства, а також різноманітні характеристики і прояви природи людини.

У науковій статті розглянуто історичний та порівняльний аналіз існуючих підходів до природи і змісту феномену насильства, домашнього насильства. Акцентовано увагу на феноменологічному опису домашнього насильства як об'єкта дослідження в кримінологічному ракурсі. Наведено загальну характеристику сім'ї, шлюбу та домашніх взаємовідносин як найбільш значимих чинників формування людської поведінки в сфері громадського життя. Розглянуті різні підхо-

ди вчених та мислителів щодо еволюційного характеру змістовного наповнення феномену домашнього насильства через призму різних сфер пізнання.

Ключові слова: феноменологія, насильство, домашнє насильство, насильство в сім'ї, сім'я, член сім'ї, шлюб.

Постановка проблеми

Сім'я як ланка суспільства, об'єднана спільним домом (побутом)є одним із найдавніших соціальних інститутів, який впродовж всієї історії людського суспільства привертав пильну увагу філософів: Аристотеля, Платона, Бекона, Гоббса, Руссо, Монтеня, Канта, Гегеля,Гуссерля, Шопенгауера, Ніцше, Десницкого, Маркса, Енгельса, та інших. Погляд на сім'ю як на соціокультурний феномен і найважливіший інститут соціалізації особистості, історичної трансляції культурних, етнічних, моральних цінностей в тій чи іншій мірі відбивається в філософських працях більшості мислителів минулого і сучасності. До середин XIX століття інститути сім'ї,шлюбу та й домашніх взаємовідносин узагалі трактувались як позаісторичні явища, створені відповідно до біблійних настанов, згідно з якими шлюб беруть один чоловік і одна жінка, чоловік є головою сім'ї, якому підкоряються дружина і діти [1, с.17].

Багато в чому уявлення, хто має бути главою в сім'ї формує стосунки між її членами, розподіл прав та обов'язків. Як зазначає А. Блага, системне повторення ситуацій утиску прав жінок або членів сім'ї призводить до формування дискримінаційної поведінки з боку домінуючого члена сім'ї та виникнення насильства в сімейних стосунках [1, с.26].

Пізніше, коли погляди на сімейні стосунки стали більш цивілізованими, становлення жінки в суспільстві й сім'ї та її значущість значно зросли. Окрім того сімейні відносини, взаємозв'язки між батьками та дітьми, права дітей, успадкування були підкріплені джерелами права.

Сьогодні питання насильства розглядається у різних аспектах, саме тому серед безлічі робіт у сфері насильства переважають міждисциплінарні дослідження, що обумовлено комплексним характером самої проблематики насильства.

Стан дослідження проблеми

Дослідженням понять, пов'язаних із домашнім насильством і насильством взагалі, опікувались вчені з різних галузей знань – адміністративного, кримінального права, психології, соціології та інших. Як історико-теоретична категорія, проблематика домашнього насильства (насилля в сім'ї) розглянута у працях О. Бандурки, О. Бойко, А. Благої, С. Волошиної, А. Гусейнова, О. Гуміна, О. Ігнатова, Г Кобеньок, Г. Кожухарь, М. Кузнецової, О. Ломакіної, О. Литвинова, Д. Метілки, Т. Мінки, О. Полковенко, Т. Полковенко, О. Постол, В. Соловйова, О. Храмцовата інших.

Низка важливих теоретико-методологічних і практичних проблем, які мають значення для осмислення обраного в якості об'єкта дослідження феномену в сфері соціології розглядалисьР. Берк, М. Вебером, Л. Герасіною, Р. Джеллзом, К. Йолло, Л. Лерман, М. Страусом, С. Стейнметцом, Д. Фінкельхор, Л. Шерман та ін. Однак попри широке коло наукових досліджень в сфері насильства та захисту прав людини від насильницьких злочинів, велике розмаїття значної кількості форм та чинників пов'язаних з феноменом насилля, що має тенденцію до появи нових та трансформації вже існуючих, відсутністю спільного для наук, в чиє предметне поле досліджень входить цей соціальний феномен, дослідження виникнення та існування феномену «насилля» набуває все більшої актуальності.

Метою статті є опис та пояснення феномену домашнього насилля, як одного з суперечливих і складних соціокультурних явищ. *Завданням* є історичний та порівняльний аналіз існуючих підходів до вивчення природи і змісту феномену насильства, домашнього насильства.

Наукова новизна дослідження полягає у *обґрунтуванні еволюційного характеру змістовного наповнення феномену домашнього насильства* через призму різних сфер пізнання.

Виклад основного матеріалу

Сім'я є основоположним осередком будь-якої нації або культурної спільноти. Водночас сім'я є дзеркальним відбитком суспільства, оскільки будь-які суспільні зміни відображаються на зовнішній формі та внутрішньому стані людини (морально-психологічному кліматі, побутових умовах, якості життя).

Насилля як багатоаспектне поняття включає в себе комплекс взаємопов'язаних явищ і процесів, які протікають в різних сферах життя суспільства, а також мають різноманітні характеристики і прояви природи людини. Як зауважує А. Блага « … при розробці основних теоретичних засад запобігання насильству в цілому, та насильству в сім'ї зокрема, слід виходити з багатовимірного пояснення цього феномену, в якому немає провідної ролі якогось одного чинника чи складника» [2, с. 250]. Тому на сьогоднішньому етапі розкриття зазначеної проблематики передбачає системність наукового та практичного підходу.

Феноменологічній рівень опису характеристики домашнього насильства як об'єкта дослідження, а також його концептуалізація в кримінологічному ракурсі, передбачає потребу чи навіть необхідність виходу за рамки предметної сфери кримінології для залучення методологічного інструментарію, за допомогою застосування якого можна вирішити комплексну дослідницьку задачу. Окрім того, розкриття змісту феноменології дозволяє автору визначити сутнісні ознаки, які відокремлюють цей процес серед інших, та проаналізувати природу і зміст феномену насильства.

Термін «феноменологія» походить від грецьких слів *phainómenon*, яке означає «те, що з'являється» і lógos– вчення [3].

Як наука феноменологія спирається на явища, факти, події (феномени) і представляє собою самостійну наукову галузь в системі теоретичного суспільствознавства – науки про суспільство і його закони» [4, с.8]. Феноменологія ґрунтується на положеннях філософського методу виявлення явищ – феноменів у реальній дійсності, вивчення їх природи та соціальних відносин, які виникають у зв'язку з їх сприйняттям [5, с.103].

Німецький філософ І. Кант (1724–1804) визначав феноменологію як вчення про емпіричні явища, феномени [7, с.163]. Засновник феноменології Е. Гуссерль (1859–1938), феноменологіюв основному розглядав та вивчавяк структуру свідомості й явища, які в ній відбуваються [6, с.220].

Феноменологія злочинності, будучи одним із аспектів загальної феноменології суспільства, одночасно є вченням про форми прояву злочинності, а відтак є окремою дисципліною кримінології, яка займається вивченням конкретних форм злочинності, конкретних злочинів і кримінальних сфер [5, с.103].

Р.Веприцький в монографічному дослідженні «Феноменологія злочинності в регіоні» (2014) наголошує, що для ефективної боротьби з будь-чим, треба, насамперед, знати якомога більше про протидіючу сторону. Феноменологія злочинності не тільки досліджує злочинність в конкретних формах, а й виробляє заходи протидії саме конкретній злочинності» [7, с.11].

Беручи до уваги, що злочинність це соціальне явище, яке взаємозв'язане з усіма сферами громадського життя, у тому числі з інститутом сім'ї, і сім'я є найбільш значимим чинником формування людської поведінки, то негативні чинники соціального середовища впливають на особу тим більше, якщо існують несприятливі чинники більш глобального характеру, на що опосередковано вказував у межах феноменологічного підходу до праворозуміння Е. Гуссерль, активно розробляючи концепцію «життєвого світу», який на переконання вченого, є сукупністю всіх можливих чи справжніх горизонтів досвіду людського життя та не вимагає підтвердження чи доведення [8, с. 42].

Саме таке розуміння життєвого світу було використане одним із послідовників Е. Гуссерля – М. Хайдеггером. Стосовно правової проблематики (що відповідно кореспондує й з тематикою даного дослідження), М. Хайдеггер на перший план виносить проблему діалогу в праві, внаслідок того, що самотність індивіда серед інших людей стала наслідком його тотальної нездатності до діалогу [9, с. 31]. У. Луйжпен стверджував, людське існування – це завжди співіснуван-

ня з іншими, атаке співіснування природно не позбавлено конфліктів [10, с. 111-113]. Дана теза цілком і повністю є застосовною і до відносин усередині сім'ї, як ланці сучасного суспільства.

Сторони конфлікту, як і насильства, завжди представлені суб'єктами. На думку Г. Штракса, «де суб'єкта немає – не може бути конфлікту» [11, с.57]. Як справедливо зазначають Л. Кіркхоффа, С. Чебакова «якщо не будеш розмовляти з ворогом, твоя війна ніколи не закінчиться, і ти не дізнаєшся, що таке мир» [12, с. 23]. Німецький філософ і соціолог Г. Зіммель (1858-1918) вважав, що конфлікти не повинні бути швидкими, так як це не завжди призводить до змін в системі, але підвищує ступінь інтеграції. А насильство в конфліктах збільшується, коли супроводжується сильною емоційною участю і коли сторони не мають чітких цілей [13, с. 61]. Американський соціолог Р. Коллінз, стверджує, що конфлікт є центральним процесом суспільного життя. Конфлікт, на думку вченого, виникає там, де є насильницький примус. А держава виступає головним засобом контролю над виявами насилля [14]. Для виникнення та розвитку конфлікту очевидного значення набуває усвідомлення його причин та глибини відповідними групами людей, які відчувають ущемлення будь-якого важливого для них інтересу, але щоб конфлікт став реальністю, необхідна реальна соціальна дія. Але і до тепер, не існує такої системи, яка б задовольнила всі інтереси, цілі, прагнення кожного індивіда, групи людей чи цілого суспільства і при цьому цілі, прагнення, погляди, інтереси людей не можуть ідеально співпадати та не суперечити одні одним, які б умови не були надані людині.

Англійський філософ Р. Дарендорф (1929 - 2009) вважав, що чим кращі «умови», тим вищі ймовірність конфлікту і тим більша небезпека, того що протистояння переросте в гострий і насильницький характер[15 , с. 143]. Наприклад, в сімейних стосунках, такими умовами є: емоційний фон, ціннісні установки і спосіб життя членів сім'ї; умови життя сім'ї; вплив «третіх осіб», зацікавлених в результаті конфлікту; стереотипи поведінки тощо.

Названі нами умови в суб'єктивно інтерпретаційному контексті сприяють виробленню тієї чи іншої стратегії поведінки опонентів (у тому числі й членів сім'ї) в конфлікті.С. Соколов відмічав, що саме конфлікти є джерелами і причинами насильницьких дій в будь-яких соціальних відносинах[16, с. 115-117]. З метою якнайглибше зрозуміти феноменологію насильства вказаний вчений визначав його детермінанти: психічне джерело, – сфера неусвідомленого в людині, «тінь» у поняттях К. Юнга, а також архетипи колективного неусвідомленого, що містять ворожі інстинкти, котрі виявляються за певних умов (обмеження потреб, неявні загрози, суперництво тощо); такі чинники насильства мають невмотивований характер; асоціальний досвід, надбаний в сім'ї,ін-групі, у колективі або через ЗМІ, коли насильство стає результатом засвоєння субмоделей соціальної поведінки, передусім у специфічному оточенні (армія, тюрма, секта, злочинна група); соціальна нерівність (матеріальна, статусна, економічна, політична, расова, етнічна, духовна) також породжує конфліктні ситуації, що створюють джерела соціальної напруги і насильницьких дій (класова боротьба, жорсткі економічні війни, расовий чи етнічний геноцид тощо).

Р. Дарендорф (1929 – 2009) вказував на те, що інтенсивність конфлікту і форми його вираження – різні характеристики, хоча може здатися, що застосування насильства обов'язково характеризує інтенсивний конфлікт. Але у визначенні форми реалізації протистояння необхідно брати до уваги те, що вважається насильством. Як правило, вважають, що насильство – це перш за все замах на життя, але в деяких випадках має місце так зване психологічне або ідеологічне насильство [17, с.100].

Зауважимо, що процес формування людської цивілізації у конфліктному середовищі, завжди був пов'язаний з проявом насильницьких дій. Війни, революції, захоплення майна, конфлікти, протистояння були присутніми у будь-якому суспільстві, на різних етапах історичного розвитку. Насильство завжди було неодмінним атрибутом людського життя, більш того жодна із

форм насильства не зникли, а навпаки набули інших, більш витончених форм та проявів. Як справедливо визначає Ю.Антонян: «Насильство і жорстокість існують стільки ж, скільки існує людство, і їх застосування давно стало традицією, звичним способом вирішення життєвих проблем» [18, с. 269].

Філософський аналіз поняття «насильства» демонструє багатогранність виміру цього явища. Вкожну історичну епоху воно відігравало певну роль і характеризувалося особливостями до підходу та визначення самого терміну.

Висновок

Проблема насильства до теперішнього часу залишається досить складною і повністю не вирішеною, не дивлячись на те, що це питання не обійшов увагою жоден відомий мислитель минулого.Поняття насильство розглядали та пов'язували тільки як замах на життя, застосування фізичної сили чи примусовий вплив до кого-небудь, опір на силу, тощо. Сьогодні існують інші форми насилля: економічне, яке в кримінології практично не досліджене,різні види сексуального насильства (сексуальні домагання, переслідування, примусові аборти, стерилізація жінок, примус до шлюбу, тощо), психологічне та інші що потребують проведення окремого наукового аналізу і дослідження.

Література

1. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія / А.Б. Блага. – Х. : ФО-П Макаренко, 2014. – 360с.

2. Блага А.Б. Дослідження соціальної природи насильства – теоретичне підґрунтя для кримінологічного аналізу насильства в сім'ї Порівняльно-аналітичне право № 3-2 2013 247-250 с.

3. Юридична енциклопедія. –Т. 6. – К.: Українська енциклопедія, 2004. – С. 265.

4. Р. С. Веприцький Методологія дослідження феноменології злочинності Вісник кримінологічної асоціації України. 2017. № 1 (15) 67-74с.

5. М.О. Мокряк До проблемифеноменологічної характеристики засобівм асовоїінформаціїКримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. - 2017. - № 11. - С. 102-107.

6. Кремень В. Г., ІльїнВ. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. Київ: Книга, 2005. 528 с

7. Р. С. Веприцький Феноменологіязлочинності в регіоні :монографія Харків: Золота миля, 2014. – 324 с.

8. Сайфуліна Ю.В., Феноменологічний підхід щодо розуміння права Право і суспільство Вип. 1. 2012 Дніпро. 40-44 с.

9. Сайфуліна Ю.В. Феноменологічний підхід до розуміння права Науковий вісник Чернівецького університету. 2011. Вип. 597. С. 29-33.

10. Luijpen W. PhenomenologyofNatural Law.Pittsburg: D. Riedel, 1967. С. 111-113.

11. Колпакова Л.А. Насилие в семье: виктимологический аспект, дифференциация ответственности и вопросы законодательной техники: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Москва, 2007, 232.

12. Підсумки Міжнародної конференції Інструменти діалогу як засобу подолання кризових явищ: міжнародний досвід та перспективи застосування в Україні» 10-12 грудня 2014 р. За заг. редакцією Д.В. Проценко на замовлення ОБСЄ Одеса.2014 60 С.

13. Зиммель Г. Избранные работы / Георг Зиммель ; [пер. с нем. А. Жаровський]. (Серия «Сдвиг парадигмы» Вип. 4. Київ. Ника-Центр, 2006.440 с.

14. Коллинз Р. Теория конфликта URL: http://azps.ru/polpsy/lib/konflict_kollinz.html (дата звернення 07.09.2020)

15. Darendorf, R. (1994), «Elementsofthetheoryofsocialconflict», Sotsys (Sotsyolohy' cheskyeyssledovanyia), vol. 5, pp. 142—147.

16. Соколов С. В. Социальная конфликтология.М. : ЮНИТИ, 2001. 327 с.

17. Черепанова, Е. С. Философия конфликта : учеб. пособие М-во образования и науки Рос. Федер, Урал. федер. ун-т. – Екатеринбург : изд-во Урал. ун-та. 2016. 196 с.

18. Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. М., 2004. – 448 с.

АНОТАЦІЯ

Домашнє насильство є однією з поширених форм порушення прав людини. У більшості випадків зазначені протиправні дії проти когось із членів родини супроводжуються актами агресії, приниження та жорстокої поведінки. Подібні дії з боку насильника приводять до негативного фізичного, психічного та соціального стану здоров'я постраждалої особи чи, навіть,декількох осіб – членів цієї родини. Як правило, найбільше страждають від домашнього насильства жінки, діти та люди похилого віку.

Держава – основний суб'єкт протидії насильству, а тому органи державної влади повинні сприяти створенню обстановки неприйняття насильства, вживаючи необхідних заходів та створюючи систему захисту жертв, покарання кривдників і запобігання насильству.

Незважаючи на існуюче нормативно-правове забезпечення в сфері протидії та захисту прав і інтересів осіб, що постраждали від домашнього насильства, а також на широку кількість наукових праць, присвячених різним аспектам в цій сфері, проблема домашнього насильства не втрачає своєї актуальності та потребує теоретичного уточнення та обґрунтування.

Метою статті є дослідження історичних аспектів виникнення домашнього насильства. Акцентована увага на феноменологічному описові домашнього насильства як об'єкта кримінологічного дослідження. Здійснено порівняльний аналіз різних точок зору вчених, що обумовлюють еволюційний характер феномену домашнього насильства через призму різних сфер пізнання.

***Malynovska Tatyana**, Candidate of Jurisprudence, Associate Professor, Leading Researcher, Research Laboratory for Combating Crime, Kharkov National University of Internal Affairs*

THE STUDY OF THE SOCIAL NATURE OF VIOLENCE IS A THEORETICAL BASIS FOR CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF DOMESTIC VIOLENCE

Domestic violence is one of the most common forms of human rights violations. Indicated illegal actions against a family member are in most cases accompanied by acts of aggression, humiliation and abuse. Such actions by the abuser lead to a negative physical, mental and social health condition of the victim or even several persons – members of the family. As a rule, women, children and the elderly suffer the most from domestic violence.

The state is the main subject of combating the violence, and therefore the public authorities should assist in creating the environment of non-acceptance of violence, taking the necessary measures and creating the system of protection of victims, punishment of perpetrators and prevention of violence.

Despite the existing regulatory provision in the field of combating and protecting the rights and interests of victims of domestic violence, as well as a wide range of scientific papers on various aspects in this area, the problem of domestic violence remains relevant and needs theoretical clarification and justification.

The purpose of the article is to study the historical aspects of the origin of domestic violence. The emphasis has been placed on the phenomenological description of domestic violence as an object of criminological research. The author has carried out a comparative analysis of different points of view of scholars, which determine the evolutionary nature of the phenomenon of domestic violence through the prism of different areas of knowledge.

Keywords:fenomenolohiya, nasyl′stvo, domashnye nasyl′stvo, nasyl′stvo v sim'yi, sim'ya, chlen sim'yi, shlyub

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ПРОЯВАМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

ШИНКАРЧУК Анастасія Ярославівна - аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

УДК 343.9/343.27+343.5

На основании анализа доктринальных положений, а также предписаний действующего законодательства Украины в сфере противодействия и предотвращения насилия в отношении женщин и домашнего насилия, определяется общесоциальные, специально-криминологические и уголовно-юстиционные меры противодействия различным проявлениям домашнего насилия и с учетом этого формулируются собственные обобщенные выводы.

Ключевые слова: домашнее насилие, насилие в отношении женщин, меры, противодействие, общесоциальное и специально-криминологическое предупреждение.

Постановка проблеми

Одним із найбільш відомих сучасних міжнародно-правових документів у сфері захисту прав жінок, в якому поєднано кращі світові стандарти та практики боротьби з домашнім насильством, є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Ця Конвенція набрала чинності 01 серпня 2014 р., після її ратифікації 10 державами. Україна підписала цю міжнародну угоду ще у 2011 р. Зважаючи на це, її основні положення за якимсь часом будуть впровадженні у чинне національне законодавство України. Показовим свідченням такого запровадження є проєкт Закону України «Про запобігання і протидію домашньому насильству» [10], а також проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [9]. Останнім законопроєктом, зокрема, запропоновано внесення відповідних змін до статей 66 і 67, ч. 2 ст. 76, 121, 134, 152–154 Кримінального кодексу України (далі – КК), доповнення КК новим розділом XIII-1 «Обмежувальні заходи», доповнення п. 10 ч. 2 ст. 115 КК такою кваліфікуючою ознакою, як «сексуальне насильство», регламентацію нових статей – ст. 126-1 «Домашнє насильство», ст. 151-3 «Примушування до шлюбу», ст. 390-1 «Невиконання тимчасових обмежувальних заходів, або обмежувальних приписів, або не проходження програми для кривдників» і т. ін. Отже, у національному кримінальному законодавстві України з'являться не лише нові види злочинних посягань або модифіковані їх різновиди, за вчинення яких законом буде передбачено можливості застосування не лише традиційних видів покарань, але і раніше невідомих інших засобів кримінально-правового характеру. До того ж з метою забезпечення ефективного державного реагування на подібні негативні явища з'являться і нові види обставин, що мають бути враховані судом під час призначення цих традиційних видів покарань. Таким чином, протидія різним проявам домашнього насильства у сфері кримінально-

правового реагування буде здійснюватися завдяки реалізації модифікованих заходів кримінально-правового характеру. Водночас важливою складовою системних дій щодо протидії будь-яким негативним явищам є комплексна реалізація вироблених кримінологічною наукою загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів протидії таким явищам. Зважаючи на це, дослідження кримінально-правових заходів протидії різним проявам домашнього насильства доцільно здійснювати з урахуванням вивчення кримінологічних заходів впливу на ці явища. Аналіз заходів протидії домашньому насильству у більш ширшому аспекті, а саме на основі не лише кримінально-правових, але, у першу чергу, кримінологічних їх досліджень поза всяким сумнівом є цілком виправданим і цікавим не лише з теоретичної, але і з практичної точки зору.

Аналіз останніх джерел і публікацій

Проблематика протидії домашньому насильству, що пов'язана, переважно, з реалізацією певних заходів кримінологічного впливу, знаходилися у сфері уваги низки вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема А. Б. Благої, Т. О. Павлової, А. С. Пащенко, О. М. Фатєєва, Г. О. Христової, О. А. Шаповалової та багатьох інших вчених. Віддаючи належне цінності наукових розробок вказаних авторів, зазначимо, що багато питань кримінологічного впливу на прояви домашнього насильства залишається до кінця не вирішеними, а вирішення окремих із них не є безспірним. Крім того, доречно звернути увагу на те, що кримінально-правовий аспект дослідження заходів державного реагування на подібні прояви девіантної поведінки залишається поза увагою дослідників. Зважаючи на перспективи оновлення національного законодавства України з протидії домашньому насильству, у тому числі кримінального і кримінального процесуального, дослідження заходів кримінально-правового впливу на різні форми цього негативного явища є своєчасним і актуальним напрямом наукових пошуків. Саме це і зумовлює проведення дійсного дослідження заходів протидії різним проявам домашнього насильства одночасно на основі як кримінологічних, так і кримінально-правових уявлень про ці заходи впливу.

Формулювання цілей

Мета цієї статті полягає у дослідженні на підставі аналізу доктринальних положень, а також приписів чинного законодавства України заходів протидії і запобіганню насильству стосовно жінок і домашньому насильству, визначені системи заходів протидії різним проявам домашнього насильства у вигляді конкретних заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного і кримінально-юстиційного характеру і формулюванні, зважаючи на це, власних узагальнених висновків.

Виклад основного матеріалу

Аналіз спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що протидія злочинним проявам здійснюється на різних рівнях попереджувальної діяльності. Традиційно виділяють два таких рівні: загальносоціальний та спеціально-кримінологічний [6, с. 159–161; 7, с. 54–55]. Водночас останнім часом, окремими вітчизняними науковцями обґрунтовано висновок про існування ще одного її рівня – кримінально-юстиційного, сутність якого зводиться до протидії кримінальним правопорушенням зусиллями виключно органів кримінальної юстиції в межах процесуального провадження за фактом вчиненого конкретного правопорушення. При цьому, на думку В. М. Куца, на кожному з цих трьох рівнів наявний автономний, але однотипний механізм протидії злочинності, який характеризується за двома взаємопов'язаними напрямами: 1) запобігання потенційним кримінальним правопорушенням); 2) правове реагування на вже вчинені кримінальні правопорушення [8, с. 105–106]. Нам імпонує подібна позиції. Взявши її за основу проаналізуємо далі механізм протидії проявам домашнього насильства саме на цих трьох рівнях попереджувальної діяльності.

Загальносоціальний і спеціально-кримінологічний рівень запобігання проявам домашнього насильства. У кримінологічній

літературі зазначається, що загальносоціальне запобігання злочинності – це насамперед комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності. Спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність заходів протидії злочинності, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [7, с. 54–55]. З огляду на таке розуміння спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, А. Б. Блага зазначає, що спеціально-кримінологічне запобігання безпосередньо насильству в сім'ї здійснюється спеціальними суб'єктами, які у процесі своєї професійної діяльності, чинять вплив на криміногенні фактори, а також встановлюють причини та умови вчинення злочинів і вживають заходи щодо їх усунення [3, с. 245].

На відміну від загальносоціальної спеціально-кримінологічна протидія злочинності містить заходи, цілеспрямовані саме на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, виправлення осіб, що можуть вчинити злочини. Саме спеціальна цілеспрямованість на боротьбу зі злочинністю відрізняє ці заходи від загальносоціальної профілактики [6, с. 160–161]. Отже, за справедливим зауваженням О. М. Бандурки, слід погодитися з тим, що загальносоціальна протидія злочинності не є предметом кримінологічної науки, оскільки загальносоціальні заходи здійснюються поза межами боротьби зі злочинністю і спрямовані на вирішення загальносоціальних завдань. Водночас не враховувати ці заходи під час організації протидії будь-якому різновиду злочинності неможна, адже вони створюють умови для усунення або послаблення криміногенних факторів, що детермінують злочинність [1, с. 386].

Зважаючи на специфічний взаємозв'язок загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів протидії злочинності, безпосередньо за механізмом дії як загальносоціальні, так і спеціально-кримінологічні заходи протидії різним проявам домашнього насильства можуть бути поділені на певні категорії. Опрацювання спеціальної кримінологічної літератури [6, с. 163–166] дозволяє ці категорії репрезентувати у вигляді наступних груп заходів: 1) заходи соціально-економічного характеру; 2) організаційно-управлінські заходи; 3) ідеологічні заходи; 4) заходи медичного характеру; 5) правові заходи тощо. Коротко проаналізуємо ці заходи попереджувальної діяльності, спрямовані на усунення причин та умов, що породжують і сприяють вчиненню різних проявів домашнього насильства.

Заходи соціально-економічного і організаційно-управлінського характеру. За справедливим твердженням окремих зарубіжних науковців, заходи соціально-економічного характеру впливають на усунення, послаблення і нейтралізацію криміногенних факторів, пов'язаних з падінням життєвого рівня населення, кризовими явищами в соціальній і політичній обстановці у суспільстві. У цьому випадку йдеться не лише про заходи соціального захисту найбільш вразливих верств населення, але і про заходи оздоровлення економіки в цілому [6, с. 163]. У зв'язку з цим, О. М. Фатєєв зазначає, що сучасну соціальну політику в державі потрібно здійснювати з урахуванням таких загальносоціальних причин масового відтворення злочинності, як протиріччя між багатими і малозабезпеченими сім'ями, між професійною і сімейною ролями жінки, а також з урахуванням так званого «квартирного питання», яке має місце в багатьох країнах пострадянського простору. Це означає, що в якості важливих складових державної політики попередження злочинів повинні виступати соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, а також соціальна підтримка материнства і дитинства [15, с. 116–117].

Доречно звернути увагу на те, що на місцевому рівні у 2015 р. Департаментом соціального захисту населення Харківської обласної державної адміністрації була розроблена Комплексна Програма соціально-

го захисту населення Харківської області на 2016–2020 роки, метою якою стала підтримка найбільш незахищених верств населення; збереження сімейних цінностей, попередження насильства в сім'ї; впровадження гендерних підходів в усі сфери життєдіяльності суспільства, протидія дискримінації за ознакою статі; забезпечення захисту прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, надання їм допомоги тощо. Досягнення зазначеної мети зумовило визначення у цій Програмі основних напрямів діяльності та відповідних заходів, спрямованих на її виконання, у тому числі й економічного характеру [4]. Крім того, наприкінці 2016 р. Харківською міською радою була затверджена Програма сприяння безпечній життєдіяльності у сфері соціального захисту населення міста Харкова на 2017–2020 роки, основною метою якої є створення оптимальних умов для життя людини, шляхом попередження негативних явищ, пов'язаних насамперед з її здоров'ям та життєзабезпеченням окремих категорій громадян (інвалідів та інших малозабезпечених верств населення). Досягнення зазначеної мети також зумовило визначення у цій Програмі окремих заходів, спрямованих на її виконання, у тому числі економічного характеру, зокрема у вигляді одноразової адресної грошової допомоги у зв'язку з різними життєвими ситуаціями, пільгових знижок на оплату житлово-комунальних послуг і т. ін. [14].

Заходи *організаційно-управлінського характеру* тісно пов'язані із заходами *соціально-економічного* характеру. З цього приводу окремі вітчизняні науковці зазначають, що в цілому організаційно-управлінські заходи мають полягати у створені органів та організацій, покликаних здійснювати реалізацію державної політики з протидії різним проявам злочинності, розробки та підтримки проєктів розвитку правоохоронних органів, визначення напрямків програм і практики протидії злочинності [5, с. 210–217; 2, с. 77–82].

До кола організаційно-управлінських заходів належать заходи з удосконалення спеціальної профілактики різних проявів домашнього насильства, її нормативного, інформаційного і навчально-методичного забезпечення [6, с. 164]. Вони певним чином репрезентовані у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 [13]. Однак, скажімо, у ст. 19 проєкту Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 20.10.2016 зазначено, що на виконання завдань у сфері запобігання домашньому насильству суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечують: 1) вивчення ситуації та збір згрупованих за статтю статистичних даних про факти домашнього насильства (*захід спеціальної профілактики різних проявів домашнього насильства*); 2) організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення домашнього насильства, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та практики його застосування (*захід спеціальної профілактики різних проявів домашнього насильства і її нормативного забезпечення*); 3) організацію і проведення інформаційної кампанії щодо форм і проявів домашнього насильства та його наслідків серед населення, у тому числі дітей (*захід інформаційного характеру*); 4) розроблення та упровадження у навчальних закладах навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі щодо дітей (*захід навчально-методичного характеру*); залучення засобів масової інформації до просвітницької кампанії, спрямованої на виконання завдань у сфері запобігання домашньому насильству (*захід інформаційного характеру*); організацію та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів для фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також для працівників правоохоронних органів і суддів (*захід навчально-методичного характеру*) [10].

Ідеологічно спрямовані заходи протидії домашньому насильству можуть бути представлені проведенням заходів, спрямованих на формування серед населення, стійких переконань щодо норм культури миру, толерантності, протидії конфліктам, формування культури гендерної рівності,

нетерпимості до проявів дискримінації, підвищення обізнаності з питань протидії гендерно зумовленому та домашньому насильству, подолання стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка.

Щодо *медичних заходів* хотілося б зазначити таке. Вже цитований нами О. М. Фатєєв зазначає, що заходи кримінологічного впливу повинні бути спрямовані й на детермінанти сімейного насильства, які можуть бути оцінені як різного виду варіанти девіантної поведінки особи. Йдеться, перш за все, про пияцтво, алкоголізм і наркотизм, на що, до речі, ми звертали увагу під час аналізу заходів соціально-економічного характеру. У зв'язку з цим, на думку дослідника, попередження злочинної поведінки осіб з наркотичною та алкогольною залежністю, які здійснюють насильницькі посягання в сімейно-побутовій сфері, необхідно проводити в поєднанні з заходами медичного характеру. З огляду на це, таким особам у разі потреби необхідно надавати психіатричну допомогу. В основу запобігання необхідно покладати принцип поєднання і взаємодоповнення соціальних і медичних заходів; зближення спеціально кримінологічних і медико-реабілітаційних програм, що може бути забезпечено шляхом поєднання консультативної допомоги психіатра і заходів, пов'язаних з лікувальним впливом [15, с. 130].

Зважаючи на це, доречно звернути увагу на те, що Законом України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», визначено систему заходів, спрямованих на протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними. Згідно зі ст. 14 і 16 цього нормативно-правового акту одним із таких заходів є добровільне або примусове лікування осіб хворих на наркоманію. Зокрема, якщо в результаті медичного огляду чи медичного обстеження встановлено, що особа, відносно якої встановлено діагноз «наркоманія», потребує лікування, у тому числі в стаціонарних або амбулаторних умовах, лікар-нарколог зобов'язаний запропонувати такій особі пройти курс добровільного лікування і видати направлення до наркологічного закладу для такого лікування. На період добровільного лікування хворому видається лікарняний лист, а після закінчення лікування, на його прохання, – довідка із зазначенням мети лікування. Примусовому лікуванню підлягає особа, яка визнана хворою на наркоманію, і ухиляється від добровільного лікування або продовжує після лікування вживати наркотичні засоби без призначення лікаря і відносно якої у зв'язку з її небезпечною поведінкою до органів Національної поліції або прокуратури звернулися близькі родичі чи інші особи. Примусовому лікуванню така особа може підлягати лише за рішенням суду [12].

Правові заходи. Національне законодавство України, що спрямоване на запобігання потенційним проявам насильства в сім'ї, може бути репрезентовано низкою актів нормативно-правового характеру. Базовим нормативним актом, в якому знаходять своє закріплення правові заходи запобігання домашньому насильству, є Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001. Водночас не виключено, що незабаром основним законодавчим актом, в якому знайдуть свою регламентацію модифіковані правові заходи запобігання цьому негативному явищу, стане новий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зокрема, окремі положення вже цитованого нами проєкту Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 20.10.2016 засвідчують, що до таких заходів належатимуть спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству у вигляді:

1) термінового заборонного припису щодо кривдника, що виноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції і може полягати у: а) зобов'язанні покинути місце проживання (перебування) постраждалої особи; б) забороні заходити до місця проживання (перебування) постраждалої особи та перебувати в ньому; в) забороні у будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою;

2) обмежувального припису щодо кривдника, що ухвалюється рішенням суду на

підставі Цивільного процесуального кодексу України, з покладанням наступних обов'язків: а) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; б) усунення перешкод в користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; в) обмеження спілкування з постраждалою дитиною; г) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалої особи; ґ) заборона як особисто, так і через третіх осіб, розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею; д) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку як особисто, так і через третіх осіб;

3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ними профілактичної роботи, що здійснюється уповноваженим підрозділом органів Національної поліції;

4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників (ст. 24–28 цього проєкту Закону) [10].

Доречно звернути увагу, що окремі з наведених спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, знаходять або знайдуть своє зображення і в інших нормативно-правових актах, з огляду на прикінцеві положення проєкту Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зокрема, можливість реалізації деяких спеціальних заходів щодо запобігання домашньому насильству передбачена в Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [11], і буде визначена у Кодексі України про адміністративні правопорушення (ст. 39-1, 173-2), Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 290-1 – 290-5), Законі України «Про охорону дитинства» (ст. 21-5) тощо [10].

Кримінально-юстиційний рівень протидії проявам домашнього насильства. В. М. Куц зазначає, що кримінально-юстиційний рівень протидії будь-якому виду злочинності полягає переважно у правовому реагуванні на вже вчинені кримінальні правопорушення. На зазначеному рівні правове реагування чітко відокремлено від запобігання, воно є пріоритетним, хоча водночас не можна ні в якому разі виключати і можливість на цьому рівні протидії злочинності та реалізації запобігання вчиненню нових злочинів, що здійснюється під час кримінального провадження через профілактику кримінальних правопорушень, попередження вчиненню кримінального правопорушення та припинення розпочатого кримінального правопорушення наданими правопорушнику законом засобами [8, с. 110]. Отже, екстраполюючи зазначене твердження науковця на випадки домашнього насильства, можна говорити про те, що кримінально-юстиційний рівень протидії різним проявам домашнього насильства також полягає переважно у правовому реагуванні на вже вчинені кримінальні правопорушення. Водночас на цьому рівні не виключена можливість і запобігання вчиненню нових злочинів, що здійснюється під час кримінального провадження щодо різних проявів домашнього насильства.

Щодо пріоритетного напряму правового реагування на вже вчинені злочини, то протидія домашньому насильству вже сьогодні може здійснюватися через визначену чинним кримінальним законом систему каральних і не каральних заходів кримінально-правового характеру. Так, до каральних заходів кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства належить група заходів кримінально-правового реагування, що не пов'язані із позбавленням правопорушника волі, а також група заходів кримінально-правового реагування, що пов'язані із його позбавленням волі. Не каральні заходи кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства можуть бути представлені приму-

совими заходами кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, а також заохочувальними та такими заходами кримінально-правового реагування на прояви домашнього насильства, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження або виконання обвинувального вироку суду. Ці заходи впливу можуть бути реалізовані як одночасно з різними за ступнем суворості видами покарань, так і окремо, в передбачених законом випадках. Окреме місце в системі правового реагування на вже вчинені злочини займають також заходи кримінального процесуального характеру. Однак детальний аналіз таких заходів впливу, із урахуванням відповідних законодавчих змін, що незабаром відбудуться, обов'язково стане предметом наших подальших наукових публікацій.

Висновки

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що протидія різним проявам домашнього насильства здійснюється на трьох рівнях соціально-управлінської і кримінально-юстиційної діяльності: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та кримінально-юстиційному.

Загальносоціальний і спеціально-кримінологічний рівень запобігання проявам домашнього насильства представлений системою заходів попереджувальної діяльності, які за механізмом дії можуть бути поділені на наступні категорії заходів: 1) заходи соціально-економічного характеру; 2) організаційно-управлінські заходи; 3) ідеологічні заходи; 4) заходи медичного характеру; 5) правові заходи тощо. Заходи організаційно-управлінського характеру, бувши тісно пов'язаними із заходами соціально-економічного характеру, своєю чергою можуть бути репрезентовані колом заходів з удосконалення спеціальної профілактики різних проявів домашнього насильства, її нормативного, інформаційного і навчально-методичного забезпечення.

Кримінально-юстиційний рівень протидії проявам домашнього насильства представлений низкою каральних і не каральних заходів кримінально-правового характеру, що є наслідком державного реагування на вже вчинені злочини, і заходами кримінального процесуального характеру або іншими заходами, що здійснюються уповноваженими суб'єктами протидії різним проявам домашнього насильства під час кримінального провадження через профілактику злочинів, попередження вчиненню злочину, припинення розпочатого злочину наданими правопорушнику законом засобами.

Практична реалізація окремих із зазначених заходів протидії різним проявам домашнього насильства зумовлює свого переосмислення з позиції потенційного запровадження у національне законодавство України основних положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Уданому випадку йдеться насамперед про ті нові заходи правового реагування на подібні прояви девіантної поведінки, що невдовзі знайдуть своє закріплення на законодавчому рівні в Україні.

Література

1. Бандурка А. М. Политическая криминология : монография. Харьков : Золотая миля, 2017. 412 с.

2. Бесчастный В. Н. Направления совершенствования организационного обеспечения противодействия преступности в Украине. *Право и политика : науч.-метод. журнал*. 2016. № 3. С. 77–82.

3. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

4. Комплексна Програма соціального захисту населення Харківської області на 2016–2020 роки. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/779/77844/files/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%20%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%20-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.pdf.

5. Корнякова Т. Організаціно-методичне забезпечення діяльності органів прокуратури щодо запобігання злочинам проти довкілля. *Право України*. 2011. № 7. С. 210–217.

6. Криминология: учеб. / авт. кол.: М. Н. Голоднюк, А. И. Гуров, Ю. Г. Козлов и др.; под общ. ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 415 с.

7. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

8. Куц В.М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103–112.

9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : проєкт Закону України від 12.07.2016 № 4952 : текст законопроєкту до другого читання від 20.03.2017 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4952&skl=9 (дата звернення: 21.09.2017).

10. Про запобігання та протидію домашньому насильству : проєкт Закону України від 20.10.2016 № 5294 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5294&skl=9 (дата звернення: 21.09.2017).

11. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту; Міністерство внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09#Text (дата звернення: 21.09.2017).

12. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15.02.1995 № 62/95-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80/ed20151228#Text (дата звернення: 21.09.2017).

13. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text (дата звернення: 21.09.2017).

14. Програма сприяння безпечній життєдіяльності у сфері соціального захисту населення міста Харкова на 2017-2020 роки. URL: http://kharkiv.rocks/reestr/653770.

15. Фатеев А. Н. Домашнее насилие: опыт криминологического исследования: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ин-т межд. права и эконом. им. А. С. Грибоедова. Москва, 2006. 194 с.

Shinkarchuk A. Ya.

MEASURES COUNTERACT THE DOMESTIC VIOLENCE: CRIMINOLOGICAL AND CRIMINAL LAW ASPECT

Based on the analysis of doctrinal provisions, as well as the provisions of current legislation of Ukraine in the field of combating and preventing the violence against women and domestic violence, generally social, special criminological and criminal justice measures to combat various domestic violence are determined and the conclusions are formulated. It is noted that preventing the domestic violence is carried out at three levels of social management and criminal justice: general social, special criminological and criminal justice. The generally social and special criminological level of preventing the domestic violence is represented by a number of preventive measures which can be divided into the following categories of measures: 1) measures of

АНОТАЦІЯ

На підставі аналізу доктринальних положень, а також приписів чинного законодавства України у сфері протидії та запобіганню насильству стосовно жінок і домашньому насильству, визначається загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та кримінально-юстиційні заходи протидії різним проявам домашнього насильства і зважаючи на це формулюються власні узагальнені висновки.

Ключові слова: домашнє насильство, насильство стосовно жінок, заходи, протидія, загальносоціальне і спеціально-кримінологічне запобігання.

social-and-economic nature; 2) organizational and managerial measures; 3) ideological measures; 4) medical measures; 5) legal measures, etc. The organizational and managerial measures, which are closely related to social-and-economic measures, in turn can be represented by a range of measures to improve the special prevention of various types of domestic violence by regulatory, informational and educational method. The criminal-justice level of the prevention of domestic violence, represented by a number of punitive and non-punitive measures of criminal law nature, which ,consequently, is the government response to already committed crimes, the measures of criminal procedural nature or other measures taken by authorized subjects to counteract various forms of domestic violence during criminal proceedings through the prevention of criminal offenses, the prevention of commiting the criminal offense, the termination of the initiated criminal offense by means provided the offender by law.

The practical implementation of these measures to combat various types of domestic violence requires to think of the potential implementation in the national legislation of Ukraine of the main provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). In this case, it is about the new legal measures against deviant behavior which will soon find their consolidation in legislation in Ukraine.

Key words: domestic violence, violence against women, measures, counteraction, generally social and special criminological prevention.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

ТИХОМИРОВ Денис Олександрович - кандидат юридичних наук, докторант докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ
код ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-8366-8564

Метою статті є аналіз нормативного визначення термінів «громадська безпека», «публічна безпека» та висвітлення їх співвідношення. Методологічну дослідження склали методи, що дозволили отримати обґрунтовані та логічно вивірені висновки, а саме: метод герменевтики, за допомогою якого було опрацьовано тексти нормативно правових актів; метод порівняння, за допомогою якого було виявлено особливості існування цивільної оборони та цивільного захисту тощо. Наукова новизна. У статті описано основні напрями трансформації цивільної оборони у цивільний захист в Україні. Висновки. Основними відмінностями між цивільною обороною та цивільним захистом можна визначити те, що метою цивільного захисту визначалася реалізація державної політики, спрямованої на забезпечення безпеки та захисту населення і територій, матеріальних і культурних цінностей та довкілля від негативних наслідків надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період, подолання наслідків надзвичайних ситуацій; створення єдиної системи цивільного захисту, структуру якої становили демілітаризовані центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також функціональні та територіальні підсистеми єдиної системи цивільного захисту. Також, враховуючи множинність законів, що регулювали сферу цивільного захисту, в Україні було здійснено кодифікацію і 2 жовтня 2012 р. прийнято Кодекс цивільного захисту України, яким було остаточно сформовано сучасну вітчизняну модель цивільного захисту.

Ключові слова: цивільна оборона, цивільний захист, Кодекс цивільного захисту, безпека.

Вступ

В Україні концепція цивільного захисту, а також ідея трансформації національної системи цивільної оборони у більш універсальну державну систему цивільного захисту знайшла своє відображення у працях багатьох вітчизняних науковців і практикуючих фахівців [1].

Щодо співвідношення термінів «цивільний захист» і «цивільна оборона» та понять (явищ), які ними позначаються, у науковому середовищі склалося декілька підходів.

Одна група вчених обґрунтовують позицію, за якою термін «цивільна оборона» у сучасних безпекових і геополітичних умовах є більш адекватним для позначення зазначеного напряму державно-владної діяльності, ніж термін «цивільний захист».

Імперативне використання терміна «цивільна оборона» є цілком обґрунтованим з метою ідентифікації сфери державного управління, у межах якої плануються та реалізуються заходи щодо попередження та реагування на НС (надзвичайні ситуації) будь-якого характеру» [2], тоді як використання «терміна «цивільний захист»,

на наш погляд, має вкрай деструктивний характер для розвитку теоретико-методологічних й концептуально-цільових засад державного управління у сфері ЗНТ від НС техногенного, природного, воєнного та соціального характеру. Цей чинник не може негативно не позначатися на результативності державних систем цивільної оборони та/або цивільного захисту, ефективності інституціональних засад їх розвитку» [2].

Друга група вчених пріоритет віддають терміну «цивільний захист», наголошуючи на тому, що 1970–1980-х роках цивільна оборона була орієнтована в основному на дії в умовах ведення війни із застосуванням зброї масового ураження. Зміни у геополітичній ситуації, зростання значення та кількості надзвичайних ситуації регіонального та національного масштабів зумовили поворот системи цивільної оборони до проблем, пов'язаних з попередженням і ліквідацією наслідків стихійних лих, аварій та катастроф, рятуванням та збереженням життя людей в мирні часи [1]. Такий поворот поміж іншого був ініційований проведенням у квітні 1994 р. під егідою Міжнародної організації цивільної оборони 10-ої Всесвітньої конференції з цивільної оборони та прийняттям Амманської декларації з цивільної оборони, в якій було сформульовано та оприлюднено базові положення цивільного захисту (оборони) [3].

Огляд літератури

Питання цивільного захисту та оборони ставало предметом дослідження науковців як в Україні так і в інших державах. Представниками даного напряму дослідження є такі науковці як: Кадебська Е. В, Наливайко Т. В. Андреєв С. О. Лещенко О. Я. та інші.

Постановка завдання

У зв'язку з цим **метою** статті є дослідження трансформації системи цивільного захисту в Україні.

Для досягнення поставленої мети підлягають вирішенню наступні **завдання**:

- проаналізувати тексти нормативно-правових актів, що регулюють систему цивільного захисту;
- сформулювати основні напрями трансформації системи цивільного захисту.

Методологічну основу дослідження склали методи, що дозволили отримати обґрунтовані та логічно вивірені висновки, а саме: метод герменевтики, за допомогою якого було опрацьовано тексти нормативно правових актів; метод порівняння, за допомогою якого було виявлено особливості існування цивільної оборони та цивільного захисту тощо.

Основний текст

Після Амманської конференції у багатьох країнах з різною інтенсивністю та результативністю почали відбуватися процеси реорганізації національних систем цивільної оборони у відповідні державні системи цивільного захисту, а у деяких країнах, паралельно створювались міжвідомчі державні системи, призначені для виконання завдань щодо захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру [2].

Трансформація державних систем цивільного захисту відбувалася в напрямах: «створення комплексних інтегрованих систем запобігання небезпекам та реагування на прогнозовані надзвичайні ситуації; підвищення спроможностей та посилення оперативності реагування сил цивільного захисту; їх переорієнтація з суто реагування на можливі надзвичайні ситуації до забезпечення стійкості держави в умовах різних кризових ситуацій; посилення взаємодії органів управління та сил цивільного захисту із збройними силами та правоохоронними органам»[4] та інших.

Для вітчизняної законодавчої термінологічної системи цієї сфери «найдавнішим» є термін «цивільна оборона», визначення якого було наведено у Законі України «Про цивільну оборону України» від 3 лютого 1993 р.[5], в якому, виходячи з того, що громадяни України мають право на захист свого життя і здоров'я від на-

слідків аварій, катастроф, значних пожеж, стихійного лиха, визначалося (ст. 1), що держава як гарант цього права створює систему цивільної оборони, яка «є державною системою органів управління, сил і засобів, що створюється для організації і забезпечення захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру»[5].

Цивільна оборона мала переважно мілітаризований характер, оскільки її силами визначалися війська, комплектування яких здійснювалося на підставі Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» та контрактом (ст. 9) [5], невоєнізовані формування цивільної оборони, які створювалися у воєнний час в областях, містах, районах, на підприємствах, що продовжуватимуть свою виробничу діяльність під час війни (ст. 11), а також спеціалізовані формування, які створювалися для виконання специфічних робіт, пов'язаних з радіаційною та хімічною небезпекою, значними руйнуваннями внаслідок землетрусу, аварійними ситуаціями на нафтогазодобувних промислах (комплектування за контрактом (ст. 10). Окрім того, до надання допомоги населенню, охорони громадського порядку в осередках ураження та лиха, боротьби з пожежами, здійснення лабораторного контролю за станом навколишнього природного середовища, матеріально-технічного та інженерного забезпечення заходів з цивільної оборони мали залучатися міністерства та інші органи державної виконавчої влади (ст. 12).

Перехід до демілітаризованої систем цивільного захисту та її орієнтації на мирний час був запроваджений Указом Президента України «Про Державну програму перетворення військ Цивільної оборони України у Державну службу цивільного захисту» [6], яким було визнано, що «війська Цивільної оборони України не повною мірою здатні в мирний час оперативно реагувати на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру», а з «метою підвищення рівня забезпечення захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, створення єдиної державної системи запобігання і реагування на такі ситуації як у мирний час, так і в особливий період» була затверджена Державна програма перетворення військ Цивільної оборони України у Державну службу цивільного захисту на 2003–2012 роки.

У 2003 році Указом Президента України задля підвищення рівня забезпечення захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, створення єдиної системи запобігання і реагування на такі ситуації в мирний час і в особливий період, адаптації цієї системи до європейських стандартів, більш ефективного використання бюджетних коштів на зазначені цілі, демілітаризації Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (МНС України), новостворена Державна служба цивільного захисту та органи і підрозділи державної пожежної охорони були перетворені на оперативно-рятувальну службу цивільного захисту, яка визнавалася спеціальним невійськовим органом, яка діє на принципах єдиноначальності, централізації управління, статутної дисципліни, особистої відповідальності, а її особовий склад та працівники виконують обов'язки на професійній основі [6].

Наступним кроком трансформації системи цивільної оборони в систему цивільного захисту було прийняття Закону України «Про правові засади цивільного захисту» від 24 червня 2004 р., який визначав «правові та організаційні засади у сфері цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру, повноваження органів виконавчої влади та інших органів управління, порядок створення і застосування сил, їх комплектування, проходження служби, а також гарантії соціального і правового захисту особового складу органів та підрозділів цивільного захисту» [7].

Примітним є те, що правовою основою цивільного захисту, окрім цього Закону,

було визнано Конституцію України, Закони України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про аварійно-рятувальні служби», «Про пожежну безпеку», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також «Про Цивільну оборону України». Це свідчить про те, що цивільному захисту було надано нового комплексного значення, але цивільна оборона не відмінялася.

Висновок

Новелами трансформації цивільного захисту в Україні виявляються в наступних положеннях:

- метою цивільного захисту визначалася реалізація державної політики, спрямованої на забезпечення безпеки та захисту населення і територій, матеріальних і культурних цінностей та довкілля від негативних наслідків надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період, подолання наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі на територіях іноземних держав відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- створювалася єдина система цивільного захисту, структуру якої становили демілітаризовані центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також функціональні та територіальні підсистеми єдиної системи цивільного захисту (ст. ст. 17-20 та інші) [7].

Враховуючи множинність законів, що регулювали сферу цивільного захисту, в Україні було здійснено кодифікацію і 2 жовтня 2012 р. прийнято Кодекс цивільного захисту України [8], яким було остаточно сформовано сучасну вітчизняну модель цивільного захисту.

Література

1. Кадебська Е. В, Наливайко Т. В. Проблеми правового регулювання цивільного захисту в Україні. Цивільна безпека як чинник розвитку виробничої та невиробничої сфер суспільства: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 20-21 квіт. 2016 р.). Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2016. С. 21.

2. Андреєв С. О. Терміни і поняття «цивільна оборона» та «цивільний захист»: етимологічні та логіко-семантичні аспекти. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2016. Вип. 2. С. 283-297. URL: https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol5/Visnyk_NUCZU_40_2016_2(5).pdf.

3. Amman Declaration on Civil Defence, adopted by the Xth World Conference on Civil Defence 3-5 April 1994, Amman, Jordan. URL: http://www.icdo.org/files/2813/9308/5521/1994-worldconf-civil-defence-en.pdf.

4. Лещенко О. Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу: дис. … канд. політ. наук (доктора філософії): спец. 21.01.01 «Основи національної безпеки держави (політичні науки)» / Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2015. С. 3. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/proekt-rukopisu-leschenka-ost.-utoch.-09.01.2020.pdf.

5. Про цивільну оборону України: Закон України від 3 лют. 1993 р. № 2974-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 14. Ст. 124. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-12/ed19930203.

6. Про Державну програму перетворення військ Цивільної оборони України, органів і підрозділів державної пожежної охорони в Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту на період до 2005 року: Указ Президента України № 1467/2003 від 19 груд. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467/2003.

SUMMARY

The purpose of the article is to analyze the normative definition of the terms «public safety», «public safety» and highlight their relationship. Methodological research consisted of methods that allowed to obtain sound and logically verified conclusions, namely: the method of hermeneutics, which was used to process the texts of regulations; method of comparison, which revealed the peculiarities of the existence of civil defense and civil defense, etc. Scientific novelty. The article describes the main directions of transformation of civil defense into civil defense in Ukraine. Conclusions. The main differences between civil defense and civil defense can be determined by the fact that the purpose of civil defense was to implement state policy aimed at ensuring the security and protection of population and territories, material and cultural values and the environment from the negative effects of emergencies in peacetime and during special periods. overcoming the consequences of emergencies; creation of a single system of civil protection, the structure of which consisted of demilitarized central and local executive bodies, local governments, as well as functional and territorial subsystems of a single system of civil protection. Also, given the multiplicity of laws governing the field of civil protection, codification was carried out in Ukraine and on October 2, 2012 the Code of Civil Protection of Ukraine was adopted, which finally formed the modern domestic model of civil protection.

Key words: civil defense, civil protection, Civil protection code, security.

7. Про правові засади цивільного захисту: Закон України від 24 черв. 2004 р. № 1859-IV (Закон втратив чинність на підставі Кодексу № 5403-VI (5403-17) від 2 жовт. 2012 р., ВВР, 2013, № 34-35, ст. 458). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 39. Ст. 488. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1859-15.

8. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI (в редакції від 20 берез. 2017 р.). Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 34-35. Ст. 458. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17.

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

САЛМАНОВ Олексій Валерійович - викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.14

У статті здійснено аналіз наукових джерел, що визначають поняття, значення та види слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. З'ясовано, що слідчі (розшукові) дії є основним засобом доказування, інструментом пізнавальної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Встановлено, що законодавче визначення слідчої (розшукової) дії є недосконалим і не повністю відображає її сутність як засобу отримання доказів під час здійснення досудового розслідування. Встановлено, що слідчі (розшукові) дії, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, представлені своєю системою, яку можна виокремити з урахуванням таких критеріїв, як: предмет проведення; характер слідової картини та методи, які використовуються для її дослідження; ознака раптовості та конспірації мети, часу, місця та методів їх проведення; необхідність отримання дозволів на їх проведення; їх спрямованість.

Ключові слова: слідча (розшукова) дія, обмеження, недоторканність житла чи іншого володіння особи, система, досудове розслідування, кримінальне провадження, кримінальне процесуальне законодавство.

Постановка проблеми

Слідчі (розшукові) дії є процесуальними діями, які виступають основними засобами збирання доказової інформацій у кримінальному провадженні, а значить є «основним інструментом процесу доказування в кримінальному провадженні» [1, с. 278]. Вказані дії свого роду є нічим іншим як засобами пізнання об'єктивної дійсності з метою максимально повного відтворення умов учинення кримінального правопорушення та з'ясування всіх обставин, які в своїй сукупності становлять предмет доказування. Тобто слідчі (розшукові) дії за своєю суттю представлені сукупністю операцій, які зумовлені наявністю і своєрідним поєднанням у кожному з них загальнонаукових методів пізнання, що мають аспекти, які взаємодіють та спрямовані на збирання та перевірку доказів задля вирішення завдань кримінального судочинства [2, с. 27]. На пізнавальний характер слідчих (розшукових) дій вказує й М.Є. Шумило. На його думку, основу слідчої діяльності під час розслідування кримінального правопорушення становить пізнавальна діяльність, що полягає у виявленні, збиранні та оцінюванні інформації щодо події злочину та пошуку недостатньої інформації [3, с. 25].У зв'язку з цим актуальним є питання про визначення поняття і системи слідчих (розшукових) дій,що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи.

Аналіз останніх досліджень

Питання про доказування в кримінальному провадженні та слідчі (розшукові) дії як засіб такого доказування зокрема неодноразово досліджували в своїх працях такі вчені, як: О.Я. Баєв, Р.С. Бєлкін, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, А.Я. Дубинський, А.П. Лазарєв, О.М. Ларін, І.М. Луз-

гін, Б.Є. Лук'янчиков, Є.Д. Лук'янчиков, С.Б. Мєлєшев, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, О.А. Осауленко, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва, О.С. Старенький, С.М. Стахівський, І.І. Цилюрик, С.А. Шейфер, В.П. Шибіко, А.О. Шульга, М.Є. Шумило й інші. Проте, незважаючи на вагомий внесок указаних науковців у вирішенні окресленої проблематики, чимало питань і досі залишається дискусійними. Зокрема, відсутнє визначення поняття і системи слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи. Тому **метою** представленого дослідження є виокремлення властивостей і формулювання авторського визначення поняття слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи,а також здійснення їх систематизації.

Виклад основного матеріалу

Говорячи про визначення слідчих (розшукових) дій узагалі та тих, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи зокрема, а також про їх систематизацію, варто, передусім, з'ясувати їх цільову спрямованість, зокрема на дослідження доказів [4, с. 89–91]. Так, відмінними ознаками слідчих (розшукових) дій є їх пізнавальний характер і пошуково-розшукова спрямованість, які в своїй сукупності й визначають їх сутність, яка, в свою чергу, полягає у намаганні процесуальної особи виявити (знайти, розшукати) й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження [5, с. 87–88]. Проте, якщо вести мову про слідчі (розшукові) дії, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, то окремо слід відзначати таку їх рису як неможливість досягнення їх легітимної мети без проникнення до такого житла чи іншого володіння особи, а відтак механізм учинення таких слідчих (розшукових) дій неможливий без обмеження конституційно гарантованого права на недоторканність житла чи іншого володіння особи.

Визначаючи поняття слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, варто визначити баланс між недоторканністю та потребами вирішення правовими засобами завдань кримінального провадження. У цьому контексті вбачається доречним наступне твердження. Недоторканність взагалі й по відношенню до житла чи іншого володіння особи зокрема, як вірно відзначає О.Ю. Татаров, не повинна використовуватися «на шкоду законності та справедливості як засіб убезпечення винного від справедливого покарання». Її, навпаки, слід розглядати й відповідно застосовувати як особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності, який забезпечує захист від незаконного і необґрунтованого обвинувачення в учиненні злочину [6, с. 206]. Відповідно у визначених законом випадках і порядку обмеження такої недоторканності допустиме та полягає в забезпеченні уповноваженими особами правомірного проникнення до житла чи іншого володіння особи під час проведення відповідних слідчих (розшукових) дій задля вирішення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України.

Отже, з урахуванням наукових підходів до розуміння слідчої (розшукової) дії, а також змісту конституційного права на недоторканність житла чи іншого володіння особи можна запропонувати наступне трактування слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи. Це сукупність пізнавальних і пошукових дій, пов'язаних з проникненням до житла чи іншого володіння особи, що здійснюються уповноваженими суб'єктами на підставах та в порядку, визначених кримінальним процесуальним законодавством, з метою отримання та перевірки доказів та інформації про них.

Важливе теоретичне та практичне значення відіграє не тільки з'ясування поняття слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, а й їх систематизація. Як зазначає з цього приводу С.Ю. Карпушин, важливим аспектом, що характеризує слідчі (розшукові) дії як систему, виступає можливість їх класифікації [7, с. 136]. Тому, розглядаючи питання про слідчі (розшукові) дії, зокрема їх місце та значення в кримінальному про-

вадженні, варто використовувати системний підхід.

Так, С.В. Єськов, досліджуючи втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій, підкреслює особливе значення системного підходу в царині природничих наук. При цьому вчений повністю поділяє думку Р. фон Ієрінга стосовно того, що «ретельність, з якою теорія ставиться до питання систематики, в найвищому ступені доцільна й окупається з лихвою... Доки наука не знайшла для будь-якого предмета правильного місця в системі, вона й не зрозуміла його як слід, оскільки «зрозуміти» не означає тільки вникнути у предмет сам по собі, але й у його зв'язку з іншими» [8, с. 39; 9, с. 265].

Використання терміну «система» по відношенню до певної сукупності явищ, процесів, категорій тощо, передусім, здійснюється з метою вказати не тільки на їх об'єднання, а для відзначення їх цілісності, зумовленої єдиними цілями, засадами тощо. Тобто структурні елементи чого-небудь об'єднуються в систему за спільною ознакою, тим самим формуючи єдність таких частин [10, с. 1126; 9, с. 266], «певну суцільність» [11, с. 18; 12, с. 84–85]. Відповідно, говорячи про систему слідчих (розшукових) дій, зокрема що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, насамперед мова йде не про просту сукупність таких дій, а про їх упорядковане об'єднання.

Якщо ж вести мову про слідчі (розшукові) дії, то слід відзначити, що вони самі по собі є нічим іншим як системою певних операцій, тактичних прийомів тощо. В той же час вони є структурним елементом цілої системи засобів, які використовуються в кримінальному провадженні для збирання, оцінки та використання доказової інформації. На необхідність використання системного підходу при дослідженні окремих інститутів кримінального процесуального права неодноразово в своїх наукових доробках указувала чимала кількість науковців. Зокрема, з приводу визначення системи слідчих (розшукових) дій свого часу ще С.А. Шейфер наголошував на тому, що комплекс слідчих дій є «... системним утворенням, в якому кожна слідча дія виступає елементом системи. Такий підхід є виправданим за умови, що між елементами спільноти існують певні зв'язки, оскільки лише вони виступають ознакою системи, уявляються, як прийнято вважати у теорії систем, системоутворюючими» [13, с. 42].

На важливість і необхідність систематизації слідчих (розшукових) дій указує й той факт, що законодавець у КПК України використав прийом законодавчої техніки щодо роздільної регламентації всієї сукупності слідчих (розшукових) дій в окремих главах (XX та XXI). При цьому в якості критерію поділу, як відзначає С.В. Єськов, було обрано таку властивість слідчих (розшукових) дій як утаємниченість фактів та методів їх проведення, конфіденційний характер певної слідчої (розшукової) дії. Таким чином, обраний законодавцем підхід дає підстави для декомпозиції усієї множини слідчих (розшукових) дій на дві підсистеми (групи) – гласного та негласного характеру [9, с. 268]. Проте фактично виокремлення слідчих (розшукових) дій можна здійснювати не тільки за вищезазначеним критерієм. У зв'язку з цим у фаховій науковій літературі зустрічаються різні підходи до класифікації (систематизації) слідчих (розшукових) дій. Такий поділ указаних дій дозволяє детальніше дослідити проблематику процесуального регулювання підстав і порядку їх проведення, виокремити труднощі, з якими стикаються практичні працівники під час їх проведення, а також визначити шляхи вдосконалення процесуальних засад та практики проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Усе це вказує на те, що класифікація як вид діяльності є пізнавально корисною процедурою, оскільки сприяє рухові науки від ступеня емпіричного накопичення знань на рівень теоретичного синтезу, системного підходу [14, с. 269].

Критерії, за якими здійснюється систематизація слідчих (розшукових) дій, різні вчені виділяють по-різному. Наявні наукові підходи до класифікації слідчих (розшукових) дій були дещо узагальнені авторським колективом підручника «Криміналістика» за редакцією В.Ю. Шепітька. Зокрема, запропоновано класифікувати слідчі (розшукові) дії на певні види за наступними критерія-

ми: залежно від того, чи підлягають розголошенню відомості про факт та методи їх проведення; залежно від наявності розпочатого досудового розслідування; залежно від послідовності проведення слідчі (розшукові) дії;залежно від можливості повторного проведення; залежно від обсягу проведення; залежно від обов'язковості проведення слідчих (розшукових) дій; залежно від обмеження конституційних прав осіб; за процесуальною підставою здійснення; залежно від участі понятих; за можливістю заміни участі понятих на застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчих (розшукових) дій; залежно від прийомів отримання інформації; залежно від наявності в окремих учасників слідчої (розшукової) дії можливості візуального чи аудіоспостереження за іншими її учасниками (учасником); за можливістю проведення слідчої (розшукової) дії в режимі відеоконференції [15, с. 276–280].

Виходячи з вищенаведеного можна дійти висновку, що слідчі (розшукові) дії є одним із основних засобів збирання та перевірки доказової інформації в кримінальному провадженні. При цьому в залежності від конкретних умов досудового розслідування можуть використовуватися різні комплекси слідчих (розшукових) дій для досягнення конкретних тактичних завдань розслідування. Разом із тим слід розрізняти й у жодному випадку не ототожнювати терміни «комплекс слідчих (розшукових) дій» і «система слідчих (розшукових) дій». У першому випадку мова йде про сукупність слідчих (розшукових) дій, які слід проводити для досягнення конкретних цілей у конкретному кримінальному провадженні з урахуванням слідчої ситуації, що склалася на його певному етапі. Тобто, як зазначає Д.М. Халупенко, обрання як окремої слідчої (розшукової) дії, так і їх комплексу визначається насамперед їх тактичними можливостями забезпечення пізнавальних процесів та отримання доказової інформації. Тому вибір процесуальною особою певної чи іншої слідчої (розшукової) або негласної слідчої (розшукової) дії або їх комплексу залежить від встановленого джерела інформації та різновиду відображення слідів, що мають чи можуть мати доказове значення [16, с. 4]. У другому випадку, говорячи про систему слідчих (розшукових) дій, під останньою слід розуміти сукупність слідчих (розшукових) дій, які не просто поєднані, а впорядковані за певними спільними ознаками й визначають їх місце і значення в кримінальному провадженні. В даному підрозділі дисертації для нас представляє інтерес питання про систему, а не комплекс, слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи.

В системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні залежно від характеру та міри обмеження конституційних прав людини і громадянина виокремлено таку групу слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи. При цьому вказана група слідчих (розшукових) дій представлена своєю системою, яку можна виокремити з урахуванням різних критеріїв. Зокрема, таких як: предмет проведення; характер слідової картини та методи, які використовуються для її дослідження; ознака раптовості та конспірації мети, часу, місця та методів їх проведення; необхідність отримання дозволів на їх проведення; їх спрямованість. Виходячи з вищенаведеного, пропонуємо наступну систему слідчих (розшукових) дій, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи:

– за предметом проведення прийнято виділяти такі слідчі (розшукові) дії, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, як обшук (ст. 234 КПК України), огляд (ст. 237 КПК України), слідчий експеримент (ст. 240 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України);

– за характером слідової картини та методами, які використовуються для її дослідження, розрізняють слідчі (розшукові) дії, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, спрямовані на дослідження матеріальних слідів кримінального правопорушення; спрямовані на дослідження обстановки місця події; а також

невербальні (огляд; обшук; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження) та змішані слідчі (розшукові) дії (слідчий експеримент; контроль за вчиненням злочину);

– за ознакою раптовості слідчі (розшукові) дії, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, бувають такими, що проводяться раптово, коли особа, чиї конституційні права обмежуються в результаті проведення слідчої (розшукової) дії, заздалегідь не попереджається про час і місце проведення слідчої (розшукової) дії (обшук), та нераптово, коли всім учасникам слідчої (розшукової) дії заздалегідь повідомляється інформація про час і місце їх проведення (огляд, слідчий експеримент);

– з урахуванням конспірації мети, часу, місця, учасників і методів їх проведення виокремлюють слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові), що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи;

– залежно від необхідності отримання дозволів на їх проведення вирізняють слідчі (розшукові) дії, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, які проводяться: за добровільною згодою володільця; за рішенням слідчого судді; без отримання добровільної згоди та до постановлення ухвали слідчого судді у невідкладних випадках, визначених у ст. ст. 233 і 250 КПК України;

– залежно від спрямованості виокремлюють слідчі (розшукові) дії, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, що проводяться для: отримання доказів та інформації про них (огляд; обшук; слідчий експеримент; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження; контроль за вчиненням злочину); перевірки доказів (огляд; обшук; слідчий експеримент; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження; контроль за вчиненням злочину); виявлення осіб, які розшукуються (обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи); встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (обшук); встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи (обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи).

Висновки

Отже, слідчі (розшукові) дії, що обмежують недоторканність житла чи іншого володіння особи, є одними із правових засобів вирішення завдань кримінального провадження, пов'язаних із обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина, та представлені сукупністю пізнавальних і пошукових дій, пов'язаних з проникненням до житла чи іншого володіння особи, що здійснюються уповноваженими суб'єктами на підставах та в порядку, визначених кримінальним процесуальним законодавством, з метою отримання та перевірки доказів та інформації про них. Вказана група слідчих (розшукових) дій представлена своєю системою, яку можна виокремити з урахуванням таких критеріїв, як: предмет проведення; характер слідової картини та методи, які використовуються для її дослідження; ознака раптовості та конспірації мети, часу, місця та методів їх проведення; необхідність отримання дозволів на їх проведення; їх спрямованість.

Література

1. Кіпрач І.С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 2. С. 275–283.

2. Соловьев А.Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России. Москва: Юрлит информ, 2002. 160 с.

3. Шумило М.Є. Операитвно-розшукові і слідчі дії: взаємозв'язок і розбіжність (гносеологічна і правова природа). *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України:* матеріали круглого столу (м. Київ, 7 жовтня 2011 р.). Київ: Видавець Ліпкан О.С., 2001. С. 24–29.

4. Федоров Г.В. Криминалистические средства противодействия преступности:

монография. Минск: Центр охраны труда и промбезопасности, 2007. 277 с.

5. Сергєєва Д.Б., Старенький О.С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх: до визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 81–89.

6. Татаров О.Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремої категорії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 205–208.

7. Карпушин С.Ю. Повторні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 17. Том 2. С. 135–138.

8. Иеринг Р.Ф. Юридическая техника / сост. А.В. Поляков. М.: Статут, 2008. 231 с.

9. Єськов С.В. Втручання у приватне спілкування як елемент системи слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 2. С. 264–274.

10.Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., 2002. 1440 с.

11.Философскаяэнциклопедия: в 5 т. / гл. ред. Ф.В. Константинов. М.: Советскаяэнциклопедия, 1970. Т. 5. 740 с.

12. Садовский В.Н. Основания общей теории систем: логико-методологический анализ. М.: Наука, 1974. 279 с.

13. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Самарский ун-т, 2004. 225 с.

SUMMARY

The article analyzes the scientific sources that define the concepts, meanings and types of investigative (search) actions in criminal proceedings. It was found that investigative (search) actions are the main means of proof, a tool of cognitive activity in the investigation of criminal offenses. It is established that the legislative definition of investigative (investigative) action is imperfect and does not fully reflect its essence as a means of obtaining evidence during the pre-trial investigation. It is established that investigative (search) actions that limit the inviolability of the home or other property of a person are represented by their system, which can be distinguished taking into account such criteria as: the subject matter; the nature of the trace picture and methods used for its study; a sign of suddenness and conspiracy of purpose, time, place and methods of their conduct; the need to obtain permits for them; their focus.

Key words: investigative (search) action, restrictions, inviolability of housing or other property of a person, system, pre-trial investigation, criminal proceedings, criminal procedural legislation.

14. Большая советская энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. А.М. Прохоров. Изд. 3-е. Т. 12. Кварнер – Конгур. М.: Советская энциклопедия, 1973. 624 с.

15. Шепітько В.Ю. та ін. Криміналістика: підруч. / за ред. В.Ю. Шепітька. 5-те вид., перероблю. та допов. К.: Ін Юре, 2016. 640 с.

16.Халупенко Д.М. Слідчі (розшукові) дії як пізнавальні засоби слідчого й прокурора за чинним КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. С. 1–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_30.

ПРОБЛЕМИ ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ВИПРАВНИХ РОБІТ ЗА ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ (ст. 172 КК України)

СУП Євген Юрійович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

В статье рассматриваются проблемы санкций за грубое нарушение законодательства о труде. Выявлено соответствующие недостатки в видах и размерах наказаний, установленных законодателем за совершение данных правонарушений. С учетом принятых в 2014 году изменений закона по повышению размеров штрафа требует пересмотра целесообразность и необходимость применения исправительных работ как основного вида наказания за трудовые нарушения человека.

В ходе исследования выявлены недостатки, в контексте достижения целей наказания, такого вида наказания как исправительные работы, что делает невозможным его использование судами к лицам виновным в грубом нарушении законодательства о труде.

Предлагается заменить исправительные работы общественными работами, что позволит индивидуализировать наказание за грубое нарушение законодательства о труде и учесть имущественное положение осужденного, а также социально-экономическую важность функционирования предприятий.

Ключевые слова: преступление, наказание, нарушение законодательства о труде, штраф, исправительные работы, общественные работы.

Постановка проблеми

Згідно з положенням ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Основними цілями зазначеного державного примусового заходу є не тільки кара, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Вказані цілі є взаємопов'язаними й водночас самостійними, оскільки будь-яка з них може досягатись незалежно одна від одної [1, с. 96]. Оптимальне формулювання санкцій за суспільно небезпечне діяння дозволяє врахувати не тільки типовий ступінь скоєного злочину, але й забезпечити індивідуалізацію кримінальної відповідальності особи та досягти поставлених кримінальним законом цілей покарання. В іншому випадку, встановлені законодавцем обмеження перестають сприйматися суспільством і стають надмірними або залишаються декларативними. В цьому контексті питання оптимального вибору покарань за грубе порушення законодавства про працю та перегляду ефективності існуючих є доволі актуальним та потребує самостійного розгляду.

Проблематиці покарання в межах дослідження сфери кримінально-правової охорони трудових прав людини приділяли увагу такі вчені як Г. Є. Андронович, В. І. Антипов, Г. Д. Борейко, В. І. Борисов, М. С. Брайнін, І. П. Лановенко, Ю. Б. Мельникова, В. О. Навроцький, І. О. Зінченко, І. П. Климишин, М. П. Куцевич, С. Я. Лихова, В.

І. Павликівський, О. Б. Сахаров. В той же час, питання ефективності та необхідності застосування виправних робіт за грубе порушення законодавства про працю залишаються не з'ясованими до цього часу.

Мета статті

Проаналізувати чинне законодавство та практику застосування санкції загрубе порушення законодавства про працю у виді виправних робіт та встановити його ефективність відповідно до цілей покарання, визначених ст. 50 КК України.

Основний текст

Проблема вибору й побудови законодавцем оптимальних санкцій є однією з найбільш гострих для пенальної політики держави. Обмеження прав та свобод, які передбачені за грубе порушення законодавства про працю є достатньо типовими для злочинів невеликої та середньої тяжкості. У якості примусового впливу за такі діяння закон передбачає штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, виправні роботи, або арешт (ч. 1 ст. 172 КК України - штраф від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправні роботи на строк до двох років; ч. 2 ст. 172 КК України - штраф від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців).

Більш ніж три десятиліття тому В. М. Кудрявцев констатував, що «ідеальні варіанти санкцій, які виходять із системи цінностей та загальних теоретичних уявлень, суперечливі», а також що «її (санкції) оптимальні межі, ані верхню, ані нижню, інакше як умоглядним шляхом визначити не вдається» [2, с. 249]. І сьогодні, незважаючи на перманентний інтерес, який виявляється до проблеми вироблення оптимальних санкцій за конкретні злочини, вона поки що далека від остаточного вирішення [3, с. 66]. Є. С. Назимко та М. В. Палій називають дві типові помилки законодавця, при визначенні міри покарання у санкціях: явно надмірне її визначення, що є результатом переоцінки важливості об'єкта кримінально-правової охорони та явно неповне її визначення [4, с. 115]. Проведене А. А. Музикою й О. П. Горохом узагальнення конкретних недоліків, які негативно впливають на результати встановлення санкцій, виявило щонайменше десять найбільш поширених вад у практиці встановлення санкцій [5, с. 86-88]. Оцінивши, з урахуванням виявлених зазначеними авторами недоліків, санкції за грубе порушення законодавства про працю, зазначимо, що в ст. 172 КК України наявна неузгодженість санкції можливому характеру та ступеню суспільної небезпечності злочинів, а також цілям покарання визначених у ст. 50 КК України. Цей висновок можна зробити із урахуванням характеру злочинного діяння, змісту порушуваних прав та цілям покарання, пов'язаним із запобіганням вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

Проведене І. П. Климишиним дослідження з проблем застосування покарання за грубе порушення законодавства про працю виявило наступні закономірності [6, с. 269-276]. Зокрема, найбільш застосовуваним судами видом покарання, що призначалося за вказане правопорушення виявився штраф. При цьому, присудження інших видів покарання здійснюється судами як виключний випадок, незважаючи на суттєве підвищення у 2014 році суми штрафів за грубе порушення законодавства про працю [7]. Наприклад, як виявили дослідники, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується лише до певної категорії осіб: 1) які раніше вчиняли аналогічний злочин та звільнялися від кримінальної відповідальності з нереабілітуючих підстав або засуджувалися до штрафу; 2) які раніше притягалися до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 41 КУпАП; 3) які перебувають за межами України і ухиляються від явки до суду [6, с. 271-273]. Що стосується виправних робіт та арешту, дані види покарань за скоєння гру-

бого порушення законодавства про працю застосовувалися найрідше.

Зазначені показники корелюються із загальними тенденціями призначення покарання за кримінальні правопорушення. Так, якщо у 2001 році питома вага застосування судами покарання у виді штрафу як основного покарання відносно загальної кількості призначених кримінальних покарань складала лише 6,8%, то починаючи з 2010 року не менше 14%, а у 2017 взагалі понад 20%. Застосування у якості основного покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю складає незначні 0,01% і у 2017 році не зафіксовано жодного вироку. Аналогічні показники застосування українськими судами виправних робіт та арешту. Так, виправні роботи присуджувалися, починаючи з 2014 року лише у 0,1-0,2% випадків, а арешт лише 3,79% випадків від загальної кількості всіх призначених судами покарань у 2016 році [8].

Таким чином, створюється ситуація при якій, незалежно від особливостей та ознак певного правопорушення, суди в своїй практиці обмеженні у виборі конкретного виду покарання. Обумовлене це, в тому числі, неправильним вибором законодавцем види та міри примусу за скоєне суспільно небезпечне діяння. Вказане стосується, в нашому випадку, і такого виду покарання як виправних робіт.

У науці кримінального права давно точаться дискусії з приводу обґрунтованості існування цього виду покарання. У кримінальному кодексі України 2001 р. значно – на 39 % – скоротилася кількість санкцій, що передбачають покарання у вигляді виправних робіт. Якщо в КК УРСР 1960 р. вони були у 202 санкціях (34,7 %), то в новому КК – лише в 123, що становить лише 17,6 % від загальної кількості санкцій. Ці зміни повною мірою відображають складне становище цього виду покарання, яке у сучасних складних соціально-економічних умовах поступово втрачає своє колишнє значення й уже не в змозі відігравати роль основної альтернативи покаранню у вигляді позбавлення волі. Тим складніше пояснити його наявність у санкціях статей за порушення трудових прав людини, де суб'єктом зазначених злочинів виступають посадові особи, що зловживають своїми повноваженнями. У такому разі особа не лише не відстороняється від роботи, а за рішенням суду зобов'язується продовжувати виконання своїх обов'язків строком до двох років з утриманням в дохід держави лише до 20 % із заробітної плати.

Так, Братським районним судом Миколаївської області до 1 року виправних робіт засуджений ОСОБА_1, зареєстрований у якості фізичної особи-підприємцем здійснював системні порушення законодавства про працю, а саме в період з червня 2014 року по листопад 2014 року всупереч вимогам п. 6 ч. 1 ст. 24 Кодексу законів про працю України, ч. 2 ст. 30 Закону України «Про оплату праці» використовував найману працю працівників ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 без письмового оформлення трудових відносин [9].

Таким чином, враховуючи розміри штрафу за грубе порушення законодавство про працю застосування виправних робіт виглядає не тільки сумнівним з точки зору посилення відповідальності засудженого, але й порушує вимоги п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» в якій зазначено, що суди не повинні призначати виправні роботи особам, які вчинили злочини, пов'язані з виконанням ними службових або професійних обов'язків, коли залишення винного на тій самій роботі може призвести до послаблення виховного та запобіжного впливу покарання або до вчинення таких же злочинних діянь» [10].

Аналіз санкцій за грубе порушення законодавства про працю дозволяє стверджувати про певні проблеми, що стосуються такого виду покарань як виправні роботи. Це пов'язано, зокрема, з наступним:

1) виправні роботи, з урахуванням законодавчих змін у розмірах штрафу, в тому числі, за грубе порушення законодавства про працю зазнали відповідної трансформації та втратили положення більш суворого покарання, ніж штраф та позбавлення пра-

ва обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

2) сьогодні суди практично припинили практику призначення покарання у виді виправних робіт, в тому числі за грубе порушення законодавства про працю;

3) призначення даного виду покарання нівелює запобіжний вплив державного примусу залишаючи засудженого на тому ж місці роботи, де він скоїв правопорушення;

4) призначаючи засудженому покарання у виді виправних робіт суд позбавляє можливості звільнити з посади останнього на вимогу адміністрації без додаткових дозволів державних органів, що навпаки закріплює додаткові права такої особи, а не обмежує їх;

5) залишення особи на посаді, які винний використовував для скоєння злочину не тільки нівелює виховний вплив на засудженого, але й може створювати в трудовому колективі викривлене уявлення про справедливість та невідворотність покарання за скоєне правопорушення;

6) можливістю призначення однакової міри даного виду покарання у основному та кваліфікованому складі злочину, передбаченому ст. 172 КК України.

На нашу думку, вищезазначених зауважень більш ніж достатньо для того, щоб відмовитись від встановлення виправних робіт у якості покарання за грубе порушення законодавства про працю. В такому разі пропонується замінити його на громадські роботи. Зазначений вид покарання, на нашу думку, більшою мірою відповідає ступеню суспільної небезпеки зазначеного злочину і дозволить ефективніше реалізувати превентивну мету покарання. Вибір саме громадських робіт як альтернативи штрафу обмовлений цілою низкою факторів. По-перше, наявністю більш широкого виправного впливу на засудженого, зокрема залученням до праці. По-друге, враховуючи можливість вчинення даного злочину службовою особою, вибір покарання у виді виправних робіт видається недоцільним, а суспільний резонанс застосування до службової особи безоплатних громадських робіт здійснює додатковий виправний вплив на засудженого. По-третє, громадські роботи не пов'язані з обмеженням свободи засудженого і мають за своїм змістом виконання суспільно-корисної роботи в інтересах громади.

Висновки

Правовий аналіз санкцій за грубе порушення законодавства про працю дозволив зробити наступні висновки. Санкції ст. 172 КК України потребують вдосконалення. З урахуванням розпочатих у 2014 році змін щодо підвищення розмірів штрафу потребує перегляду доцільність та необхідність застосування виправних робіт як основного виду покарання за трудові порушення людини.

Виявлені під час дослідження недоліки такого виду покарання як виправні роботи у контексті досягнення цілей покарання, передбачених ст. 50 КК України унеможливлюють його використання судами до осіб винних у грубому порушенні законодавства про працю.

Пропонується замінити виправні роботи громадськими роботами, що дозволить індивідуалізувати покарання за грубе порушення законодавства про працю і врахувати майновий стан засудженого та соціально-економічну важливість функціонування підприємств.

Література

1. Денисова Т. А. Функции уголовного наказания: монография. - Харків: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2004. - 324 с.

2. Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация) / В. Н. Кудрявцев, П. С. Дагель, Г. А. Злобин, С. Г. Келина и др. ; отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 304 с.

3. Азаров Д. С. Проблеми обґрунтованості та узгодженості чинних кримінально-правових санкцій / Д. С. Азаров // Наука і правоохорона діяльність. – 2008. – № 2. – С. 66–72.

4. Палій М. Помилки у визначенні міри покарання в кримінально-правових санкціях (постановка проблеми) / М. Палій, Є. Назимко // Юридична Україна. – 2009. – № 8 (80) – С. 113–116.

5. Музика А. А. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населен-

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються проблеми санкцій за грубе порушення законодавства про працю. Виявлено відповідні недоліки у видах та розмірах покарань встановлених законодавцем за скоєння даних правопорушень. З урахуванням розпочатих у 2014 році змін щодо підвищення розмірів штрафу потребує перегляду доцільність та необхідність застосування виправних робіт як основного виду покарання за трудові порушення людини.

Виявлені під час дослідження недоліки такого виду покарання як виправні роботи у контексті досягнення цілей покарання, передбачених ст. 50 КК України унеможливлюють його використання судами до осіб винних у грубому порушенні законодавства про працю.

Пропонується замінити виправні роботи громадськими роботами, що дозволить індивідуалізувати покарання за грубе порушення законодавства про працю і врахувати майновий стан засудженого та соціально-економічну важливість функціонування підприємств.

Ключові слова: злочин, покарання, порушення законодавства про працю, штраф, виправні роботи, громадські роботи.

SUMMARY

The article examines the problem of sanctions for gross violation of labor legislation. Relevant deficiencies in the types and amounts of punishments established by the legislator for committing these offenses were revealed. Taking into account the changes in the law adopted in 2014 to increase the size of the fine, the expediency and necessity of using corrective labor as the main type of punishment for labor violations of a person needs to be revised.

In the course of the study, shortcomings were identified, in the context of achieving the goals of punishment, of such a type of punishment as correctional labor, which makes it impossible to use it by courts against persons guilty of gross violation of labor legislation.

It is proposed to replace corrective labor with community service, which will make it possible to individualize punishment for gross violation of labor legislation and take into account the property status of the convict and the socio-economic importance of the functioning of enterprises.

Keywords: crime, punishment, violation of labor legislation, fine, correctional labor, community service.

ня : монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. – К. : Паливода А. В., 2012. – 404 с.

6. Климишин І. П. Покарання за грубе порушення законодавства про працю. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - № 3. - 2011. - С. 268-279.

7. Закон України № 77-VIII від 28.12.2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-19#n695.

8. Офіційний сайт «Судова влада України». URL: https://court.gov.ua/.

9. Вирок Братського районного суду Миколаївської області № 44062538 від 07.05.2015 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/44062538.

10. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03.

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ ВЛАСНОСТІ

БІНЬКО Ігор Ігорович - здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

УДК 342.9

В статье анализируется механизм распространения общих принципов административного права на процедуры и правила, регулирующие процесс государственной регистрации объектов собственности в Украине. В ходе исследования делается классификация принципов и последовательно анализируется влияние каждого из них на защиту прав владельцев а также роль и место административных производств в целом в системе средств правовой охраны прав собственности.

Ключевые слова: административные производства, принципы, государственная регистрация.

Постановка проблеми

Праву власності і його об'єктам притаманне різноманіття, однак, центральне місце серед них, все ж таки, посідає право власності на нерухоме майно, дивлячись на його притаманні матеріальні та просторові характеристики.

На даний час, на теренах нашої країни продовжують відбуватися різноманітні ринкові процеси, зокрема, сюди слід віднести, державну приватизацію майна, зміни у земельній сфері правовідносин, корпоратизацію державних підприємств для подальшої їх приватизації, організаційно - управлінські зміни у сфері публічного адміністрування та ряд інших.

Свого часу, облік нерухомого майна, вівся в Україні ще в радянські часи. Проте, його характер зводився суто до висвітлення технічних характеристик об'єкта нерухомості. Після проголошення незалежності нашої країни, правовідносини у сфері власності стали набувати нового якіснішого забарвлення, що стало поштовхом для забезпечення належних законодавчих гарантій здійснення та захисту прав власності на нерухоме майно.

Аналіз останніх досліджень

Питаннями принципів адміністративного права в їх застосуванні до різних сфер діяльності цікавилися такі науковці, як Є. Додін А. Євсєєв, А. Колодій, В. Колпаков, С. Короєд, Є. Лук'янова, В. Тимощук, та інші. Проте проблематика реєстрації об'єктів права власності в сучасних умовах потребує детального дослідження.

Метою статті є формулювання і класифікація принципів адміністративних проваджень в тісному зв'язку з реєстрацією прав власності на майно.

Основний зміст дослідження

Саме державна реєстрація прав власності є одним із інструментів такого роду гарантування та забезпечення належного здійснення охорони та захисту правовідносин щодо нерухоме майна. Реєстраційна процедура допомагає офіційно визнати і юридично закріпити державою права своїх громадян щодо їх нерухомого майна.

Адміністративні провадження, які пов'язані з державною реєстрацією прав на нерухоме майно, є тими ефективними засоба-

ми та методами, які забезпечують належну та якісну процедуру здійснення державою своїх повноважень у сфері майнових правовідносин та виступають чинниками їх підтримки та регулювання.

Державна реєстрація прав не нерухоме майно може містити у собі як змінні так і незмінні складові процесу відносин власності, що відображається у таких формах як збереження відомостей у встановленому реєстрі про фактичного власника нерухомого майна та у формі відомостей про подальші переходи прав власності на нього.

Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень - офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [1, ст.2].

Адміністративні провадження, пов'язані з реєстрацією прав на нерухоме майно та їх принципи, характеризуються суб'єктивною та об'єктивною природою реєстраційної діяльності, яку вони представляють та являють собою закономірності, що об'єднують цілу низку головних ідей, які закріплені в нормах адміністративного та конституційного законодавства України щодо регулювання діяльності органів державної влади загалом та правових актах, які закріплюють умови та порядок здійснення реєстрації речових прав на нерухоме майно, а також правові норми, що забезпечують реєстраційні та правовстановлюючі правовідносини відносно речових прав на нерухоме майно.

Ціль інституту державної реєстрації прав на нерухоме майно полягає в забезпеченні гарантій зацікавлених суб'єктів, щодо унеможливлення виникнення ризиків, при здійсненні ними законних прав відносно їх майна, безпосередньо, при операціях щодо його відчуження.

Сама реєстрація, по своїй суті, сприяє налагодженню та стабільності ринку майна, його обліку та обігу, зокрема, нерухомого майна.

Публічна діяльність держави проявляється, зокрема, у державній реєстрації речових прав на нерухоме майно, правовим наслідком такої діяльності є офіційне визнання державою виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно або обтяження таких прав.

Загалом, можна сказати що державна реєстрація прав на нерухоме майно знаходиться у тісному організаційно-правовому взаємозв'язку зі такими юридичними фактами як зміна або припинення суб'єктивних прав на нерухоме майно, а також із фактом відповідного волевиявлення суб'єкта та його закріплення у нотаріальній формі.

При державній реєстрації речових прав на нерухоме майно, офіційне визнання державою цих прав, здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Ця процедура, фактично, розкриває всю суть публічного адміністрування охорони прав власності на нерухоме майно, адже, своїм визнанням відповідного факту, держава гарантує захист із свого боку прав і свобод суб'єкта, повноваження та права якого вона визнала, тим самим занісши у спеціальний Реєстр відповідні дані.

Реєстраційне провадження щодо прав на нерухоме майно є одним із структурних елементів адміністративного процесу, що охоплює велику кількість суспільних правовідносин, учасниками яких є органи державної влади або уповноважені ними суб'єкти, а з іншого - фізичні особи або юридичні.

Що стосується державної реєстрації як виду адміністративного провадження й діяльності спеціальних компетентних суб'єктів, то слід зазначити, що це питання має суто адміністративно-процедурний характер та має досить специфічні характеристики.

Загальна теорія права подає той факт, що в структурі права функціонують два види норм права - матеріальні і процесуальні.

Матеріальні норми мають своїм призначенням регулювання нормального виникнення, розвитку і припинення соціально значимих суспільних відносин, процесуальні - призначені для забезпечення реалізації матеріальних норм у випадку виникнення різних відхилень від нормального розвитку суспільних відносин і спрямовані на їх захист [2].

Процесуальні норми права регулюють процедуру та порядок реалізації прав та

обов'язків суб'єктів правовідносин, які закріплені у нормах матеріального права [3].

Тобто, провадження, які відбуваються та пов'язані з реєстрацією прав на нерухоме майно керуються нормами процесуального права під час безпосередньої їх реєстрації, але їх основою та підставою зародження є норми матеріального права, які передбачають можливі умови на таку реєстрацію.

Процесуальні норми другорядні щодо матеріальних. Тобто вони виникають й існують лише за наявності потреб в реалізації матеріальних норм, зокрема для встановлення обов'язкових правил розгляду адміністративних справ [4].

З цього приводу науковці зауважують, що зважаючи на безспірність того факту, що норми права реалізуються через правовідношення, настільки ж безспірним є те, що юридична процедура реалізується за посередництвом активних дій суб'єктів права, що здійснюються відповідно до неї [5, с. 6].

Перш ніж говорити про адміністративні провадження пов'язані з реєстрацією прав на нерухоме майно, слід вказати, що адміністративне провадження - це вид адміністративного процесу, який об'єднує послідовно здійснювані публічною адміністрацією процесуальні дії щодо розгляду та вирішення конкретних справ.

Реєстраційне провадження, як і будь-яке провадження в адміністративних справах, має таку структуру:

- стадія порушення справи та аналізу наданих документів (на цьому етапі відбувається подача документів, що передбачені для реєстрації об'єкта права власності, їх перевірка та розгляд, а також, можливі, додаткові перевірки чи експертизи наданих даних);

- стадія прийняття рішення щодо реєстрації або відмова у реєстрації об'єкта державної реєстрації (на цій стадії надається задоволення або відмова у задоволенні щодо звернення зацікавленої особи, надсилаються копії щодо методів контролю за зареєстрованим об'єктом відповідному органу державної влади, якщо це передбачено законодавством;

- стадія оскарження рішення у справі, яка не є обов'язковою та може не мати місця, на це впливає лише ряд передбачених законодавством обставин (тут відбувається заявлення вимог зацікавлених суб'єктів щодо рішення, яке розглядається, перевірка його законності, та винесення висновку щодо його оскарження);

- стадія виконання винесеного рішення (відбувається видача свідоцтва про державну реєстрацію та заносяться відповідні дані до реєстру).

Державний реєстр будь-яких об'єктів державної реєстрації створюється з метою забезпечення органів державної влади правдивими даними про стан існування об'єктів у системі державного управління.

Реєстр передбачає собою наявність чітко визначених законодавством відомостей про об'єкт реєстрації, проте для кожного об'єкта є їх відповідний перелік.

Конфлікти щодо рішення реєстраційних органів та процедур розглядаються місцевими або окружними адміністративними судами [6, ст. 18].

Процесуальна діяльність органів публічної адміністрації у провадженнях пов'язаних з реєстрацією прав на нерухоме майно, має свої принципи роботи, що встановлені нормами чинного законодавства або загальновстановленими правилами та традиціями.

Дані принципи адміністративного права лежать в основі розроблення і введення в дію конкретних правових норм.

Свого роду, під принципами права слід розуміти ідеали соціальних цінностей у тій чи іншій сфері, що вибудовувалися роками та які характеризують напрям та характери діючого права.

Важливість принципів реєстраційного процесу полягає у їх тлумаченні та значимості як вихідного пункту.

Принципи юридичного процесу - це основоположні ідеї, що виступають у юридичному процесі як загальнообов'язкові, безперечні вимоги [7, с. 8].

Наука адміністративного-процесуального права визначає принципи юрисдикційного провадження як: основні положення галузі [8, с. 29]; основи адміністративного провадження; основні, керівні засади, які характеризують зміст стадій та інститутів юрисдикційного провадження [9, с. 31].

Роль принципів значна, оскільки вони задають вимоги до всієї процедури провадження, її механізму, системи та методів.

Принципи забезпечують інтеграцію окремих видів юридичної та управлінської діяльності в різних підрозділах реєстраційної системи в цілому, взаємну погодженість між елементами реєстраційної системи і провадження, як елемента [10].

Принципи адміністративних реєстраційних проваджень мають свою наукову класифікацію.

Так як, традиційними умовами розподілу принципів у юридичній науці є їх класифікація відповідно до галузевого розподілу права, то за цим підходом принципи поділяються на: загально-правові; міжгалузеві; галузеві; принципи правових інститутів [11; 12].

Виходячи із загальної теорії права та на підставі наведених науковцями критеріїв класифікації, систему принципів реєстраційних проваджень становлять: основоположні принципи, що характеризують державну діяльність в цілому та принципи, що визначають головні закономірності та зв'язки реєстраційного провадження.

Загалом, аналізуючи види класифікацій принципів адміністративного процесу та їх правову доктрину, можна виділити загальні принципи, які властиві усім адміністративним провадженням. Їх виконання гарантоване конституційними нормами або нормами спеціальних законодавчих актів, що не характеризують безпосередньо процедурну діяльність щодо реєстрації речових прав на нерухоме майно, а окреслюють засади діяльності органу публічної адміністрації загалом, наприклад Закон України «Про державну службу» [14], Закон України «Про запобігання корупції» [15] та інші.

Основою адміністративних реєстраційних проваджень виступають спеціальні принципи, які містяться в спеціальних нормативно-правових актах, що регулюють реєстраційні правовідносини та відповідні процедури.

Спеціальними нормативно-правовими актами, що визначають спеціальні принципи провадження пов'язані з реєстрацією прав на нерухоме майно, можна зазначити: Земельний кодекс України [16], Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [1], наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку використання даних Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого майна» [17], та ряд інших.

Висновки

Роль принципів у адміністративних провадженнях, пов'язаних з реєстрацією прав на нерухоме майно є дуже велика, оскільки, їх суть та належне дотримання сприяють проведенню якісної процедури реєстрації прав, що покращує імідж органів публічного адміністрування та держави загалом. Для цього вони повинні відповідати об'єктивним умовам розвитку суспільства, держави і права, сприяти реалізації загальних ідей, що покладені в основу всієї правової системи, не конфліктувати з моральними засадами, що існують у суспільстві, та традиціям реєстраційного напрямку, що гарантує держава.

Загалом, основними ознаками, які характеризують принципи адміністративних проваджень, що пов'язані з реєстрацією прав на нерухоме майно, можна назвати: висвітлення головних закономірностей, які притаманні при проведенні реєстраційних дій у даному виді адміністративного провадження; закріплення сталих ознак таких правовідносин і їх взаємозалежності, що виникають між суб'єктами реєстраційної діяльності; конкретизація характеристик, притаманних усім видам реєстраційно-правовстановлюючих проваджень; наведення як спільних ознак із іншими видами юридичного процесу, так і зазначення відмінностей реєстраційної діяльності від них.

На основі наведених фактів та їх аналізу, реєстраційні провадження слід розглядати як регламентовані нормами права процедури здійснення юридично значимих дій, що виконуються уповноваженими органами публічної адміністрації у процесі вирішення конкретних справ в безспірному порядку.

Література

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. За-

АНОТАЦІЯ

В статті аналізується механізм поширення загальних принципів адміністративного права на процедури і правила, що регулюють процес державної реєстрації об'єктів власності в Україні. В ході дослідження робиться класифікація принципів і послідовно аналізується вплив кожного з них на захист прав власників а також роль і місце адміністративних проваджень в цілому в системі засобів правової охорони прав власності.

Ключові слова: адміністративні провадження, принципи, державна реєстрація.

кон України від 01.07.2004 № 1952-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 51, ст.553.

2. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права. - М.:Норма,2004. - с. 1.

3. Короєд С. О. Адміністративний процес як форма юридичної діяльності / С. О. Короєд // Держава і право: Зб. наук. пр. Юрид. і політ. науки. - 2011. - Вип. 53. - с. 256-261.

4. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: Монографія. - К.: Юрінком Інтер, 2004. - с. 363.

5. Евсеев А. П. Процедура как средство реализации правоотношений / А. П. Евсеев // Проблеми законності - 2007. - Вип. 88. - с. 3-7.

6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446.

7. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : автореф.дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових вчень» / А. М. Колодій. - К., 1999. - 36 с.

8. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України /авт. - упоряд. В. П. Тимощук ; ред. І. Б. Коліушко. - К. : Факт, 2003. - 496 с.

9. Додин Е. В. Административная деликтология: курс лекций / Е. В. Додин. - Одесса: БАХВА, 1997. - 116 с.

10. Пономарьова Я. О. Класифікація принципів адміністративних проваджень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно // Право і Безпека. - 2012. - № 1. - С. 99-102. // URL: http://nbuv.gov.ua .

11. Лазарев В. В. Общая теория права и государства : учебник / В. В. Лазарев. - [2-е изд., перераб. идоп.]. - М.: Юристъ, 1996. - 472 с.

12. Алексеев С. С. Теория права / С. С. Алексеев. - М.: БЕК, 1994. - 224 с.

13. Дзюбенко О. Л. Ідея верховенства права в контексті відомчого нормотворення Наукові записки. Юридичні науки. 2007. Том 64. // URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789.

14. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст.43.

15. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст.2056.

16. Земельний кодекс України: Кодекс від 25.10.2001 № 2768-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27.

17. Про затвердження Порядку використання даних Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого майна. Наказ Міністерства юстиції України від 14.12.2012 № 1844/5. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 грудня 2012 р. № 2102/22414.

Binko Ihor

degree seeker of Scientific Institute of Public Law

PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS FOR STATE REGISTRATION OF PROPERTY RIGHTS

The article analyzes the mechanism of extending the general principles of administrative law to the procedures and rules governing the process of state registration of property in Ukraine. The study classifies the principles and consistently analyzes the impact of each of them on the protection of owners' rights, as well as the role and place of administrative proceedings in general in the system of legal protection of property rights.

Key words: administrative proceedings, principles, state registration.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕПАРТАМЕНТУ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН В ЗЕМЕЛЬНІЙ СФЕРІ

ЧЕПОВ Олексій Олексійович - здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

УДК 351.9:342.951:332.363

Данная статья посвящена определению особенностей правосубъектности Департамента земельных ресурсов Киевской городской государственной администрации как субъект административных правоотношений в земельной сфере. В исследовании утверждается, ч указанный орган имеет свою компетенцию, производную от полномочий Киевского городского совета по вопросам управления землями коммунальной собственности. Специфика местного самоуправления в столице Украины требует наличия соответствующих органов, не дублируются в одном другом административно-территориальном образовании и должны осуществлять организационно-правовое и техническое обеспечение управлением землями коммунальной собственности и способствовать территориальной общине в осуществлении индивидуальных и коллективных земельных прав.

Ключевые слова: административно-правовой статус, земельные ресурсы, административные правоотношения

Постановка проблеми в загальному вигляді

Саме на нього покладено функціональні обов'язки з ведення державного земельного кадастру, моніторингу земель, здійснення землеустрою, проведення державної землевпорядної експертизи - функції центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів та ряд інших.

Київська міська рада керує діяльністю своїх виконавчих органів, це випливає із підконтрольності та підзвітності таких органів раді. Практика утворення органів земельних ресурсів Київською міською радою ґрунтується на положеннях правових актів про місцеве самоврядування та місцеві державні адміністрації.

Проте конкретний набір повноважень і головне, наявність чи відсутність окремої правосуб'єктності в адміністративних відносинах у земельній сфері підлягає конкретизації.

Огляд публікацій

До питань організації управління земельними ресурсами органів місцевого самоврядування, адміністративних засад регулювання земельних ресурсів в різний час звертались такі вчені, як: Д. Бусуйок [1], Є. Гладкова [2], А.Мельник [3], М.Шульга [4] та багато інших. Проте правосуб'єктність відповідних структурних одиниць органів місцевого самоврядування підлягає більш ретельному дослідженню.

Метою даної статті є дослідження адміністративно-правового статусу Департаменту земельних ресурсів Київської міської державної адміністрації як суб'єкта адміністративних правовідносин в земельній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження

Департамент земельних ресурсів створений у складі виконавчого органу Київської міської ради - Київської міській державній адміністрації, на підставі рішення «Про пи-

тання управління земельними ресурсами в м. Києві» [5].

Однак, нормативними актами заборонено розширювати компетенцію таких органів за рахунок повноважень центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів [6].

У законодавстві йдеться про те, що Київською міською радою здійснюється контроль за використанням і охороною земель комунальної власності, додержанням земельного та екологічного законодавства. Порушення земельного законодавства, за якого може виникнути необхідність в обмеженні, тимчасовій забороні або припиненні використання земельної ділянки у більшій мірі стосується порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища [7], яким слід керуватися при застосуванні відповідних санкцій.

Земельний кодекс України на Київську міську раду як орган місцевого самоврядування покладає здійснення самоврядного контролю за використанням та охороною земель [8, ст.189]. Схожа норма передбачена Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [7, ст.15].

Крім наведених, до контролюючих функцій Київської міської ради належать: можливість припиняти право користування земельною ділянкою відповідно до норм Земельного кодексу України у випадку наявності порушень у діях відповідних суб'єктів [8, ст.141, 143]; розглядати справи про адміністративні порушення у компетенції виконавчого комітету ради, пов'язані із земельними відносинами [9, ст.141, 142, 152]; звертатись до правоохоронних органів із заявами про перевірку фактів порушень земельного законодавства та ряд інших.

Повноваження представницьких органів територіальної громади міста Києва у галузі земельних відносин наведеними вище не вичерпуються.

Окремо, варто наголосити, що робота місцевих державних адміністрацій у містах зі спеціальним статусом має свої особливості.

Свого роду, державні адміністрації є складовою виконавчої гілки влади, представляючи інтереси держави на місцевому рівні, здійснюючи державне управління відповідними адміністративно-територіальними одиницями.

Закон України «Про столицю України - місто-герой Київ» [10] та ряд інших нормативно-правових актів закріпили за Київською міською державною адміністрацією її сучасний подвійний статус - органу місцевого самоврядування та органу державної виконавчої влади в місті Києві.

Київська міська державна адміністрація - орган виконавчої влади міста Києва, який має особливий правовий статус, що полягає у тому, що вона одночасно здійснює функції державної виконавчої влади, повноваження виконавчого органу місцевого самоврядування та разом з органами місцевого самоврядування забезпечує виконання містом функцій столиці держави.

У складі виконавчого органу Київської міської ради, тобто у складі Київської міської державної адміністрації, можуть утворюються такі структурні підрозділи як: департаменти; управління; відділи.

Правовим регулюванням у сфері земельних відносин міста Києва, займаються підрозділи виконавчого органу Київської міської ради, що безпосередньо здійснюють функціональні обов'язки щодо розпорядження, управління, використання, удосконалення та охорони земель комунальної власності міста:

-Департамент земельних ресурсів [11];

-Департамент містобудування та архітектури [12];

-Департамент з питань архітектурно-будівельного контролю [13].

Департамент земельних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) - це структурний підрозділ виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), який згідно із законодавством забезпечує виконання повноважень Київської міської ради та виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) у сфері земельних відносин, є підзвітним та підконтрольним Київській міській раді та виконавчому органу Київської міської ради (Київській міській державній адміністрації), безпосе-

редньо підпорядковується Київському міському голові [11].

Департамент земельних ресурсів при здійсненні повноважень, керується Конституцією України, Земельним кодексом України [8], Законом України «Про оренду землі» [14], Законом України «Про державний земельний кадастр» [15], Законом України «Про землеустрій», постановами Верховної Ради України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами міністерств, рішеннями Київської міської ради, розпорядженнями Київського міського голови і розпорядженнями виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації).

Департамент земельних ресурсів забезпечує виконання повноважень Київської міської ради та виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) у сфері управління землями комунальної власності територіальної громади міста Києва та проведення земельної реформи шляхом сприяння у здійсненні приватизації земель у межах міста.

Департамент готує та видає розрахунки розміру орендної плати під час укладання або зміни умов до договорів оренди земельних ділянок чи продовження їх дії.

А також, надає інформацію про розмір нормативної грошової оцінки земельної ділянки за результатами розрахунку відповідно до рішення Київської міської ради «Про затвердження технічної документації з нормативної грошової оцінки земель міста Києва» [16].

До компетенції Департаменту земельних ресурсів відноситься здійснення самоврядного контролю за додержанням власниками землі та землекористувачами земельного законодавства, встановленого режиму використання земель усіх форм власності відповідно до їхнього цільового призначення та умов надання, у межах делегованих повноважень.

Самоврядний контроль повинен містити правові, економічні і соціальні заходи, спрямовані на додержання чинного земельного законодавства та здійснюватися систематично, регулярно і своєчасно. Такий контроль передбачає постійне спостереження за станом земель, отримання від землекористувачів і землевласників відповідної проміжної та підсумкової інформації про використання земель.

Департамент реалізовує своє право на заявлення пропозицій та ініціатив Київській міській раді щодо вдосконалення землеустрою у місті Києві, через процедуру подання проекту рішення «Про ведення земельного кадастру». Згідно до рішення Київської міської ради «Про ведення земельного кадастру» [17], на Департамент земельних ресурсів покладено ведення міського земельного кадастру, який передбачає інформаційну модель міста, де відображаються географічні дані про територію, екологічні, інженерно-геологічні умови, характеристика будинків і споруд, державні стандарти і правила, містобудівна та проектна документація.

На Департамент земельних ресурсів покладено організацію проведення нормативної, експертної, економічної грошової оцінки земельних ділянок, подання Київській міській раді та виконавчому органу Київської міської ради (Київській міській державній адміністрації) пропозиції щодо плати за землю [11].

Департамент земельних ресурсів подає свої висновки з питань:

-розпорядження землями в межах міста Києва; передачі земельних ділянок у власність громадян та юридичних осіб;

-надання земельних ділянок в користування, вилучення земельних ділянок;

-продажу земельних ділянок у власність;

-викупу земельних ділянок для суспільних потреб міста;

-звільнення самовільно зайнятих земельних ділянок;

-встановлення та зміни меж районів у місті.

Під час здійснення своїх повноважень, департамент здійснює координацію та контроль за діяльністю комунальних підприємств, що належать до комунальної власності територіальної громади міста Києва та підпорядковані йому; проводить заходи щодо державної реєстрації земельних ділянок комунальної власності територіальної громади міста Києва в Державному земельному кадастрі [15] та заходи, спрямовані на

реєстрацію права комунальної власності на земельні ділянки територіальної громади міста Києва, а також, державної реєстрації речових прав та їх обтяжень на земельні ділянки.

Департамент земельних ресурсів підзвітний, щодо виконання покладених на нього повноважень, перед Київською міською радою та виконавчим органом Київської міської ради (Київською міською державної адміністрацією) про стан їх виконання.

Під час своєї роботи, Департамент земельних ресурсів міста Києва взаємодіє з органами місцевого самоврядування, органами виконавчої влади, представницькими органами, а також підприємствами, установами, організаціями та об'єднаннями громадян.

Висновки

Отже, Департамент земельних ресурсів Київської міської державної адміністрації є органом, що здійснює управлінські та публічно-сервісні послуги організаційно-правового характеру, які впливають на підвищення ефективності земельних правовідносин. Проте цей орган не є самостійним суб'єктом чи стороною земельних правовідносин, та виконує функцію похідну від функцій Київської міської ради та Київської міської державної адміністрації. В цьому сенсі даний орган, безперечно є самостійним учасником певних адміністративних правовідносин обслуговуючого характеру.

Література

1. Бусуйок Д. В. Правове регулювання управлінських і сервісних відносин у сфері використання та охорони земель - актуальні напрями удосконалення правового регулювання земельних відносин / Д. В. Бусуйок // Вісн. НАН України. - 2014. - № 4.- С. 84 - 88.

2. Гладкова Є. О. Адміністративно-правове регулювання земельних відносин в Україні: стан та перспективи розвитку / Є. О. Гладкова // Європейські перспективи. - 2014. - № 6. - С. 74 - 80.

3. Мельник А. Г. Поняття компетенції органів місцевого самоврядування у сфері регулювання земельних відносин, його ознаки / А. Г. Мельник // Часопис Київського університету права. - 2013. -№ 1. - С. 100-104.

4. Шульга М. В. Організаційно-правове забезпечення управління землями в межах населених пунктів / М. В. Шульга, І. В. Ігнатенко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». - 2016. - № 2(14): // URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/ n2/16smvmnp.

5. Про питання управління земельними ресурсами в м. Києві. Рішення Київської міської ради від 23 травня 2002 року N 18/18. // URL: http://consultant.parus.ua.

6. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру. Постанова Кабінету України від 14 січня 2015 р. № 15. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.11.2020).

7. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 41, ст.546.

8. Земельний Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3-4, ст.27.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X/ Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122.

10. Про столицю України місто-герой Київ. Закон України від 15.01.1999 № 401-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 11, ст. 79. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14/card2#Card.

11. Про затвердження Положення про Департамент земельних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). Рішення Київської міської ради від 19 грудня 2002 року N 182/342. Із відповідними змінами станом на 10 березня 2016 року N 144/144. // URL: https://ips.ligazakon.net/document/MR020568.

12. Про внесення змін до Положення про Департамент містобудування та архітектури виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). Розпорядження виконавчого органу Київської міської ради від 29.12.2014 №1550. // URL: https://kga.gov.ua/images/files.

АНОТАЦІЯ

Дана стаття присвячена визначенню особливостей правосуб'єктності Департаменту земельних ресурсів Київської міської державної адміністрації як суб'єкт адміністративних правовідносин в земельній сфері. В дослідженні стверджується, щ вказаний орган має власну компетенцію, похідну від повноваженъ Київської міської ради з питань управління землями комунальної власності. Специфіка місцевого самоврядування у столиці України вимагає наявності відповідних органів, які не дублюються в жодному іншому адміністративно-територіальному утворенні і повинні здійснювати організаційно-правове і технічне забезпечення управлінням землями комунальної власності та сприяти територіальній громаді у здійсненні індивідуальних і колективних земельних прав.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, земельні ресурси, адміністративні правовідносини

13. Про затвердження Положення про Департамент з питань державного архітектурно-будівельного контролю міста Києва виконавчого органу Київської міської ради(Київської міської державної адміністрації). Розпорядження виконавчого органу Київської міської ради від 01.10.2015 № 978. // URL:__https://kyivcity.gov.ua/kyivtamiskavlada/struktura.

14. Про оренду землі. Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 46-47, ст.280.

15. Про державний земельний кадастр. Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 8, ст.61.

16. Про затвердження технічної документації з нормативної грошової оцінки земель міста Києва. Рішення Київської міської ради від 3 липня 2014 року N 23/23. // URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE.

17. Про ведення міського земельного кадастру. Рішення Київської міської ради від 18 квітня 2013 року N 194/9251. // URL: http://kmr.ligazakon.ua.

Chepov Oleksii
degree seeker of Scientific Institute of Public Law

ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE DEPARTMENT OF LAND RESOURCES OF THE KYIV CITY STATE ADMINISTRATION AS A SUBJECT OF ADMINISTRATIVE LEGAL RELATIONS IN THE LAND SPHERE

This article is devoted to determining the features of the legal personality of the Department of Land Resources of the Kyiv City State Administration as a subject of administrative legal relations in the land sphere. The study claims that this body has its own competence, derived from the powers of the Kyiv City Council on the management of communal lands. The specifics of local self-government in the capital of Ukraine require the presence of appropriate bodies that are not duplicated in any other administrative-territorial entity and must provide organizational, legal and technical support for communal land management and assist the territorial community in exercising individual and collective land rights.

Key words: administrative and legal status, land resources, administrative legal relations

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ТА КООРДИНАЦІЇ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

ШЕНЦЕВ Дмитро Олексійович - здобувач Університету сучасних знань

УДК: 342.95 (477)

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства, обґрунтовано, що ключовим напрямком удосконалення взаємодії та координації між суб'єктами забезпечення безпеки виборчого процесу є прийняття спеціального міжвідомчого нормативно-правового акту з питань такої взаємодії та координації. Зазначене дозволить забезпечити системність та систематичність їх здійснення, сприяти якомога повнішому використанню зазначеними суб'єктами можливостей взаємодії та координації в ході організації означеного забезпечення.

Ключові слова: взаємодія, координація, суб'єкт, забезпечення, безпека, виборчий процес, законодавство.

Постановка проблеми

Якість та ефективність забезпечення безпеки виборчого процесу в Україні обумовлюється цілою низкою умов і факторів, далеко не останнє місце серед яких займає взаємодія та координація між суб'єктами, які його здійснюють. З цього приводу слід відмітити думку, яку висловлює Т. В. Стешенко, що для забезпечення законності у процесі організації та проведення виборів необхідно погоджене функціонування та взаємодія усіх гілок державної влади, органів місцевого самоврядування і громадських об'єднань [1]. Проблематика взаємодії та координації вже неодноразово перебувала у центрі уваги дослідників із галузі права та державного управління, втім у контексті забезпечення безпеки виборчого процесу, вона не отримала належного науково-теоретичного обґрунтування.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, пов'язані із взаємодією та координацією між суб'єктами забезпечення безпеки виборчого процесу в Україні у своїх наукових працях розглядали: С.В. Батура, О.І. Безпалова, О.М. Клюєв, І.О. Корецька, Я.О. Ліховіцький, В.С. Макаренко, С.А. Мозоль, О.М. Музичук, А.А. Русецький, Р.М. Опацький, С.Г. Серьогіна, П.О. Шорський, Г.П. Щедрова та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, в юридичній літературі відсутні комплексні дослідження, присвячені покращенню такої взаємодії.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є встановлення напрямків вдосконалення взаємодії та координації між суб'єктами забезпечення безпеки виборчого процесу в Україні. Задля досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати наукові підходи щодо вказаної проблематики; встановити проблеми чинного законодавства у вказаній сфері; запропонувати авторське бачення щодо вирішення цих проблем.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що робота є однією із перших спроб встановити напрямки удосконалення взаємодії та координації між суб'єктами забезпечення безпеки виборчого процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу

Значення взаємодії та координації як неодмінних аспектів функціонування державно-ладного механізму і здійснення публічного управління важко переоцінити, що доводиться численними науковими дослідженнями з цього приводу. Так, В. Г. Мазур, досліджуючи комунікації як механізм взаємодії державних органів влади та громадськості на регіональному рівні, зауважує на тому, що відмітною рисою змін, що в останні двадцять років відбуваються в багатьох країнах у галузі державного управління є зміна ролі владних структур у суспільстві і їхнього взаємозв`язку з громадянами. Ця так звана маркетингова модель державного управління характеризується встановленням партнерських відносин між державою і суспільством. Державне управління не може існувати без комунікації, як форми взаємодії різноманітних суб'єктів і об'єктів управління, оскільки демократичний режим потребує погодження позицій у постійному діалозі між владою і громадськістю. Комунікації інформують населення і владні структури та інститути громадянського суспільства, дозволяють видавати накази, ухвалювати законодавчі акти, переконувати людей. Інакше кажучи, державне управління – це, перш за все, прийняття і реалізація рішень, заснованих на результативності використання сучасних інформаційних і комунікативних технологій [2]. При цьому, підкреслює В. Г. Мазур, особливо актуальні проблеми комунікації на рівні місцевих органів влади, тому що саме на місцях має забезпечуватися конституційне право громадян на інформацію. Саме тут відбувається налагодження контактів влади з цільовими аудиторіями населення, узгодження надання публічних послуг з потребами громадян, здійснення контролю якості цих послуг та оперативне реагування на зміни в інформаційному просторі [2].

І. В. Письменний з приводу взаємодії в управлінському сенсі пише, що вона являє собою участь у спільній діяльності суб'єктів управління в процесі досягнення суспільно необхідних цілей. Зважаючи на те, що управління є соціальним явищем, управлінська взаємодія тісно пов'язана із соціальною взаємодією, яка є більш широким видом соціальних зв'язків. У процесі соціальної взаємодії відбувається взаємовплив та взаємообумовленість окремих соціальних явищ, унаслідок чого вони змінюються, доповнюють один одного і формують єдину цілісну соціальну систему. Головним призначенням управлінської взаємодії, відмічає автор, є об'єднання зусиль суб'єктів управління в напрямі задоволення соціальних потреб, зумовлених суспільно необхідними цілями [3, с.82].

Координація, зазначає В. Я. Малиновськй, – це встановлення між суб'єктами і об'єктами горизонтальних зв'язків, тобто поєднання двох і більше однорівневих з точки зору визначеного критерію дій, що забезпечують досягнення запланованого результату. Координаційні відносини розрізняються за видами: узгодження, предметно-технологічна взаємодія, ієрархічна або складна взаємодія. Даний метод дає можливість делегувати частину повноважень від керівника до виконавців і розвивати на цій основі самоініціативу, саморегулювання, взаємоконтроль, взаємоінформування, взаємодопомогу [4, с.410]. Методові координації, зауважує науковець, притаманний колегіальний (демократичний) тип керівника, що передбачає його мінімальне втручання у діяльність підлеглих, а характер дій нагадує погодження, коригування, диспетчерування дій колективу. Основою відносин цього методу є порядок, який склався в організації, а не дії керівника, з обов'язковим урахуванням соціально-психологічного клімату в колективі. До процесу вироблення управлінських рішень за такого підходу залучаються підлеглі, консультанти, радники. Даний тип управління є ефективним в організаціях, де зусилля службовців мають індивідуальний, творчий характер. Однак він неприйнятний в умовах, коли необхідною є оперативність рішень і дій, коли наростають дезінтеграційні процеси [4, с.410]. О. І. Безпалова звертає увагу на те, що наявність ефективної системи державного управління є необхідною передумовою для демократичного врядування, забезпечення подальшого курсу нашої держави на європейську

інтеграцію. У зв'язку з цим з метою забезпечення функціонування ефективної системи державного управління важливого значення набуває створення умов для діяльності усіх суб'єктів державного управління, забезпечення їх внутрішньої та зовнішньої комунікації, досягти чого можливо у результаті упорядкування управлінських процедур та налагодження конструктивного діалогу [5].

В. Т. Маляренко, висвітлюючи питання координації у контексті правоохоронної діяльності, визначає цю координацію як одну з управлінських функцій, що об'єднує й систематизує зусилля правоохоронних органів для досягнення загальної соціальне бажаної мети. Координацію діяльності правоохоронних та інших державних і недержавних органів по боротьбі зі злочинністю в структурно-функціональному й функціонально-рольовому значенні можна визначити як спеціальну систему теоретико-методологічних і праксеологічних засад інтерпретації методів і методик упорядкування та взаємоузгодження організаційно-управлінської діяльності правоохоронних та інших державних і недержавних органів і організацій з метою створення ефективної організаційно-управлінської та правової системи перманентного контролю за криміногенними процесами в суспільстві та превентивної протидії злочинності [6]. Правознавець підкреслює, що характерною особливістю координації управління правоохоронними органами є те, що під час її здійснення формують конкретні цілі, коригуючі чи підтримуючі внутрішні та зовнішні фактори впливу щодо забезпечення узгоджувальних дій правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю, створюють ситуацію, за якої досить часто потрібно самостійно приймати оперативні рішення. Координацію визначають як необхідний складник усіх процесів управління, що охоплює значний спектр діяльності щодо реалізації цілей управління. За характером координація має бути самостійним засобом організації управління та застосовуватися для забезпечення узгодження функціонування автономних підрозділів різних правоохоронних органів, що мають спільну мету. Великого значення набуває також розробка координаційних процедур у зв'язку з динамікою розвитку координації під час виконання тих чи інших завдань, функцій, що надалі дозволить визначити першочергові дії і зміст тактичних операцій при документуванні та розслідуванні злочинів. Крім того, своєчасне нормативне забезпечення процедур координації сприятиме посиленню відповідальності керівників координуючих органів і виконавців за досягнення кінцевої мети. Особливо важливе значення має процедурне забезпечення не тільки на першочерговому етапі організації виявлення злочинів, які вчиняють організовані групи, але й під час проведення тактичних операцій, які забезпечують розв'язання значної кількості завдань, що потрібно вирішити в процесі боротьби зі злочинністю [6].

О. М. Литвинов у своєму дисертаційному дослідженні доводить, що координація сприяє підвищенню законності як у межах профілактичної діяльності, так і правоохоронної, оскільки покращується можливість отримувати більш повну та суттєву інформацію про стан злочинності, про причини та умови вчинення злочинів, про заходи протидії злочинності попереджувального плану, про правоохоронну діяльність та впливати на ці обставини владними засобами [7, с.75]. Координація, на думку автора, спрямована на підвищення ефективності діяльності органів та організацій у сфері профілактики злочинів та об'єднання їх зусиль або іншими словами - узгодити спільні дії державних органів та установ, громадських організацій, окремих громадян у межах попередження злочинності [7, с.76]. При цьому дослідник виокремлює ряд завдань, які виконуються координацією на шляху до зазначеної мети, а саме: створення єдиного фронту боротьби зі злочинністю на основі залучення до цієї справи не лише правоохоронних та інших державних органів, але й громадських формувань та окремих громадян; активізацію роботи суб'єктів профілактики злочинів; економію витрат сил, засобів та матеріальних цінностей під час профілактики злочинів; забезпечення реалізації державних програм у сфері боротьби зі злочинністю; розробку стратегії та рекомендацій щодо підвищення ефективності профілактики злочинів; вивчення та узагаль-

нення практики координаційної діяльності; забезпечення її наступального характеру та цілеспрямованості; усунення дублювання, паралелізму в їх діяльності; забезпечення принципів координаційної та профілактичної діяльності [7, с.77].

Отже, взаємодія та координація є дуже важливими засобами управління в розгалужених, багатоелементних системах. Завдяки їм (тобто взаємодії та координації) забезпечується єдність та злагодженість системи, узгоджується та спрямовується діяльність її різних ланок на досягнення спільних цілей. Взаємодія та координація з одного боку дозволяє за рахунок об'єднання зусиль з більш високим рівнем ефективності досягати відповідних спільних цілей та завдань, а з іншого дає змогу учасникам співпраці у певній мірі використовувати ресурси і можливості один одного для більш якісного виконання власних завдань та функцій. Важливо відмітити, що хоча про координацію та взаємодію досить часто говорять у зв'язці, втім це не тотожні явища.

Забезпечення виборчого процесу, зокрема створення і підтримка умов, необхідних для його безпечного та безперешкодного протікання, також передбачає активну взаємодію та координацію між різними державними органами, державними органами та органами місцевого самоврядування, а також між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства. Однак означена взаємодія та координація мають суттєву проблему, а саме відсутність чітко визначених нормативно-правових засад їх здійснення. Так, з одного боку питання взаємодії та координації так чи інакше згадуються і в Виборчому кодексі України, і в чинних законах «Про Державний реєстр виборців», «Про Регламент Верховної Ради», «Про Кабінет Міністрів України», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про телебачення і радіомовлення», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про Раду національної безпеки і оборони України». Однак, з іншого – у більшості із цих документів, досліджувані питання мають лише поверхневу регламентацію. Тобто нормотворець, як правило, лише обмежується декількома положеннями, в яких зазначається, що той чи інший орган публічної влади взаємодіє з іншими суб'єктами, або здійснює координацію по відношенню до них. При цьому немає ніяких конкретних норм щодо принципів, завдань, форм, напрямків взаємодії та координації, порядку їх реалізації та контролю за ефективністю здійснення тощо. При цьому слід відзначити, що існують міжвідомчі накази, які регулюють питання взаємодії та координації між правоохоронними органами, однак вони стосуються протидії організованій злочинності та корупції: Інструкція про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю від10.06.2011 № 317/235 [8], Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією від 26.04.2012 № 43/375/166/353/284/241/290/256 [9].

Висновок

Таким чином, відсутність спеціального нормативно-правового акту з питань взаємодії та координації між суб'єктами забезпечення безпеки виборчого процесу в Україні призводить до однобічного та часткового використання можливостей цих потужних засобів забезпечення зазначеної безпеки. Так, взаємодія, найчастіше відбувається у вигляді інформаційного обміну, а координація – у вигляді координаційних нарад, робота яких доволі часто має формальний характер, тобто зводиться до обговорення загальновідомих обставин і фактів, а не спрямовується на пошук шляхів реального вирішення існуючих проблем. У зв'язку із цим перековані, що необхідно розробити та прийняти спеціальний порядок координації та взаємодії між суб'єктами забезпечення безпеки виборчого процесу в Україні, в якому: сформулювати цілі та завдання зазначеної взаємодії й координації, визначити основні принципи їх здійснення, навести пріоритетні напрямки і форми реалізації взаємодії та координації під час досліджуваного забезпечення, визначити суб'єктний склад. При цьому особлива увага має бути приділена закріпленню повноважень відповідного координаційного центру, адже важливо, щоб даний орган мав не просто дорад-

чий характер, а забезпечував вироблення та реальне практичне втілення, прийнятих в ході його роботи, рішень. Також, на нашу думку, доцільно визначити критерії оцінювання ефективності зазначеної взаємодії та координації. Оскільки оцінювання є одним із основних та дієвих інструментів встановлення рівня відповідності результатів взаємодії та координації, тим завданням, на виконання яких вони орієнтовані, а також тим реаліям суспільного життя, в яких взаємодія та координація здійснюються.

Прийняття спеціального міжвідомчого нормативно-правового акту з питань взаємодії та координації між суб'єктами забезпечення безпеки виборчого процесу в Україні, покликане забезпечити системність та систематичність їх здійснення, сприяти якомога повнішому використанню зазначеними суб'єктами можливостей взаємодії та координації в ході організації означеного забезпечення.

SUMMARY

The article, based on the analysis of scientific views of scientists and current legislation, argues that the key direction of improving interaction and coordination between the subjects of security of the election process is the adoption of a special interagency legal act on such interaction and coordination. This will ensure the systematic and systematic implementation, to promote the fullest possible use of these entities opportunities for interaction and coordination in the organization of this provision.

Keywords: interaction, coordination, subject, provision, security, election process, legislation.

Література

1. Стешенко Т. В. Актуальні питання виборчого процесу в Україні і зарубіжних країнах / Т. В. Стешенко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 25. С. 102-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2013_25_11

2. Мазур В. Г. Комунікації як механізм взаємодії державних органів влади та громадськості на регіональному рівні / В. Г. Мазур. // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_8_9

3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

4. Малиновський В. Я. // Державне управління: Навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. та перероб. К.: Атіка, 2003. 576 с

5. Безпалова О. І. Координаційні органи як суб'єкти реалізації державної політики. Актуальні питання розвитку публічного права : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 18 березня 2016 р. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. 234 с.

6. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України (Підручник) // К.: Юрінком Інтер, 2007 // URL: http://www.ebk.net.ua/Book/SptpoU/1-2/133.htm

7. Литвинов О. М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на регіональному рівні: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Литвинов Олексій Миколайович. Х., 2002. 276 с.

8. Наказ Міністерства внутрішніх справ України та Центрального управління Служби безпеки України «Про затвердження Інструкції про взаємодію правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю» 10.06.2011 N 317/235 // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0822-11#Text

9. Про затвердження Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією»: спільний наказ Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів від 26.04.2012 № 43/375/166/353/284/241/290/256 // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text

КОНТРОЛЬ З БОКУ ГРОМАДЯН, ІНОЗЕМЦІВ, ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

ВАСИЛЕНКО Віктор Михайлович - кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана факультету № 5 Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.98(477)

Проаналізовано основні форми громадського контролю громадян, іноземців та осіб без громадянства за діяльністю Національної поліції. Визначено сутність та зміст звернень, запитів на отримання публічної інформації, дій направлених на виявлення та протидію корупції, а також право на звернення в суд, як найбільш значимих та дієвих засобів та заходів громадського контролю за діяльністю Національної поліції з боку людини. Встановлено ключові особливості громадського контролю, що реалізується громадянами, іноземцями та особами без громадянства за роботою Національної поліції.

Ключові слова: громадяни, особи без громадянства, іноземці, громадський контроль за діяльністю поліції, Національна поліція.

Постановка проблеми

Одним з різновидів громадського контролю, об'єктом якого є процес функціонування Національної поліції є громадський контроль з боку громадян, осіб без громадянства та іноземців. Незважаючи на те, що вплив суб'єктів його реалізації є, на перший погляд, не суттєвим, на нашу думку, цей вид контрольної діяльності наповнений різноманітними формами та методами, дослідження яких дасть змогу по новому поглянути на роль громадськості у відносинах із державою.

Основною особливістю даного контролю, якщо не брати до уваги специфіку його практичної реалізації, є група суб'єктів. На перший погляд, громадяни, особи без громадянства та іноземці – це три принципово різні суб'єкти, кожен з яких має особливий правовий статус. Однак, в контексті громадського контролю за діяльністю Національної поліції всі три суб'єкти перебувають в єдності.

Стан дослідження проблеми

В межах проведеного дослідження звернено увагу на праці вчених, які розглядали особливості правового статусу громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також особливості їх взаємодії із органами державної влади, зокрема, Національною поліцією в межах відносин громадського контролю. Використано наукові праці Л.К. Вертельник, К.Г. Науміка, А.М. Григоренко, В.В. Ушкальова, Р.С. Тихого, В.Д. Сорокіна та інших.

Мета і завдання дослідження

Мета та завдання статті полягають у визначенні змісту, виділенні поняття, оцінці та характеристиці громадського контролю за функціонуванням Національної поліції, який реалізується в діяльності громадян, іноземців та осіб без громадянства.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в межах статті вперше акцентовано увагу на особливостях змісту та механізмах реалізації громадського контролю громадянами, іноземцями та особами без громадянства за діяльністю Національної поліції.

Виклад основного матеріалу

Варто відмітити, що будь-яка особа, незалежно від її правового статусу може безперешкодно звертатись до представників поліції з різних питань та одразу отримати базову інформацію про поліцейського, а також належну консультацію про порядок надання Національною поліцією поліцейських послуг. Опосередковано вказаний аспект стосується контролю за діяльністю поліції з боку громадян, іноземців та осіб без громадянства, адже він наділений презумпцією «невідворотності отримання послуги».

Слід наголосити, що відповідно до статті 1 Закону України «Про звернення громадян», громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення. Особи, які не є громадянами України і законно знаходяться на її території, мають таке ж право на подання звернення, як і громадяни України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами [1]. В положеннях Закону також закріплено, що громадянин України, іноземець або особа без громадянства мають право на подання трьох різних форм звернень до органів влади, зокрема Національної поліції з метою контролю діяльності даного відомства. Кожна з форма характеризується власними особливостями та несе в собі певну визначену законодавством юридичну ціль. Наприклад, пропозиція або зауваження за етимологією – це те, що пропонується кому-небудь замість чогось на вибір, як угода, умова тощо [2]. Відповідно до законодавчих положень, пропозиція (зауваження) – це звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства [1].

Як форма громадського контролю громадян України, іноземців та осіб без громадянства пропозиція (зауваження) є особливою можливістю впливу на діяльність поліції, яка надає будь-якій особі право звернутись до посадових осіб Національної поліції із власними, обґрунтованими пропозиціями щодо удосконалення роботи поліції за різними напрямами. В цьому аспекті пропозиція (зауваження) є інструментом діалогу між окремими представниками соціуму та поліцією, як органу влади, а також в особі відповідних посадових осіб, поліцейських. Ефективність такого діалогу полягає в можливості кожного фактично удосконалити роботу поліції, внести у процес її функціонування щось нове, створити або ліквідувати відповідні інститути тощо.

Дещо іншою формою громадського контролю громадян, іноземців та осіб без громадянства за діяльністю поліції є заяви – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо [1].

Тож, заява або клопотання – це особливий, відмінний від пропозицій та зауважень формат звернення. За його допомогою особа не вступає у діалог із органами влади, в нашому випадку Національною поліцією, а направляє вимогу про реалізацію таким органом своїх обов'язків по забезпеченню наданих особі прав та законних інтересів. Основним прикладом є – заяви про правопорушення, за допомогою яких особа вимагає від поліції надання їй поліцейських

послуг з охорони її прав. За допомогою заяв відповідний громадянин, іноземець та особа без громадянства також може звертатись до контролюючих та наглядових органів державної влади, з метою забезпечення виконання Національною поліцією своїх обов'язків, або у разі порушення поліцейськими прав та інтересів відповідних суб'єктів.

На наш погляд, однією з найбільш активних та ефективних форм громадського контролю громадян, іноземців та осіб без громадянства за діяльністю Національної поліції є скарги. Положення законодавства нашої держави відзначають, що скарга – це звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб. До рішень, дій (бездіяльності), які можуть бути оскаржені, належать такі у сфері управлінської діяльності, внаслідок яких: порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян); створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод; незаконно покладено на громадянина які-небудь обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності [1].

Отже, скарга є основним важелем впливу суб'єкту на процес функціонування Національної поліції. Дане звернення не направлено на реалізацію відповідних суб'єктивних прав, а на позначення конкретних порушень в управлінській діяльності Національної поліції та посадових осіб цього органу; виправлення цих порушень та притягнення до відповідальності винних у їх вчиненні суб'єктів; забезпечення відновлення особи в її правах, які належним чином не було забезпечено поліцією. Таким чином, скарга є найбільш активною правовою формою контролю, так як дозволяє суб'єкту аналізувати та визначати неправильність роботи поліції, а також інформувати про це інших уповноважених суб'єктів.

Ще однією формою контролю з боку громадян, іноземців та осіб без громадянства за діяльністю Національної поліції можна вважати доступ до публічної інформації, порядок якого регламентовано Законом України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 №2939-VI. Закон визначає, що публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених законодавством [3]. Так, кожна особа має право звернутись із запитому до розпорядника інформації, тобто, відповідного органу влади, який володіє інформацією про її надання. Запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту [3].

Громадський контроль з боку окремих осіб за діяльністю Національної поліції також може здійснюватися в рамках відносин пов'язаних із протидією корупції. Так, в межах фінансового контролю посадові особи Національно поліції формують спеціальні електронні декларації з метою висвітлення свого майнового, сімейного, фінансового стану. За допомогою декларації забезпечується державний контроль відповідності життєдіяльності посадових осіб їх рівню офіційних доходів, з метою виключення випадків неправомірного, злочинного збагачення. При цьому, відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 №1700-VII подані декларації включаються до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що формується та ведеться Національним агентством з питань запобігання корупції у визначеному ним порядку. На офіційному веб-сайті Національного агентства забезпечується відкритий цілодобовий доступ до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функ-

цій держави або місцевого самоврядування, шляхом можливості перегляду, копіювання та роздруковування інформації, а також у вигляді набору даних (електронного документа), організованого у форматі, що дозволяє його автоматизоване оброблення електронними засобами (машинозчитування) з метою повторного використання. Той факт, що кожна декларація знаходиться у відкритому доступі дозволяє будь-якій особі проаналізувати офіційний майновий та фінансовий стан уповноваженої особи Національної поліції та фактичний рівень його життя. У разі невідповідності даних показників, будь-яка особа може звернутись до Національного агентства з питань запобігання корупції та надати відомості про невідповідність рівня життя суб'єктів декларування задекларованим ними майну і доходам [4].

Виключним правом кожної особи, зокрема, громадянина, іноземця та особи без громадянства є право на звернення до суду з питань захисту своїх порушених інтересів. Так, відповідно до статті 55 Конституції України від 28.06.1996 №254к/96-ВР кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Крім того, кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [5].

На наш погляд, звернення до суду є опосередкованою формою контролю за діяльністю Національної поліції, використовувати яку може будь-який індивідуальний суб'єкт. Так, наприклад, громадяни, іноземці та особи без громадянства мають право оскаржити у суді рішення органу поліції по справі про адміністративне правопорушення, володіючи в цій справі правовим статусом як винної, так і потерпілої особи. В обох випадках суб'єкт має право, так би мовити, передати незалежній установі, тобто, суду, право розглядати та вирішувати справу про адміністративне правопорушення.

Висновки

Отже, детальний розгляд змісту правового статусу громадянина, іноземців та осіб без громадянства, їх взаємозв'язку, а також окремих законодавчих положень надає нам можливість виділити ключові ознаки та специфічні особливості такого різновиду громадського контролю за діяльністю поліції, як контроль з боку громадян, іноземців та осіб без громадянства:

1) громадський контроль даного типу має суб'єктивно-індивідуальну орієнтацію. Іншими словами, він реалізується окремими, незалежними, персоніфікованими суб'єктами права шляхом використання наданих їм законодавством прав у сфері взаємодії з владним апаратом нашої країни;

2) контроль громадян, іноземців та осіб без громадянства за діяльністю Національної поліції не має спеціального нормативного закріплення та виражається у положеннях різних законодавчих та підзаконних документів. В зв'язку з цим можна стверджувати, що зміст подібного контролю є ширшим та виходить за межі Розділу VIII «Громадський контроль поліції» Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 №580-VIII;

3) контроль громадян, іноземців та осіб без громадянства за діяльністю поліції не має циклічного, систематизованого характеру. Його реалізація відбувається ситуаційно, по волі суб'єкта, ціллю якого є забезпечення, захист або відновлення порушених прав та законних інтересів безпосередньо поліцією, або третіми особами;

4) незважаючи на широкий зміст досліджуваного виду контролю, форми його реалізації є усіченими. Однією з основних є отримання публічної інформації від Національної поліції з відповідних питань. Інші форми передбачають звернення до органів Національної поліції або інших органів влади з метою забезпечення відповідним громадянином, іноземцем або особою без громадянства своїх прав та законних інтересів; удосконалення процесу функціонування поліцейських відомств; скарги на рішення,

дії, бездіяльність посадових осіб Національної поліції. Специфічною формою контролю є звернення до суду з метою оскарження управлінсько-владних дій посадових осіб Національної поліції в справах про адміністративні правопорушення.

Тож контроль громадян, іноземців та осіб без громадянства за діяльністю Національної поліції, характеризується як особливий набір форм та методів взаємодії людини із органами державної влади України та безпосередньо Національною поліцією, що застосуються з метою забезпечення правильності та законності рішень та дій поліції і поліцейських, зокрема, щодо питань охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів людини на території нашої держави.

Література

1. Про звернення громадян: закон від 02.10.1996 №393/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №47. ст.256.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

3. Про доступ до публічної інформації: закон від 13.01.2011 №2939-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2011. №32. ст.1491.

4. Про запобігання корупції: закон від 14.10.2014 №1700-VII // *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №49. ст.2056.

5. Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР // *Офіційний вісник України*. 2010. №72/1. ст.2598.

Viktor Vasylenko

CITIZENS, FOREIGNERS, STATELESS PERSONS' CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE

The main forms of public control over the activities of the National Police exercised by citizens, foreigners and stateless persons have been analyzed. The author has determined the essence and content of appeals, requests for obtaining public information, actions aimed at detecting and combating corruption, as well as the right to go to court, as the most important and effective means and measures of public control over the activities of the National Police. The author has established the key peculiarities of public control over the activities of the National Police exercised by citizens, foreigners and stateless persons.

Key words: citizens, stateless persons, foreigners, public control over police activities, National Police.

ПРАВОВА ПРИРОДА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

МАРИНЯК Наталія Михайлівна - здобувач кафедри адміністративного права та процесу, фінансового та інформаційного права ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права»

УДК 342.92

У статті здійснено аналіз правової природи адміністративних послуг, що надаються органами публічної влади в Україні. Розкрито зміст послуги як загальної категорії, що спрямована на задоволення певних потреб особи та здійснюється відповідними органами при зверненні особи. Проаналізовано положення чинного законодавства щодо завдань, які покладаються на суб'єктів надання адміністративних послуг. Звернуто увагу на практику надання адміністративних послуг в окремих зарубіжних країнах, вказано на мету їх запровадження та тенденції розвитку.

З'ясовано, що адміністративні послуги є публічними послугами, які надаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (тобто, адміністративними органами). Їх надання пов'язане з реалізацією владних повноважень, а отже прикметник «адміністративні» вказує на те, хто виступає суб'єктом надання таких послуг, – на адміністрацію (адміністративні органи), а також підкреслює владну (адміністративну) природу діяльності щодо їх надання.

Вказано на необхідність ширшого застосування інформаційно-комунікаційних технологій для надання адміністративних послуг, що дозволить покращити якість їх надання. Звернуто увагу на питання платності адміністративних послуг.

Ключові слова: послуги, адміністративні послуги, публічні послуги, електронні послуги, муніципальні послуги, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування.

Постановка проблеми

З-поміж характерних ознак, якими можна описати розвиток сучасного українського суспільства є динамічність, інтенсивність суспільного життя, невпинне прагнення до створення нових більш комфортних умов для членів суспільства, що відбувається під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та стрімким становленням інформаційного суспільства. Все це відбувається на фоні осучаснення багатьох сфер життєдіяльності. Особливою сферою сьогодні стала сфера адміністративних послуг, які держава, в особі своїх органів, надає кожному члену суспільства. Як нова, і не достатньо розроблена царина – сфера адміністративних послуг потребує належного регулювання та наукового дослідження й обґрунтування.

Стан дослідження проблеми

Адміністративні послуги як новий інститут адміністративного права був предметом розгляду таких вчених як В. Авер'янов, О. Андрійко, К. Афанасьєв, В. Гаращук, Н. Гнидюк, І. Голосніченко, Я. Гонцяж, Д. Дубов, В. Євдокименко, Р. Калюжний, В. Кампо, Т. Коломоєць, І. Коліушко, Р. Куйбіда, Н. Нижник, Н. Хлібороб, А. Школик, Х. Ярмакі та інших.

Виклад основного матеріалу

Експерти Центру політико-правових реформ визначають адміністративні по-

слуги як публічні послуги, які надаються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, і надання яких пов'язане з реалізацією владних повноважень. Вони зазначають, що прикметник «адміністративні» вказує на суб'єкта, який надає послуги (адміністрацію) та владну (адміністративну) природу діяльності щодо надання цих послуг [1, с. 54].

Сама доктрина адміністративних послуг була започаткована із досвіду та практики провідних розвинутих світових демократій. В англійській мові для позначення категорії публічних послуг вживається термін «public services». Але через особливості категорійного апарату, так само, як термін «публічна адміністрація» тривалий час помилково перекладався як «державне управління», а замість терміна «публічні послуги» в Україні прижився спочатку термін «державні послуги».

Проте, в теорії чітко визначено, що державні послуги – це послуги, що надаються органами державної влади та державними підприємствами, установами та організаціями. До державних послуг також належать послуги, які надаються недержавними організаціями в порядку виконання делегованих повноважень. У цьому випадку на перше місце для визначення природи послуги ставиться не безпосередній суб'єкт її надання, а суб'єкт, який несе відповідальність за надання цієї послуги, та джерело фінансування надання цього виду послуг, тобто вид бюджету [2, с. 52].

Муніципальні послуги – це послуги, що надаються органами місцевого самоврядування, комунальними підприємствами, установами та організаціями [2, с. 52].

Термін «муніципальні» також не дає повного визначення, оскільки залишає поза увагою одного з основних суб'єктів надання відповідних послуг [3, с. 179].

У Концепції адміністративної реформи в Україні свого часу паралельно використовувались терміни «державні послуги» та «управлінські послуги». При цьому особливого розмежування між ними не зроблено. Визначення «адміністративні» є більш вдалим і тому, що вказує на суб'єкта, який надає такі послуги, – на адміністрацію, адміністративні органи. Крім того, прикметник «адміністративні» характеризує владно-публічну (адміністративну) природу діяльності щодо надання цих послуг [4, с. 117].

Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади визначає адміністративну послугу як результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону здійснює юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою (видача дозволів, (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо) [5].

Однак, виклики сьогодення поставили перед державою необхідність широко використовувати інформаційно-комунікаційні технології у публічному адмініструванні, розширювати сферу е-урядування на всі сфери суспільного життя.

Тож, перші кроки, які здійснюються у цьому напрямі є дуже вагомими.

Низка положень, які мають на меті запровадити інноваційні підходи в організації надання адміністративних послуг подано у Законі України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року [6]. Так, Закон передбачає:

1) запровадження механізмів, які забезпечують максимальну відкритість інформації про адміністративні послуги;

2)- створення єдиного робочого органу, який забезпечуватиме надання адміністративних послуг – Центрів надання адміністративних послуг;

3) запровадження системи надання адміністративних послуг в електронній формі, зокрема через функціонування Єдиного державного порталу адміністративних послуг.

Отже, якщо говорити про інформацію та доступ до неї споживача, то без сумніву можна зазначити, що якісне поінформування особи, яка звертається за адміністративною послугою, дозволяє їй швидше і якісніше задовольнити свої потреби та дозволяє уникнути конфліктів, що мо-

жуть виникнути між нею і тим хто надаватиме їй послугу.

Тож суб'єкт звернення має право безкоштовно отримати інформацію про потрібну йому адміністративну послугу та порядок її надання.

Отримати ж таку інформацію особа може декількома способами, це:

– шляхом доступу до Реєстру адміністративних послуг (закон визначає, що такий реєстр повинен розміщуватися на Урядовому порталі);

– створення та функціонування відповідних веб-сайтів;

– через інформаційну картку (як у приміщені ЦНАП, так і на його сайті);

– за допомогою засобів телекомунікації (телефону, електронної пошти, та інших засобів зв'язку);

– через засоби масової інформації;

– здійснення посадовими особами прийому суб'єктів звернень (надання консультацій);

– облаштування у місцях прийому інформаційних стендів;

– видання довідково-інформаційних матеріалів про адміністративні послуги.

Отже, наявність стількох способів звернення для отримання інформації дозволить особі обрати зручний спосіб отримання інформації про адміністративну послугу для себе.

Ще одним важливими нововведенням закону України «Про адміністративні послуги» є запровадження системи електронних адміністративних послуг. Основою функціонування цієї системи, відповідно до положень Закону України «Про адміністративні послуги» має бути Єдиний державний портал адміністративних послуг (далі – Портал). Створення такого Порталу повинно стати революційним кроком у сфері надання адміністративних послуг в Україні та забезпечити повноцінне функціонування системи електронних адміністративних послуг, а також доступ суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги з використанням мережі Інтернет.

Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» Єдиний державний портал адміністративних послуг забезпечує:

1) доступ суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги та про суб'єктів надання адміністративних послуг;

2) доступність для завантаження і заповнення в електронній формі заяв та інших документів, необхідних для отримання адміністративних послуг;

3) можливість подання суб'єктами звернення заяви за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку;

4) можливість отримання суб'єктами звернення інформації про хід розгляду їхніх заяв;

5) можливість отримання суб'єктами звернення за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку результатів надання адміністративних послуг;

6) можливість здійснення суб'єктами звернення оплати за надання адміністративної послуги дистанційно, в електронній формі [6].

Варто зауважити, що в Україні, поряд з Єдиним державним порталом адміністративних послуг, функціонують подібні сервіси окремих органів публічної адміністрації. Так, на сайті Міністерства юстиції за електронною адресою http://new.minjust.gov.ua/ua створено систему «Електронні сервіси». Система «Електронні сервіси», включає можливості доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та Кабінету адміністративних послуг. Перший дозволяє здійснити реєстрацію юридичної особи або фізичної особи-підприємця, провести пошук відомостей у реєстрі, отримати електронну виписку юридичної особи, витягу або довідки та завантаження раніше сформованих документів. Кабінет адміністративних послуг дозволяє скористатись можливістю отримати окремі адміністративні послуги в електронному вигляді.

Однак, вказані сервіси на разі працюють з певними недосконалостями. Що стосується сервісу «Кабінет адміністративних послуг», то сайті цього ресурсу вказано, що він надає можливість отримувати або подавати документи до різних державних

установ через мережу Інтернет, отримувати інші послуги в електронному вигляді, використовувати Особисту частину Кабінету.

Так, відповідно до інформації на цьому ресурсі, Кабінет забезпечує: доступ до інформації різних державних реєстрів Міністерства юстиції України; посилання на інші державні інформаційні джерела; користування власною поштовою скринькою; планування часу за допомогою Календаря. Частина послуг надається на безоплатній основі, інша частина – з можливістю здійснити оплату послуги в режимі on-line (згідно норм, встановлених постановами Кабінету Міністрів України).

Розробниками сервісу зазначається, що найближчим часом Користувачам кабінету буде запропонована можливість: використовувати власне сховище файлів (диск); зберігати або пересилати файли у зашифрованому вигляді; обмінюватися шифрованими повідомленнями засобами електронної пошти; використовувати базу даних законодавчих документів; зберігати історію отримання послуг Кабінету. Проте, більшість сервісів, які пропонує Кабінет за своїм з містом не є адміністративними послугами в розумінні закону України «Про адміністративні послуги», а лише супутніми допоміжними послугами та можливостями.

Проте, загалом такі ініціативи заслуговують позитивної оцінки, оскільки мають на меті спростити життя для громадян, підприємців, які звертають до органів публічної адміністрації для отримання адміністративних послуг.

Можна констатувати, що досвід зарубіжних країн передбачає створення єдиної інтегрованої системи з надання електронних адміністративних послуг через загальнонаціональні портали, чи єдині «точки доступу». Практика вирішення цього питання в Україні показує, що немає єдиного підходу щодо створення такого сервісу, хоча Закон України «Про адміністративні послуги» містить таку вимогу. Натомість органи різного рівня створюють свої електронні ресурси, декларуючи при цьому впровадження надання електронних адміністративних послуг. В державі має працювати єдина програма з надання адміністративних послуг в електронному вигляді. При цьому, найбільш ефективним вбачається удосконалення чинної нормативної бази та впровадження в життя ідеї з Єдиним порталом надання адміністративних послуг в Україні.

Висновки

Розглянувши вище наведене можна говорити про те, що в Україні, відповідно до провідних світових тенденцій запроваджено низку інноваційних підходів щодо організації сфери надання адміністративних послуг. Зокрема такими інноваційними підходами слід вважати: створення нової організаційної форми надання адміністративних послуг - Центрів надання адміністративних послуг, спрощення доступу інформації про адміністративні послуги, створення можливостей вільного отримання такої інформації через Інтернет, а також запровадження системи електронних адміністративних послуг. Такі ініціативи, попри необхідність клопіткої праці над їх ефективним втіленням, заслуговують високої позитивної оцінки, оскільки дозволяють значно підвищити якість адміністративних послуг. Також, зазначені інновації сприяють прозорості відносин між органами публічної адміністрації та фізичними юридичними особами, та зниженню корупційних ризиків, уникненню бюрократичних перешкод у таких відносинах.

Література

1. Реформування основних адміністративно-правових інститутів: проблеми теорії і практики: матер. семінару. Центр політико-правових реформ, 28 листопада 2003 р. К. С. 54.

2. Концепція «Адміністративні послуги – нова якість держави» (проект). *Реформування основних адміністративно-правових інститутів: проблеми теорії і практики*: матер. семінару. Центр політико-правових реформ, 28 листопада 2003р. К. С. 52.

3. Коломоєць Т. Управлінські послуги в контексті взаємодії особи й органів місцевої влади в Україні: концептуальний

і нормативний аспекти. *Актуальні проблеми державного управління*: Зб. наук. праць / Редкол. С.М. Серьогін та ін. Дніпропетровськ. 2002. Вип. 1(7). С. 179.

4. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / Автор-упорядник В.П. Тимощук. К.: Факт, 2003. С. 117.

5. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 р. № 90-р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 7. Ст. 376.

6. Закон України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. Ст. 44.

SUMMARY

The article analyzes the legal nature of administrative services provided by public authorities in Ukraine. The content of the service as a general category is revealed, which is aimed at meeting certain needs of a person and is carried out by the relevant authorities at the request of a person. The provisions of the current legislation on the tasks assigned to the subjects of administrative services are analyzed. Attention is paid to the practice of providing administrative services in some foreign countries, the purpose of their introduction and development trends are indicated.

Administrative services have been found to be public services provided by the executive and local governments (ie, administrative bodies). Their provision is related to the exercise of power, and therefore the adjective «administrative» indicates who is the subject of such services – the administration (administrative bodies), and emphasizes the authoritative (administrative) nature of their activities.

The need for wider use of information and communication technologies for the provision of administrative services is indicated, which will improve the quality of their provision. Attention is paid to the issue of payment for administrative services.

Key words: services, administrative services, public services, electronic services, municipal services, executive bodies, local self-government bodies.

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ВЛАДОЮ ТА БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ

ПЄТУХОВ Андрій Юрійович - здобувач Університету сучасних знань

УДК: 342.95 (477)

В статье проанализированы научные подходы к определению понятия «субъекты», «система», «власть», «государственные органы», на основании чего предложено собственное определение системы субъектов взаимодействия между властью и бизнесом в Украине и определены ее субъектов. Проведено исследование нормативно-правовых актов и установлено полномочия субъектов в сфере взаимодействия власти и бизнеса.

Ключевые слова: система, субъекты, взаимодействие, органы государственной власти.

Постановка проблеми

Інтерес до суб'єктів взаємодії влади та бізнесу в сучасних умовах обумовлений цілою низкою факторів, пов'язаних з основними тенденціями в економічній, соціальній та політичній сферах. Ефективний рівень взаємодії визначених суб'єктів є рушійною силою розвитку сучасної демократичної та правової України. Швидкі темпи розвитку європейських інтеграційних процесів та швидкий розвиток економічних відносин детермінують потребу в реалізації принципово нової та дієвої системи суб'єктів взаємодії влади та бізнесу, яка буде заснована на партнерських відносинах та буде сприяти подальшому ухваленню взаємно погоджених рішень для вирішення суспільних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанню взаємодії влади з бізнесом присвячена увага таких науковців, як: О. Грішнова, В. Гостеніна, В. Давиденко, С. Данасарова, А. Денисенко, Б. Дезілец, Т. Дерев'ягіна, І. Дубровський, І. Запатріна, О. Маслюківська, В. Михеєв, О. Полякова, Е. Уайт, Ю.Шевчук та інших.

Метою статті є визначення поняття «суб'єкти взаємодії влади та бізнесу в Україні», дослідження їх системи, визначення повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування в сфері реалізації взаємодії влади та бізнесу.

Виклад основного матеріалу

Для дослідження питання системи суб'єктів взаємодії влади та бізнесу, в межах нашого дослідження, з юридичної точки зору, інтерес становить визначення поняття «суб'єкт». Великий енциклопедичний юридичний словник поняття «суб'єкт права» визначає як учасника правовідносин як носія юридичних прав та обов'язків [1, с. 860]. Професор Г.В. Мальцев зазначає: «Для нас суб'єкт права – людина або певна соціальна організація людей, яких норми права наділяють правами й обов'язками» [2, с. 33]. С. Ф. Кечек'ян писав, що «суб'єкт права» - особа, яка може бути носієм прав та обов'язків та є учасником правовідносин [3, с. 84]. На думку О. Ф. Скакун, суб'єкти – це суб'єкти права, тобто особи, що мають правосуб'єктність [4]. Виходячи з цього, припускаємо, що в понятті «суб'єкт» поєднані такі поняття як «особа», «учасник», «група осіб», що здійснюють певну діяльність, задля

чого їх наділено відповідним обсягом повноважень. З викладеного, робимо висновок, що суб'єктами взаємодії влади та бізнесу в Україні є учасники адміністративно-правових відносин, які виникають під час спільної діяльності, та які наділені визначеним адміністративними нормами відповідними правами та обов'язками.

Беручи за основу поняття «суб'єкти взаємодії влади та бізнесу в Україні», можемо визначити поняття системи цих об'єктів. Слово «система» означає ціле, яке складається з частин; сполучення [5, с. 415]. Якщо звернутися до Великого тлумачного словника сучасної української мови, то бачимо, що поняття «система» має різне значення, зокрема тлумачиться як порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ тощо); сукупність будь-яких елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих і функціонуючих частин [6, с. 1320, 1321]. Враховуючи викладене, в контексті нашого дослідження поняття «система суб'єктів взаємодії влади та бізнесу» доцільно розуміти як сукупність законодавчо визначних учасників адміністративно-правових відносин, які взаємодіють між собою з метою реалізації найважливіших проектів та прискорення розвитку регіонів, одержання прибутку, досягнення позитивних економічних і соціальних результатів, задоволення суспільних потреб, створення додаткових робочих місць, розвитку бізнесу та створення умов для підвищення конкурентоспроможності державного та приватного секторів економіки. Для кращого розкриття поняття системи суб'єктів взаємодії влади та бізнесу в Україні є потреба з'ясувати сутність та місце у цій системі кожного з них.

У науковій літературі існує багатьох концепцій, що розкривають сутність феномену влади. Звертаючись до одних з основних, бачимо, що відповідно до системної концепції, основним поняттям є політична система, в якій влада розкривається як спосіб організації та засобом прийняття рішень і розподілу цінностей; як взаємодія індивідів у рамках специфічної соціальної системи. Відповідно до структурно-функціональної концепції, влада є особливим видом відносин між підлеглими та керівниками. У свою чергу, прихильники органістичної концепції зазначають, що змістом влади є різні версії функціоналізму, структуралізму й солідаризму, що визначають загальносуспільні функції влади, які применшують або ігнорують її класовий характер. Роль особи в політичній системі чітко визначена: підтримка існуючої суспільної системи [7; с. 240]. Натомість прихильники теологічної концепції, інтерпретують владу як засіб досягнення певних цілей. Вважають, що влада існує для того, щоб реалізувати важливі суспільні цілі, вона є засобом обміну, тобто її віддають тим політикам, які найбільш ефективно можуть задовольнити базові потреби соціальної спільноти [8; с. 74].

Прихильники ще одного підходу структуру державної влади та її суб'єктів характеризують з точки зору її зовнішнього оформлення та зовнішньої організації. Державна влада як здатність або можливість держави здійснювати політичне керівництво суспільством завжди організаційно оформлена і так чи інакше виражена зовні. У зв'язку з цим виникає питання про механізм державної влади, так як своє організаційне вираження державна влада знаходить саме в певному механізмі. Виділяють структуру державної влади: суб'єкти влади, об'єкти влади, відносини, засоби і методи здійснення влади [9].

В узагальненому вигляді «влада – це здатність і можливість регулювати діяльність людей, здійснюючи вплив на їхні інтереси». Залежно від об'єкта регулювання владу можна переділити на політичну, економічну, ідеологічну; залежно від суб'єкта реалізації влади – на державну владу та самоврядування; від механізму реалізації та організації – на демократичну та диктатуру; за сферою застосування – на економічну, церковну, державну тощо [10, с. 27, 28]. О. Хоменко визначає державну владу як систему «юридичних державно-владних повноважень державних органів і посадових осіб, розподілених по вертикалі й горизонталі, спрямованих на реалізацію завдань і функ-

цій держави» [11]. В. Авер'янов зазначає, що державна влада є здатністю «держави приймати обов'язкові рішення та домагатися їх виконання» [12, с. 30]. А. Алексєєв зазначає, що державна влада – це концентроване вираження волі й сили держави, яке реалізується державними органами та установами й забезпечує стабільність і порядок у суспільстві, захищає громадян від внутрішніх і зовнішніх посягань у спосіб застосування певних методів (зокрема державного примусу та військової сили) [13, с. 135]. В. Ф. Погорілко вважає, що державна влада – це «організація і здійснення політичної влади в Україні державою, її органами і посадовими особами у межах і порядку, передбачених Конституцією і законами України» [14, с. 6].

З викладено можемо зробити висновок, що державну владу у сфері взаємодії з бізнесом у контексті нашого дослідження доцільно розуміти як систему спеціально створених державних органів, наділених відповідними повноваженнями щодо вирішення питань, пов'язаних з виникненням, розвитком та припиненням правовідносин у сфері взаємодії з приватними інституціями. З цього робимо висновок, що державно-владними повноваженнями наділено не всі державні органи, а лише частина спеціально створених, завданнями яких, в тому числі є реалізація державної політики в досліджуваній сфері правовідносин.

Якщо звернутися до літератури, то бачимо, що серед науковців склалося декілька точок зору щодо поняття системи державних органів, спеціально уповноважених на реалізацію державної політики у сфері взаємодії з бізнесом. Зокрема, якщо враховувати загальний принцип поділу влади, то в структурі органів державної влади виділяють суб'єктів законодавчої, виконавчої та судової влади. Якщо класифікувати в залежності від територіальної організації, то виділяють центральну владу, суб'єкти якої поширюють свою юрисдикцію на всю територію країни, та місцеву владу, суб'єкти якої поширюють свою юрисдикцію на обмежену територію відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Разом з цим, мають місце й інші підстави класифікації суб'єктів державної влади на: індивідуальні та колективні, за ступенем організованості суб'єктів поділяють на: неорганізовані, частково організовані, організовані; за характером діяльності інституційні та не інституційні.

Статтею 5 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» закріплено, що розвиток малого і середнього підприємництва забезпечують у межах своїх повноважень Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування. Спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері розвитку підприємництва.

Державну підтримку малого підприємництва здійснює Кабінет Міністрів України, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку підприємництва, розроблення та виконання загальнодержавних програм розвитку малого і середнього підприємництва з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, здійснює заходи щодо розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, спрямовує, координує та контролює діяльність органів виконавчої влади, які забезпечують надання державної підтримки.

Що стосується органів місцевого самоврядування, то у ст. 23 Господарського Кодексу України передбачено, що органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження щодо суб'єктів господарювання виключно в межах, визначених Конституцією України, законами про місцеве самоврядування та іншими законами, що передбачають особливості здійснення місцевого самоврядування в містах Києві та Севастополі, іншими законами. Органи місцевого самоврядування можуть здійснювати щодо суб'єктів господарювання також окремі повноваження органів виконавчої влади, надані їм законом. Відносини органів місцево-

го самоврядування з суб'єктами господарювання у випадках, передбачених законом, можуть здійснюватися також на договірних засадах. Правові акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, прийняті в межах їх повноважень, є обов'язковими для виконання усіма учасниками господарських відносин, які розташовані або здійснюють свою діяльність на відповідній території. Незаконне втручання органів та посадових осіб місцевого самоврядування у господарську діяльність суб'єктів господарювання забороняється. Не допускається видання правових актів органів місцевого самоврядування, якими встановлюються не передбачені законом обмеження щодо обігу окремих видів товарів (послуг) на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Органи та посадові особи місцевого самоврядування мають право звертатися до суду щодо визнання недійсними актів підприємств, інших суб'єктів господарювання, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів місцевого самоврядування. Органи, посадові та службові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність за свою діяльність перед суб'єктами господарювання, підстави, види і порядок якої визначаються Конституцією України та законом. Спори про поновлення порушених прав суб'єктів господарювання та відшкодування завданої їм шкоди внаслідок рішень, дій чи бездіяльності органів, посадових або службових осіб місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень вирішуються в судовому порядку.

Поділяючи погляд, відповідно до якого в умовах сучасної ринкової економіки основу відносин між її суб'єктами становить пошук кожним із таких суб'єктів способів реалізації своєї справи, можна стверджувати, що бізнес (ділові стосунки) - система, яка охоплює всіх бізнесменів та інтегрує їх діяльність в одне ціле. Суть бізнесу складається в з'єднанні матеріальних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів з метою виробництва товарів, призначених для продажу іншим економічним агентам - підприємствам, організаціям, громадянам. У господарській практиці підприємництво і бізнес звичайно ототожнюються. Але це лише зовнішня проява. Насправді обидва ці терміни не тотожні. Бізнес більш широке поняття, чим підприємництво, тому що воно охоплює відношення, які виникають між усіма учасниками ринкової економіки і вмикає в дію не тільки підприємців, але і споживачів, найманих робітників державної структури. Підприємництво - категорія бізнесу. Бізнес як система господарювання - це ділові відношення між людьми або учасниками справ. Ділові відношення – це вираження виробничих відношень. Діяльність будь-якого суб'єкту господарського процесу є його "діло". Обмін діяльністю і її результатами – це обмін ділами або ділова угода. Учасники ділових угод є ділові люди - бізнесмени. Підприємництво і підприємці пов'язані з "ділом". Як правило, це "діло" передбачає підприємство, тобто особливо складне діло. Таким чином, бізнес - це організація підприємства: промислового, сільськогосподарського, торгового, кредитного, науково-технічного тощо [15]. В Україні бізнесом можуть займатися практично всі громадяни, за винятком категорії людей, яким законодавче ця діяльність заборонена.

До суб'єктів бізнесу в Україні відносять суб'єктів господарювання, правове регулювання створення та діяльність яких здійснюється відповідно до норм Господарського кодексу, Цивільного кодексу та окремих законів України [16]. Зокрема, Господарський кодекс України у ст. 55 визначає, що суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації - юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку. Положення ст.80 Господарського Кодексу України визначають, що до господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, а також особи які здій-

снюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи відповідно до статті 58 Господарського кодексу України. Громадянин–підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення. Громадянин може здійснювати підприємницьку діяльність: безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється; із залученням або без залучення найманої праці; самостійно або спільно з іншими особами. Громадянин здійснює управління заснованим ним приватним підприємством безпосередньо або через керівника, який наймається за контрактом. У разі здійснення підприємницької діяльності спільно з іншими громадянами або юридичними особами громадянин має права та обов'язки відповідно засновника та/або учасника господарського товариства, члена кооперативу тощо, або права і обов'язки, визначені укладеним за його участі договором про спільну діяльність без створення юридичної особи. Громадянин–підприємець здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва та відповідно до принципів, передбачених у статті 44 ГКУ [17, с. 28].

Висновки

Таким чином, з викладеного можемо узагальнити, що систему суб'єктів у сфері взаємодії влади та бізнесу складають:

1) державні органи, до повноважень яких віднесено вирішення питань, пов'язаних з виникненням, розвитком та припиненням правовідносин у сфері взаємодії з приватними інституціями: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, а також особи які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Література

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю.С. Шемшученка]. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.

2. Мальцев Г.В. Социалистическое право и свобода личности: теоретические вопросы / Г.В. Мальцев. – М., 1968. – 454 с.

3. Кечекьян С. Ф. Правоотношение в социалистическом обществе / С.Ф. Кечекьян. - М. :Госюриздат, 1958. – 188 с.

4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

5. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост. Губский Е. Ф., Кораб¬лева Г. В., Лутченко В. А.]. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 576 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

7. Політологія: Підручник / І. С. Дзюбко, К. М. Лемківський, В. П. Андрущенко та ін.;Зазаг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Лемківського. 2-ге вид., і допов. – К.:Вища шк., 2001. – 415с.

8. Гелей С. Д., Рутар С. М. Політологія: Навч. посіб. / С. Д. Гелей, С. М. Рутар – 7-мевид., перероб. і доп. -К.: Знання, 2008. – 415с.

9. Суб'єкти державної влади. URL: https://stud.com.ua/54763/pravo/subyekti_derzhavnoyi_vladi.

10. Онупрієнко А. Місцева влада в системі вертикального поділу влади: загально-теоретичні аспекти / А. Онупрієнко // Підприємництво, господарство і право. – 2010. –№ 3. – С. 27–30.

11. Хоменко О. В. Виконавча влада: соціально-правова природа, особливості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. В. Хоменко // [Електронний ресурс] : веб-сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. –

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано наукові підходи до визначення поняття «суб'єкти», «система», «влада», «державні органи», на підставі чого запропоновано власне визначення системи суб'єктів взаємодії між владою та бізнесом в Україні та визначено її суб'єктів. Проведено дослідження нормативно-правових актів та встановлено повноваження суб'єктів у сфері взаємодії влади ті бізнесу.

Ключові слова: система, суб'єкти, взаємодія, органи державної влади.

SUMMARY

The article analyzes the scientific approaches to the definition of "subjects", "system", "power", "state bodies", on the basis of which the own definition of the system of subjects of interaction between government and business in Ukraine is proposed and its subjects are defined. . A study of regulations and established the powers of entities in the field of interaction between government and business.

Keywords: system, subjects, interaction, public authorities.

Режим доступу URL: http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05hovppo.zip

12. Авер'янов В. Організація виконавчої влади: необхідність усунення внутрішніх суперечностей / В. Авер'янов // Право України. – 2009. – № 5. – С. 30–35.

13. Теория государства и права : [учеб. для вузов] / под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В. Д. Перевалова. – [2-е изд., изм и доп.]. – М. : Изд-во «Норма» (Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М), 2002. – 616 с.

14. Органи державної влади України : [монографія] / за ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. – 592 с.

15. Сутність понять підприємництво і бізнес. різниця між ним. URL: https://studopedia.su/16_152760_sutnIst-ponyat-pIdpriemnitstvo-I-bIznes-rIznitsya-mIzh-nimi.html

16. Сучасна класифікація суб'єктів господарювання. URL: https://www.businesslaw.org.ua/suchasna-klasyfikaciya-subektiv-gospodaruvannya/

17. Суб'єкти господарювання. Підприємства та їх обєднання. Господарські товариства. URL: http://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%201%D1%81.%D1%80.pdf?id=af155c33-7a36-441f-a3e1-064b9666132c

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

ДМИТРЕНКО Олена Дмитрівна - аспірант Сумського державного університету

УДК: 342.95 (477)

Аналізуються напрямки вдосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні. Розгляд обраної тематики здійснюється на основі аналізу національного законодавства та відповідної правової доктрини. Розглядаються такі категорії як «правове забезпечення» та «адміністративно-правове забезпечення», здійснюється визначення змісту, визнання, а також структури останніх. Надаються пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні, зокрема, шляхом підвищення рівня нормативно-правового регулювання, розробки критеріїв оцінки ефективності взаємодії антикорупційних інститутів, формування незалежних координаційних органів та розширення залучення громадськості до процесів протидії корупції.

Ключові слова: взаємодія, корупція, адміністративно-правове забезпечення, суб'єкти протидії корупції.

Актуальність

Євроінтеграційні процеси, безумовно вплинули на реформування державного та політичного механізмів. Відповідні трансформаційні процеси зачепили також і сферу протидії корупції, що було опосередковано формуванням ряду антикорупційних інституцій, а також формуванням системи взаємозв'язків між ними. Разом із тим, сьогодення реалізації останніми своїх повноважень надає можливість простежити суттєві недоліки у процесі їхньої діяльності, а також наявність безсистемності зав'язків взаємодії як таких. Таким чином, на особливу увагу заслуговує розгляд питання аналізу напрямів удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні, що опосередковано нагальною необхідністю удосконалення діяльності антикорупційних інституцій. Отже, з огляду на все вище викладене обрана тематика для дослідження є вкрай актуальною та потребує комплексного розгляду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Комплексне ознайомлення із напрацюваннями правової доктрини надає можливість встановити, що у межах останньої відсутні правові дослідження, що безпосередньо спрямовані на дослідження напрямів удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні. Виключно окремі правові елементи нашого дослідження були розглянутими у працях В. Баришнікова, М. Горного, Д. Клименка, А. Крупника, Н. Липовської, М. Месюка, А. Михненка, Є. Невмержицького, О. Панфілової, Д. Поупа, Г. Сатарова, С. Серьогіна та ряду інших.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі комплексного аналізу національного законодавства, правової доктрини та відповідної правозастосовної практики сформулювати шляхи удосконалення адміністратив-

но-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в України.

Виклад основного матеріалу

Переходячи до розгляду обраної проблематики по суті, встановимо, що слід надати визначення базовій категорії даного дослідження, а саме категорії «адміністративно-правове забезпечення». Відтак, на сьогодні, у межах правової доктрини класично існують диференційовані підходи щодо визначення суті останньої. У загальному ж можемо встановити, що адміністративно-правове забезпечення є різновидом правового забезпечення загалом. Відзначимо, що у межах словника сучасної української мови слово «забезпечити» визначається як «створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки» [1, с. 281]. Разом, із тим, загальне слово «забезпечення» у межах загальної теорії права набуває кардинально іншого правового змісту. Відтак, вчений О. Костюченко встановлює, що правове забезпечення – це безперервна діяльність суб'єктів права зі створення правових умов, в межах їхньої компетенції, усіма правовими засобами щодо закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту прав і свобод осіб та їхніх груп [2, с. 15]. Підтримуючи вище зазначену позицію, можемо встановити, що правове забезпечення доцільно розглядати як діяльність, що обумовлена творенням правових норм, здійсненням їхньої реалізації, а також загального правового регулювання суспільних відносин.

Продовжуючи розгляд категорії «правове забезпечення», сконцентруємо безпосередню увагу на адміністративно-правовому забезпеченні загалом. Відтак, вчений Є. Колесников визначає адміністративно-правове забезпечення як здійснюване державою за допомогою спеціального механізму упорядкування суспільних відносин, їхнє юридичне закріплення, охорону, реалізацію та розвиток [3, с. 434]. Разом із тим, встановлюючи у певній мірі інший правовий зміст категорії адміністративно-правове забезпечення, зазначимо, що останню, на наше переконання, доцільно розглядати, як діяльність уповноважених державою суб'єктів щодо формування правових приписів (норм) безпосереднього правового регулювання суспільних відносин, що покликані забезпечити стабільність та визначеність останніх. Встановимо, що адміністративно-правове забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні у більшій своїй мірі визначається вище встановленим правовим змістом, однак характеризується і рядом спеціальних ознак, що пропонуємо викласти нижче. Відтак, адміністративно-правове забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні характеризується тим, що:

- носить цілеспрямований характер, що опосередковано чітко визначеним напрямом правового регулювання, а також сферою здійснення останнього;
- здійснюється за допомогою правових інструментів та засобів, а також із використанням відповідних правових методів;
- провадиться за допомогою проходження декількох взаємопов'язаних, але водночас окремих стадій, що полягають у встановленні правових норм, їхньому закріпленні, а також реалізації у межах окремих правовідносин;
- носить регулятивний характер, що спрямований на досягнення головно цілей протидії корупції в Україні.

Здійснюючи дослідження адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні відзначимо, що на особливу увагу заслуговує також розгляд питання про структуру останнього. Відтак, структура адміністративно-правового забезпечення може бути розкрита через такі компоненти як: об'єкти, суб'єкти, а також зміст. Об'єктом, адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні є суспільні відносини у царині відповідної реалізації антикорупційними інституціями своїх повноважень, що потребує правового регулювання та реалізації норм адміністративного права суб'єктами публічного адміністрування. Суб'єктами адміністративно-правового забезпечення відповідної взаємодії є спеціально уповноважені суб'єкти публічної адміністрації,

які наділені владними повноваженнями, правами та обов'язками, що встановлені адміністративно-правими нормами. При цьому, встановимо, що у даному випадку йде мова про суб'єктів диференційованого порядку: це як спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, так і загальні органи. Визначаючи зміст адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні, відзначимо, що останній може бути репрезентований інструментами адміністративного впливу. Встановимо, що категорія «інструмент» як загально-теоретична категорія в праві, визначається, як засіб для досягнення конкретної мети [4, с. 469]. У адміністративно-правовому контексті відповідні інструменти доцільно визначати як сукупність методів, приймів та способів, що спрямовані на досягнення безпосередньої правової мети взаємодії антикорупційних інституцій між собою.

Таким чином, адміністративно-правове регулювання взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні характеризується спеціальними ознаками та визначається особливим правовим змістом. Разом з тим, з урахуванням того, що антикорупційні інституції на сьогодні перебувають у тісних зв'язках взаємодії на особливу увагу заслуговує розгляд питання про удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між ними. У межах правової доктрини встановлено, що цілями антикорупційної політики в Україні має стати зниження рівня корупції та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства і держави від загроз, пов'язаних із корупцією, за допомогою виконання таких завдань:

– попередження корупційних правопорушень;

– створення правового механізму, який перешкоджає підкупу осіб, що мають публічний статус;

– забезпечення відповідальності за корупційні правопорушення в усіх випадках, прямо передбачених нормативно-правовими актами;

– відшкодування шкоди, заподіяної корупційними правопорушеннями;

– моніторинг корупційних факторів та ефективності заходів антикорупційної політики;

– формування антикорупційної суспільної свідомості;

– сприяння реалізації прав громадян і організацій на доступ до інформації про факти корупції і корупціогенні фактори, а також на їх вільне висвітлення в засобах масової інформації;

– створення стимулів до заміщення державних посад, посад державної і муніципальної служб непідкупними особами [3, с. 242]. Відтак, удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії антикорупційних інституцій між собою має відбуватися у відповідних пріоритетних площинах, що були викладені вище. Таким чином, нижче сконцентруємо детальну увагу на пріоритетних напрямках удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні.

І. Удосконалення нормативно-правового регулювання взаємодії антикорупційних органів

Даний напрямок удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні полягає у тому, що остання є можливою та ефективно здійсненною на практиці, лише у тому випадку, якщо для цього існують відповідні правові підстави. На сьогодні, суб'єкти публічного адміністрування зобов'язані діяти лише у межах повноважень та у спосіб, що визначений законом. Відтак, саме закон повинен встановити інструменти взаємодії антикорупційних органів між собою. Аналіз національного законодавства надає можливість встановити, що буква закону доволі часто обмежується виключно вказівкою на те, що «суб'єкти взаємодіють із іншими органами державної влади з метою реалізації своїх повноважень у спосіб, визначений законом». Разом із тим, сам закон доволі часто є недосконалим і, закріплюючи повноваження антикорупційних інституцій, залишає поза увагою взаємодію останніх із іншими суб'єктами протидії корупції. Відтак, відкритим на сьогодні залишається питання щодо того, чи є відповідний закон якісним

та ефективним. У загальному ж встановимо, що будь-який закон у демократичній та правовій державі має бути якісним, особливо, якщо йде мова про пріоритетні сфери суспільної взаємодії, зокрема й про сферу протидії корупції в Україні. Вчений Н. Оніщенко, досліджуючи якість закону, наводить такі вимоги до останнього: якісний закон – той, що не залишається на папері, а застосовується на практиці. Також він визначає два аспекти якості законодавства: соціальний, пов'язаний з його змістом, і юридичний, пов'язаний з формою. На його думку, зміст нормативно-правового акту має відповідати: основним напрямам розвитку суспільства; реальним умовам життя; Конституції України й іншим актам; принципам демократії та соціальної справедливості, а також нормам моралі; гармонійному взаєморозвитку закону і правової системи в сучасних умовах; принципу визначеності, точності, однозначності правової норми, що є гарантією міцного правопорядку [4]. Таким чином, можемо встановити, що удосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності антикорупційних інституцій повинно відбуватися шляхом розроблення нових та якісних правових норм, у межах котрих закріплювалися б дієві механізми та інструменти відповідної взаємодії.

Також, продовжуючи розгляд питання щодо удосконалення нормативно-правового регулювання взаємодії антикорупційних органів, відзначимо, що особлива увага має бути приділена й так званій договірній взаємодії , котра на сьогодні у більшій своїй мірі є обмеженою лише обміном інформацією, та спільним інформуванням про вжиті антикорупційні заходи. Встановимо, що адміністративні договори, що укладаються муж суб'єктами протидії корупції в Україні, мають бути багатопредметними й не обмежуватися виключно інформаційною сферою, що безумовно є важливою, але й далеко не основною у межах відповідної взаємодії.

Отже, в аналізованій нами площині, на сьогодні пріоритетним є удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії антикорупційних інституцій шляхом розроблення, а також закріплення правових норм, відповідних якісних механізмів та інструментів взаємодії, а також розширення предметної договірної сфери правового регулювання.

II. Розроблення системи оцінювання взаємодії антикорупційних інституцій

У даному випадку доречно вести мову про те, що взаємодія суб'єктів протидії корупції має підлягати комплексній оцінці на реалізацію її ефективності. Встановимо, що на сьогодні в Україні не розроблені комплексні показники оцінки ефективності діяльності антикорупційних інституцій, разом із тим, останні активно реалізуються у практиці зарубіжних держав. Відтак, вчений А. Сунгоров, досліджуючи ефективність діяльності суб'єктів публічного адміністрування загалом, встановлює, що діяльність останніх повинна оцінюватися шляхом здійснення аналізу таких критеріїв, як:

- Input measures – показники ресурсів на «вході», що характеризують витрати на здійснення діяльності;
- Process measures – показники процесів, що характеризують терміни і нормативи виконання діяльності;
- Output measures – показники результатів, обсяг виконаної роботи;
- Outcome measures – показники ресурсів на «виході», ступінь досягнення цілей і завдань організації і (або) зміна в стані цільової групи споживачів;
- Impact measures – показники впливу, ефект впливу проекту на цільову групу [4, ст. 8].

Підтримуючи позицію вище зазначеного представника правової доктрини, встановимо, що взаємодія антикорупційних інституцій також підлягає відповідній правовій оцінці. Разом із тим, критеріями оцінки, на наше переконання, мають виступати такі критерії, як: результативність, економічність та соціальна виправданість. Відтак, нижче сконцентруємо увагу на аналізі даних критеріїв.

- Критерій результативності взаємодії суб'єктів протидії корупції в Україні – опосередкований визнанням доцільності встановлених нормативних взаємозв'язків антикорупційних інституцій між собою. При цьому встановимо, що до уваги має братися не лише загальний результат взаємодії, що

може бути представлений обміном інформацією, проведенням спільних оперативно-розшукових чи процесуальних дій, а також і безпосередній час, котрий був витрачений відповідними інституціями для досягнення спільного результату, а також ресурси, що були задіяні останніми.

- Критерій економічності опосередкований економічною доцільністю проведення спільних заходів, а також рівнем витрачених фінансових ресурсів на останні. Відтак, взаємодія антикорупційних інституцій буде вважатися економічно доцільною, якщо надає можливість досягти поставлену мету із залученням мінімальних фінансових ресурсів.
- Критерій соціальної виправданості опосередкований проведенням аналізованої нами взаємодії з урахуванням інтересів соціуму та громадськості загалом. Реалізація будь-якого правового повноваження антикорупційних інституцій повинна бути спрямоване на те, щоб забезпечити втілення прав та свобод людини і громадянина, а не лише на сліпе слідування реалізації повноважень визначених законом.

Таким чином, встановимо, що на сьогодні у межах удосконалення шляхів адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні, актуальними видається нормативне розроблення та закріплення показників ефективності діяльності останніх.

III. Формування окремого органу чи підрозділу, що здійснював би методологічну розробку втілення антикорупційної політики у державі, та реалізовував би контрольні повноваження у сфері взаємодії антикорупційних інституцій

Суть даного напрямку удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні зводиться до необхідності формування у межах державницького механізму окремого суб'єкта публічного адміністрування, що здійснював би контрольні повноваження у межах реалізації державної антикорупційної політики загалом. Встановимо, що остання на сьогодні у більшій своїй мірі позбавлена системності, з огляду на що формування відповідного координаційного органу є нагальним. При цьому, відзначимо, що суть останньої правової інституції може бути диференційованою. Це може бути окремий, повністю незалежний суб'єкт публічного адміністрування, котрий має повноваження в аспекті формування та реалізації антикорупційної політики, здійснення контролю за діяльністю антикорупційних інституцій, а також проведення оцінки взаємодії антикорупційних органів між собою. З іншої точки зору, аналізована нами інституція може бути створена у вигляді координаційного органу у межах котрого представники всіх спеціальних антикорупційних інституцій здійснювали б діяльність щодо формування та реалізації антикорупційної політики, а також обговорювали би пріоритетні шляхи взаємодії та інструменти її реалізації.

Таким чином, можемо встановити, що у найближчий час в Україні нагальним видається питання формування відповідної інституції як у певній своїй мірі координаційного органу у сфері протидії корупції.

IV. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення участі громадськості у реалізації антикорупційної політики

У межах національного законодавства неодноразово встановлювалися правові вимоги щодо залучення громадськості до реалізації державної політики, зокрема й політики в антикорупційній сфері. Разом із тим, як показує практика, громадськість лише в обмеженій площині залучена до відповідних процесів. Даний стан речей потребує комплексних змін. В. Астанін, наприклад, один із небагатьох вітчизняних дослідників, що займається питаннями ефективності антикорупційної взаємодії, розкриваючи проблеми ефективності через виділення деяких критеріїв залучення інститутів громадянського суспільства у процес протидії корупції. До них даний вчений він відносить зацікавленість у взаємодії, пов'язану з використанням державою ресурсних можливостей інститутів громадянського суспільства, і необхідність у взаємодії [6, с. 6]. Відтак, залучення інститутів громадянського суспільства до реалізації державної антикорупційної політики беззаперечно буде впливати та впливає на разі на сам рівень реалізації остан-

ньої. При цьому, встановимо, що на сьогодні національне законодавство, не здійснює закріплення безпосередніх форм взаємодії громадянського суспільства та суб'єктів протидії корупції. Разом із тим, комплексний аналіз національного законодавства надав можливість встановити, що фактично можливим видається виокремлення двох безпосередніх форм взаємодії, а саме інформаційної та процесуальної. Інформаційна форма взаємодії опосередкована інформуванням антикорупційними органами громадськості про свою діяльність, а процесуальна полягає у безпосередній правовій взаємодії громадськості та антикорупційних інституцій. Разом із тим, відзначимо, що національне законодавство має чітко здійснити нормативне закріплення форм взаємодії громадськості та антикорупційних інституцій, а також встановити їх правовий зміст. Відтак, актуальними на сьогодні залишаються такі різновиди форм впливу громадськості на реалізацію антикорупційної політики у державі як: проведення громадського контролю за антикорупційною сферою; здійснення на замовлення громадськості антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів; внесення пропозицій суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції, тощо.

Таким чином, національне законодавство має бути доопрацьованим у контексті нормативного закріплення форм взаємодії антикорупційних інституцій між собою та громадськістю.

Висновки

Таким чином, провівши комплексне дослідження обраної нами проблематики можемо зробити ряд висновків.

1. У межах національної правової доктрини існують диференційовані підходи щодо визначення загальної правової категорії «правове забезпечення», а також спеціальної правової категорії «адміністративно-правове забезпечення». Адміністративно-правове забезпечення взаємодії суб'єктів протидії корупції в Україні – це система правових засобів, інструментів та регуляторів, що спрямована на забезпечення нормативного регулювання відповідної взаємодії антикорупційних інституцій. Відповідне адміністративно-правове забезпечення характеризується рядом спеціальних ознак, а також особливою структурою, що представлена об'єктом, суб'єктом, а також правовим змістом.

2. Комплексний аналіз національної правової доктрини, вітчизняного законодавства, а також відповідної правозастосовної практики надав можливість встановити пріоритетні шляхи удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні. Дані шляхи опосередковані формуванням якісного нормативно-правового регулювання діяльності антикорупційних інституцій, та взаємодії їх між собою; розробленням та затвердженням системи оцінки ефективності взаємодії антикорупційних інституцій між собою; формуванням незалежного координаційного органу, діяльність якого зводилася б безпосередньо до координації суб'єктів протидії корупції, а також встановленням контролю за реалізацією останніми своїх повноважень у межах відповідної взаємодії; залученням громадянського суспільства, представників громадських організацій, об'єднань окремих громадян до співпраці у сфері протидії корупції в Україні.

Таким чином, у результаті даного дослідження можемо встановити, що розроблені нами шляхи удосконалення адміністративно-правового забезпечення взаємодії між суб'єктами протидії корупції в Україні, мають бути у найближчий час реалізовані у межах практичної діяльності, що обумовлено необхідністю проведення ефективної реалізації антикорупційної політики у державі загалом.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. І гол. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.

2. Костюченко О.Є. Визначення поняття «правове забезпечення». Науковий вісник. Національного університету

державної податкової служби України. 2015, № 1 (68). С. 11–16.

3. Колесников Є.Є. Поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів. Форум права. 2011, № 2. С. 432–438.

4. Brian Z. Tamanaha How an Instrumental View of LawCorrodes Rule of Law. DePaul LawReview. St. John's Legal Studies Research Paper № 06-0061. 2007. Vol. 56. P. 469–506.

5. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. авт. кол.: А. М. Михненко (кер. авт. кол.), Р. П. Марчук, А. М. Мудров та ін.; за ред. проф. А. М. Михненка. К.: НАДУ, 2010. 360 с.

6. Оніщенко Н. М. Проблеми ефективності законодавства та сучасний розвиток. Віче. 2007. № 12.

7. Сунгуров А.Ю. На пути к критериям эффективности деятельности института Уполномоченного по правам человека. Институт Уполномоченного по правам человека: в поисках критериев эффективности : учебное пособие. Санкт-Петербург: Норма, 2010. Вып. 8. С. 6–58.

SUMMARY

The directions of improvement of administrative and legal support of interaction between the subjects of anti-corruption in Ukraine are analyzed. Consideration of the selected topic is based on the analysis of national legislation and relevant legal doctrine. Categories such as "legal support" and "administrative and legal support" are considered, the content, recognition, and structure of the latter are determined. Proposals are made to improve the administrative and legal support of cooperation between anti-corruption actors in Ukraine, in particular, by increasing the level of legal regulation, developing criteria for assessing the effectiveness of anti-corruption institutions, forming independent coordinating bodies and expanding public involvement in anti-corruption processes.

Key words: interaction, corruption, administrative and legal support, subjects of anti-corruption.

8. Астанин В.В. Об эффективных механизмах взаимодействия государства с институтами гражданского общества в противодействии коррупции. М. Nota Bene, 2011. № 4 (40). С. 5–8.

ПРИНЦИП КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

НЕВЯДОВСЬКИЙ Владислав Олегович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК: 342.95 (477)

У статті, на основі розгляду загальнотеоретичних джерел, проаналізовано та розкрито зміст поняття «принцип контролю за якістю вищої освіти». Розкрито особливості вихідних засад контролю за якістю вищої освіти в Україні. Проведено дослідження наукових класифікацій принципів права взагалі та принципів контролю зокрема. На основі отриманих відомостей запропоновано власну класифікацію принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні.

Ключові слова: принципи права, якість вищої освіти, принципи контролю, контроль за якістю вищої освіти.

Постановка проблеми

Здійснення контролю у галузі вищої освіти не є явищем хаотичним, він, як і будь-яка інша діяльність, має будуватись на системі відповідних засадах, вихідних ідей та вимог, які прийнято називати принципами. У тлумачному словнику основних філософських термінів за редакцією В. Петрушенко визначено, що ідея – це уявлення (поняття) про взірцеву, довершену досконаліть чогось. Ідея являє собою форму представлення належного у свідомості людини і постає результатом багатьох ідеалізацій; вона завжди трансцендентна щодо реальності та виступає як гранична регулятивна мета людських прагнень та дій [1, с.72]. Говорячи більш простою мовою ідея є особливим виміром людської свідомості де під впливом розумових процесів виникає уявлення про те чи інше явище в його найбільш ідеальному вигляді. Практична реалізація ідеї та «шліфування» її згідно із реальністю веде до формування принципів, що мають основоположне значення для чогось або когось.

Стан дослідження проблеми

Питання принципів здійснення контролю у різних сферах суспільного життя досліджувались у працях: В.Ю. Бобринського, С.Н. Братуся, Д.А. Ковалева, Т.А. Ковача, Є.А. Кочеріна, Л.В. Луценко, О.М. Музичука, Г.М. Остаповича, О.В. Петришина, В.Д. Ткаченко, М.В. Цвіка, В.С. Шестака, Є.В. Шоріна та інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, малодослідженим є питання саме принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у визначенні та окресленні принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні. Визначена мета передбачає необхідність вирішення наступного кола завдань: 1) проаналізувати загально юридичні положення та сформулювати поняття «принципи контролю за якістю вищої освіти»; 2) провести класифікацію принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні.

Наукова новизна дослідження обґрунтована тим, що в статті вперше окреслено зміст принципів контролю саме за якістю вищої освіти, а також здійснено їх класифікацію.

Виклад основного матеріалу

Для окреслення всієї системи принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні розберемось із внутрішньо-теоретичними аспектами цієї проблеми. Так, на нашу думку, першочергово потребує визначення поняття «принцип» що має латинські коріння адже походить від слова «principium» - основа, початок. Тлумачні словники характеризують термін «принцип», як: основне, вихідне положення якої-небудь системи, якогось учення, теорії, науки, ідеологічного напрямку тощо; основна особливість устрою, дії механізму, пристрою, тощо; внутрішня переконання у чому-небудь, головна норма поведінки, точка зору на що-небудь [2, с.141].

У правовій теорії проблематика принципів займає одне з найважливіших місць, адже її вважають невід'ємним елементом змісту національного права. В Юридичній енциклопедії за авторства Ю.С. Шемшученка принципи – це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [3, с.110–111].

У сучасній юридичній науці окремі теоретичні позиції вчених сформовано навколо змісту поняття «принципи контролю». Наприклад, Є.В. Шоріна вказує про те, що принципи контролю – це розроблені з урахуванням досягнення науки і втілені в практику організаційні і правові основи організації і здійснення контролю, що забезпечують його результативність [4, с.61]. Є.А. Кочерін відмічає, що принципи контролю – це система елементів, що складає фундамент методологічної бази контролю [5, с.15;6, с.51]. Досить цікаву та правильну на наш погляд позицію пропонує Л.В. Лученко, який вважає, що при визначенні поняття «принципи контролю» необхідно: по-перше, враховувати найбільш важливі, об'єктивно необхідні прояви контролю, що відображають його природу і спрямованість, специфіку як самостійного правового утворення; по-друге, відтворювати такі методологічні вимоги, що постійно виявляються і використовуються в процесі проведення контролю, сприяють на практиці підвищенню його ефективності [7, с.97].

Проаналізувавши викладене ми дійшли висновку, що принципи контролю за якістю вищої освіти в України – це вихідні, основоположні ідеї, науково обґрунтовані юридичні вимоги вищого ступеню імперативності, що становлять базис правового регулювання суспільних відносин, які виникають в сфері контролю за поведінкою суб'єктів здійснення контрольної діяльності щодо забезпечення високого рівня якості вищої освіти в Україні. Варто відмітити, що вихідні начала контролю за якістю вищої освіти в Україні включають в себе різні групи принципів як сфери освіти, так і контрольної діяльності безпосередньо. Логічним на даному етапі дослідження є питання, які ж саме основоположні ідеї становлять «фундамент» аналізованої проблеми?

Наприклад, на думку В.М. Гаращука, до принципів контролю належать такі: законність, коректність, централізація, плановість, спеціалізація, професіоналізм, науковість, зрозумілість, відповідальність, реальність, об'єктивність, повнота, комплексність, суттєвість, корисність, неупередженість, доброзичливість, універсальність, систематичність, дієвість, оперативність, результативність, гласність, офіційність, принцип взаємодії, командний принцип, принцип раціонального розподілу контрольних повноважень, принцип концентрації, допомоги підконтрольній структурі, відповідальності та раптовості [8, с.213–225]. Розглядаючи принципи державного контролю з позиції сприйняття контролю як юридичної діяльності, В.С. Шестак вказує на їх ієрархічність. До них він відносить принципи юридичного процесу, загальні принципи державного ладу та принципи процесуальної діяльності, принципи діяльності контролюючих суб'єктів та спеціалізовані принципи контролю [9, с.70]. В.Ю. Бобринський при дослідженні проблематики класифікації принципів контролю пропонує поділяти їх на три групи за критеріями діяльності: 1) загальні принципи діяльності суб'єкта контролю (складаються з принципів діяльності самого суб'єкта і принципів його діяльності

як органу відповідної гілки влади); 2) міжгалузеві принципи державного контролю (утворюються синтезом загальних принципів права і державного управління відповідно до предметної специфіки контрольної діяльності); 3) галузеві принципи контролю. Принципи державного контролю у сфері національної безпеки від поділяє на п'ять груп: загальні, інформаційні, управлінські, фінансово-економічні та приватні [10, с.8–10;11, с.64].

Звернути увагу варто на теоретичну позицію С.М. Кушніра та М. Долинської, які до принципів державного контролю за діяльністю освітніх закладів віднесли: поєднання державного і громадського контролю; гласності контролю із збереженням державної, комерційної та іншої захищеної законом таємниці; поєднання зовнішнього і внутрішнього контролю, зокрема самоконтролю; єдиноначальності та колегіальності; охоплення компетенцією контролюючих органів усіх структур управління на основі різних форм власності та джерел фінансування освітніх закладів; соціальної детермінації; зворотних зв'язків; визначеності форм і методів державного контролю на законодавчому рівні; наявності підстав, визначених законом, для здійснення контрольних заходів; гуманізація контролю; конструктивності контрольної діяльності; науковості; системності; відповідальності всіх учасників контрольних заходів; підконтрольності і підзвітності органу державного контролю відповідним органам державної влади; обміну досвідом; невтручання органу державного контролю до статутної діяльності об'єкта, якщо її здійснюють у межах закону; достовірності інформації, що контролюється; об'єктивності інформації про об'єкт контролю; достатності інформації про об'єкт контролю; неупередженості суб'єкта контролю; систематичності і регулярності контрольних заходів задля постійності контролю відносно періодів функціонування об'єкта контролю; оперативності; незалежності; економічності [12].

Різні підходи до класифікації принципів контрольної діяльності безпосередньо доказують неодноманітність всіх основоположних юридичних ідей в цьому напряму. Водночас, в більшості наукових концепції вчені нехтують їх класифікацією, наводячи звичайний перелік без належного групування. Такий підхід на наш погляд є помилковим, адже сфера контролю ґрунтується на принципах різного суспільно-правового значення та включає в себе як вихідні засади функціонування правової системи в цілому, так і принципи роботи органів державної влади. В галузі вищої освіти до зазначеного переліку частково додаються принципи на яких побудовано сектор вищої освіти в нашій країні. Враховуючи викладене, на нашу думку принципи контролю за якістю вищої освіти в Україні варто досліджувати у трьох класифікаційних групах виділених на підставі поширеності юридичного впливу кожного принципу, а саме: загальнодержавні юридичні принципи; принципи контрольної діяльності; принципи контролю за якістю вищої освіти безпосередньо.

До групи загальнодержавних вихідних засад, відносяться три базові принципи національної правової системи, які мають прояв в усіх без виключеннях галузях права та входять основу всіх юридичних категорій та явищ, а саме: верховенство права, законність та людиноцентризм в діяльності держави. Так, верховенство права закріплено у статті 8 Конституції України. Відповідно до цього положення Основний закон має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Корім того, норми Конституції України від 28.06.1996 №254к/96-ВР є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [13]. Згідно із практикою Конституційного суду України верховенство права слід розуміти, як панування права в суспільстві, його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [14].

Законність є пов'язаним із верховенством права принципом, та в цілому характеризує засади правового порядку в нашій

державі. Відповідно до статті 18 Основного закону правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [13].

Третій загальнодержавний принцип пов'язано із змістом статті 3 Конституції України від 28.06.1996 №254к/96-ВР за текстом якої: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [13]. Відповідно до вимог цієї конституційної норми, контроль за якістю вищої освіти в Україні: по-перше, повинен здійснюватись задля максимального забезпечення прав людини у сфері вищої освіти; по-друге, в процесі реалізації контролю не повинні використовуватись методи та заходи що порушують визначені Основним законом та іншими нормативно актами України права людини і громадянина, а також виникати будь-які інші випадки таких порушень.

Другу групу принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні становлять вихідні засади на яких базується контрольна діяльність в цілому. Особливість даних принципів виражається в тому, що вони визначають направленість контролю в його вихідній формі та усіх похідних від неї різновидів, як то, контролю в освітній галузі. До зазначених принципів можна віднести:

1) принцип об'єктивності. Об'єктивність контролю передбачає його здійснення виключно для пошуку та виявлення відхилень від нормативно-встановлених стандартів функціонування контрольованого об'єкту. Тобто, контроль в аналізованій сфері направлено тільки на перевірку якості освіти та не може використовуватись як важіль впливу на заклади вищої освіти.

2) принцип компетентності контролю. В контексті контролю за якістю вищої освіти в Україні мається на увазі юридична компетентність, а саме наявність повноважень у відповідних суб'єктів на реалізацією подібного контролю. Тільки за наявності визначних офіційними державними актами прав та обов'язків, відповідний суб'єкт має право реалізовувати заходи та методу контролю якості вищої освіти.

3) принцип безперервності контролю. Як і вища освіта в цілому, контроль має не менш важливе загальнодержавне значення, в зв'язку із чим має реалізовуватись уповноваженими суб'єктами постійно для відслідковування та припинення найнезначніших відхилень якості вищої освіти від визначених стандартів.

Останню групу принципів складають вихідні засади, що відносяться безпосередньо до контролю якості вищої освіти в Україні, та визначають вихідні засади правового регулювання в даному секторі. Зазначені принцип виходять із змісту вказаного контролю та положень законодавства, що регламентують його зміст. Таким чином, до останньої групи принципів можна віднести:

1) принцип відповідності контролю засадам державної політики в сфері вищої освіти – контрольна діяльність не має суперечити загальнодержавній «лінії» регулювання та управління сектором вищої освіти, яка визначає не тільки особливості адміністративного впливу на заклади вищої освіти, але й норми якості їх діяльності при наданні освітянських послуг;

2) привалювання профілактичних заходів - контроль якості вищої освіти в Україні має відбуватись не тільки виключно за рахунок заходів адміністративної «реакції» у разі виявлення порушень, але й шляхом використання превентивних заходів, як то формування та забезпечення прийняття законодавчих змін, удосконалення локальної нормативно-правової бази тощо;

3) принцип комплексності – виражає вимогу про необхідність здійснення всеосяжного контролю, під час якого аналізується весь сектор вищої освіти держави на предмет відповідності визначних законодавством стандартів в роботі не тільки за-

кладів освіти, але й інших суб'єктів правовідносин сфери контролю за якістю освіти.

Висновок

Таким чином, саме три представлені групи принципів формують юридичну основу правового регулювання контролю за якістю вищої освіти в Україні. Незважаючи на відмінності у своїй юридичній силі та змісті, всі принципи пов'язані між собою та за рахунок різниці закладених в них ідей формують єдину ідеальну модель контрольної діяльності в досліджуваній галузі.

Література

1) Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2009. 264 с.

2) Подорожній Є.Ю. Особливості юридичної відповідальності у трудовому праві України: дисертація / Є.Ю. Подорожній // Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 426 с.

3) Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А-Г. К.: Вид-во «Юридична думка», 2011. 656 с.

4) Шорина Е. В. Контроль за деятельностью органов государственного управления в СССР / Е. В. Шорина. М. : Наука, 1981. 300 с.

5) Кочерин Е. А. Основы государственного управленческого контроля / Е. А. Кочерин. М. : Информац.-издат. дом „Филин", 2000. 384 с.

6) Гетманець О.П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні: дисертація / О.П. Гетманець // Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2009. 427 с.

7) Лученко Д. В. Контрольне провадження: дис. … кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Лученко Д. В. ; Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого. Х., 2003. 180 с.

8) Гаращук В. М. Теоритико-правові проблеми контролю і нагляду у державному управлінні : автореф. дис. … доктора юрид. наук : 12.00.07. / В. М. Гаращук. Х., 2003. 36 с..

SUMMARY

The article, based on the consideration of general theoretical sources, analyzes and reveals the meaning of the concept "principle of quality control of higher education". The peculiarities of the basic principles of quality control of higher education in Ukraine are revealed. A study of scientific classifications of the principles of law in general and the principles of control in particular. Based on the obtained information, the own classification of the principles of quality control of higher education in Ukraine is proposed.

Key words: principles of law, quality of higher education, principles of control, control over quality of higher education.

9) Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. / В. С. Шестак. Х., 2002. 195 с.

10) Бобринський В. Ю. Державний контроль у сфері національної безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. / В.Ю. Бобринський. К., 2008. 20 с.

11) Мукшименко А.П. Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за дотриманням прав людини при виконанні кримінальних покарань: дисертація / А.П. Мукшименко // Київ: Київський міжнародний університет. 2010. 192 с..

12) Долинська М. Деякі аспекти контролю за якістю вищої освіти в Україні / Марія Долинська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 113–119.

13) Конституція України: закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР // Офіційний вісник України. 2010. №72/1. ст.259.

14) Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») : від 9 лип. 1998 р. : Справа № 12-рп/98 // Офіційний вісник України. 1998. № 32. стор. 59.

ПРАВОВА ДОКТРИНА ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ РОЗУМІННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

СВІТЛАК І.І. - к.ю.н., доцент, завідувач кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін Вінницького навчально-наукового інституту економіки Тернопільського національного економічного університету

УДК 347

У статті розглянуто існуючі наукові підходи до категорії «діджиталізації» у правовій доктрині. Зокрема проаналізовано праці вчених, тематикою яких виступають новітні об'єкти цивільних правовідносин та новітні договірні конструкції. Сформовано висновок, що нині правова доктрина тільки перебуває в стані формування, адже відсутні комплексні наукові дослідження впливу «діджиталізації» на приватні правовідносини. Наукова доктрина (оформлена у єдиний акт, документ, тощо) повинна стати тим фундаментом праворозуміння цифровізації, знаходячи формалізацію в текстах нормативно-правових та індивідуальних правових актів.

Ключові слова: доктрина, діджиталізація, інформація, цифрові права, цифрові активи

Постановка проблеми

Цифрова епоха призвела до значних трансформацій у правових відносинах загалом та у цивільних правовідносинах зокрема. Застосування цифрових процесів створює виклики для науковців і законодавця щодо доповнення новими відносинами системи вже врегульованих цивільних правовідносин. Широке використання діджиталізації у побуті населення, у щоденній роботі публічних органів, створює перед наукою цивільного права виклики щодо адаптації знань до ефективного використання цифрових категорій у процесі реалізації цивільних прав та обов'язків учасників приватноправових відносин.

Питання використання діджиталізційних категорій у процесі здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків, фрагментарно висвітлено багатьма вченими. Однак, попри значний дослідницький інтерес до проблематики цифрових правовідносин, віртуальних об'єктів тощо, цивілісти залишили поза увагою питання загальної характеристики впливу діджиталізаційних процесів на приватні правовідносини. Відсутність комплексного дослідження, неоднозначність та суперечності окремих теоретичних напрацювань та норм законодавства, зумовлює актуальність даної теми, оскільки саме наукова доктрина повинна стати підґрунтям розуміння правової природи діджиталізації цивільних правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наслідки впливу діджиталізації на цивільні правовідносини дискретно досліджувалися О. В. Зінченком, Р. А. Майдаником, В. Б. Наумовим, О. І. Карпенко, А. О. Кодинцем, П. Сухорольським, Г. М. Стахирою, Д. С. Трофименко, Н. Ю. Філатовою та ін.

Метою нашого дослідження є теоретико-правовий аналіз існуючих наукових підходів до категорії «діджиталізації».

Виклад основного матеріалу дослідження

Розглядаючи доктрину як теоретичне підґрунтя розуміння правової природи діджиталізації цивільних правовідносин, слід зазначити, що в юридичній науці існують різні погляди стосовно визначення поняття «доктрина».

Як зазначає С. Іскра «правова доктрина є однією з найбільш складних для розуміння, багатоскладових та малодосліджених юридичних категорій. Така ситуація зумовлена величезним рядом факторів, починаючи з комплексного характеру цього явища, часткової та дуже спірної формалізації (відсутності єдиної форми викладення та існування правової доктрини), високим рівнем теоретичності поняття та закінчуючи довгим часом панування позитивізму (коли доктрина не була необхідна настільки, щоб бути детально вивченою)» [1, с. 177].

На думку В. С. Нерсесянца, юридична доктрина – це розроблені й обґрунтовані вченими-юристами позиції, конструкції, ідеї, принципи й судження про право, які в тих чи інших системах права мають обов'язкову юридичну силу [2, с. 401]. О. Ф. Скакун вважає, що наукова доктрина, це акт-документ, який містить правові ідеї, принципи, що розроблені вченими з метою вдосконалення законодавства [3, с. 221]. С. В. Васильєв, правову доктрину визначає як систему уявлень (ідей) про право, що сформульована вченими-юристами з метою забезпечення порядку в суспільних відносинах і вирішення юридичних казусів, яка має письмове вираження і санкціонована державою [4, с. 71]. У своїх дослідженнях Є. В. Вавилін визначає юридичну доктрину як учення – сукупність теоретичних положень про правові явища та наукові праці юристів [5, с. 65].

У кожній країні доктрина цивільного права завжди знаходиться у складних співвідношеннях, взаємодіях і взаємовпливах з нормативною частиною цивільного права. Очевидно, що цивілістична доктрина і цивільне законодавство перебувають у стані постійного неспівпадіння та взаємного «витребування» [6, с. 178].

Впливаючи на законодавця, доктрина є непрямим джерелом права, а коли законодавець закріпляє доктринальні ідеї у правових нормах – простежується прямий вплив доктрини. В Україні переважна частина доктринального пливу перепадає на законотворчий процес, а не на стадію правозастосування [7].

На разі неоднозначність та суперечності норм законодавства щодо розуміння сутності діджиталізації, наштовхує теоретиків та практиків до формування наукових поглядів щодо розуміння правової природи діджиталізації цивільних прав. Зокрема дослідження в основному стосуються об'єктів цивільних правовідносин і договірних конструкцій.

Досліджуючи об'єкти цивільних прав, В. Л. Скрипник обґрунтовує виникнення новітніх, раніше невідомих об'єктів, які братимуть участь у цивільних правовідносинах, серед яких вчений виділяє інформацію, як самостійний об'єкт з усіма його численними різновидами [8, с. 209]. Авторську концепцію правового регулювання інформаційних відносин сформовано А. О. Кодинцем [9, с. 209].

Дослідженню виникнення новітніх «цифрових прав» присвячені праці П. Сухорольського, який вказує, що «принциповою новацією, яка могла б спричинити виникнення нового покоління цифрових прав, можна було би вважати виокремлення певних аспектів інформаційного суспільства у цілком новий простір, на який не поширювалася б юрисдикція держав і дія існуючих правових актів. … Проте такий підхід є небезпечним. Він поширює на користувача норми без ознак легітимності та залишає його фактично беззахисним, оскільки основні права людини у такому просторі не визнаються та не забезпечуються» [10, с. 22].

Захисту персональних даних у глобальній мережі присвячені праці С.Л. Гнатюка, який робить висновок, що «крім адекватного правового забезпечення та ефективної системи регулювання та нагляду для успішного протистояння викликам, пов'язаним із захистом ПД у кіберпросторі необхідним є: а) розвинений й диверсифі-

кований ринок юридичних послуг; в) грамотні та відповідальні контрагенти – провайдери онлайн-послуг та їх споживачі, суб'єкти та оператори персональних даних. Особливого значення у цьому контексті набуває системне поширення серед інтернет-користувачів цифрової грамотності і культивування відповідальної поведінки у Мереж» [11, с. 96].

На нашу думку, у сьогоднішніх реаліях, саме право на захист персональних даних, постає одним із основоположних цифрових прав, адже є елементом механізму захисту приватного життя особи.

На переконання В.Б. Наумова володілець цифрових ресурсів задля захисту користувачів Інтернету, держава в особі органів влади повинна зобов'язати до обов'язків, а саме: повідомляти користувачів про факти збору та обробки персональних даних, яка містить відомості про приватне життя; розкривати види даних, які збираються; інформувати користувача про випадки, в результаті яких припиняється охорона персональних даних, тощо [12, с. 16-17].

В.А. Лаптев, досліджуючи місце цифрових технологій у системі цивільних прав, досліджує історію розвитку інтернет-простору в цілому. Спочатку Інтернет розглядався як інформація, якою її користувачі обмінювалися між собою. Потім виникли цифрові активи, оборот яких став можливий виключно між користувачами мережі «Інтернет», що дозволяло також їх іменувати інтернет-майном. Крім того, створені програми «Розумних договорів»: смарт-контрактів, які укладаються, без втручання людини. Вченим вбачається, що в найближчому майбутньому наступним - третім - поколінням Інтернету, виступить штучний інтелект, який працює в інтернет-просторі і в віртуальному світі [13, с. 33].

О.В. Зінченко з'ясовуючи стан нормативно-правовго регулювання правовідносин, пов'язаних з обігом криптовалют, вказує на важливості прийняття відповідного спеціального закону для регулювання подібних правовідносин [14, с. 145-147]. Р.А. Майданик ототожнює безготівкові кошти з криптовалютою. Основна відмінність між ними, на думку вченого, полягає у знаходженні криптовалюти у безпосередньому володінні особи і не пов'язаності з діями третіх осіб (банків). Тому, на відміну від безготівкових коштів і електронних грошей, права на криптовалюти – це не права вимоги до банку або іншої особи, а безпосередньо права на крипто валюти [15, с 11-15].

Дослідження бездокументарних цінних паперів, як об'єкта цивільного права, здійснювала Д.С. Трофименко. Вченою з'ясовано особливості існування бездокументарних цінних паперів виключно у інформаційному просторі та розпорядження віртуальними цінними паперами шляхом укладання відповідних правочинів, предметом яких є бездокументарні цінні папери. Під обліковим записом (бездокументарними цінними паперами) як об'єктом віртуальної власності вчена вважає матеріальний об'єкт – електронну «комірку», що вміщує в собі бінарний код, який є в електронному середовищі фіксатором інформації [16, с 4].

О.І. Карпенко визначає таку особливість, як можливість надання й отримання інтернет-послуги без обмеження у просторі та часі (повсюдно і цілодобово) за умови доступу до технічного пристрою в мережі Інтернет [17, с. 3].

З огляду на те, що договори типу смарт-контракти, click-wrap і browse-wrap відносно нові договірні конструкції, відповідні положення відсутні, як у легалізаційному полі так і у наукових колах це питання недостатньо досліджене. В юридичній науці України та інших країн лише окремі автори торкались цієї проблематики.

Питанням правочинів у електронній формі, договорів електронної комерції, відповідальності операторів онлайн-платформ присвячені наукові праці Н.Ю. Філатової, зокрема: досліджено особливості цих договірних конструкцій, визначено предмет та сферу їх застосування, сформульовано висновок, що внесення особливих змін чи доповнення до норм чинного законодавства є недоцільним. Водночас вчена вважає за необхідне на практиці застосову-

вати ці новітні правочини із врахуванням принципів договірного права [18, с.87]. Натомість Г.М. Стахира вказує на необхідність закріплення у ЦК України договору постачання цифрових активів як окремого виду договору із визначенням власного предмету та істотних умов [19, с.55-58].

Висновки

Попри значний дослідницький інтерес до проблематики діджиталізаційних процесів, цивілісти залишили поза увагою питання комплексного дослідження їх впливу на приватні правовідносини. Недостатність наукових досліджень гальмує розвиток вітчизняного законодавства у відповідному напрямку. А це, у свою чергу, викликає невідповідність стану чинного нормативного регулювання сучасним запитам суспільства, зумовленим розвитком цифровізації, оскільки саме наукова доктрина (оформлена у єдиний акт, документ, тощо) повинна стати тим фундаментом праворозуміння, знаходячи формалізацію в текстах нормативно-правових та індивідуальних правових актів.

Література

1. Іскра С. Визначення правової доктрини у її співвідношенні з юридичною наукою. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 177-180.

2. Нерсесянц В.С. Общая теория государства и права : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2012. 560 с.

3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Правова Єдність, 2009. 519 с.

4. Васильєв С.В. Правова доктрина – джерело процесуального права *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2012. № 2. С. 70–76.

5. Вавилин Е.В. Некоторые проблемы механизма защиты субъективных гражданских прав. *Правоведение*. 2002. № 3. С. 178–186.

6. Довгерт А.С. Про зближення доктрин цивільного права в Україні та в західноєвропейських країнах. URL: file:///C:/Users/VALENT~1/AppData/Local/Temp/Chac_2016_27_37.pdf.

7. Кривов'яз В.М. Правова доктрина як джерело цивільного права України. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/14dec2015/12.pdf

8. Скрипник В.Л. Інформація як особливий об'єкт цивільних прав. *Сучасна цивілістична наука в умовах гібридної війни* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 16 листопада 2017 р.). Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2017. С. 209.

9. Кодинець А.О. Цивільно-правове регулювання зобов'язальних інформаційних відносин : монографія. Київ : Алерта, 2016. 582 с.

10. Сухорольський П. Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства. *Український часопис міжнародного права* 2013. № 1.С. 22.

11. Гнатюк С.Л. Особливості захисту персональних даних в сучасному кіберпросторі: нормативно-правовий досвід ЄС. *Проблеми захисту прав людини в інформаційному суспільстві* : матеріали наук.-практ. конф. / 1 квітня 2016 р., м. Київ / Упорядн.: В.М. Фурашев, С.Ю. Петряєв. К.: НДІІП НАПрН України, Національний інститут стратегічних досліджень, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, НТУУ «КПІ» Вид-во «Політехніка», 2016. С. 88-96.

12. Наумов В.Б. Правовое регулирование распространения информации в сети Интернет: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.14. Екатерингбург, 2003. С. 16-17.

13. Лаптев В.А. Ответственность «будущего»: правовое существо и вопрос оценки доказательств. *Гражданское право*. 2017. № 3.С.33.

14. Зінченко О.В. Щодо законодавчого врегулювання відносин у сфері обігу криптовалют. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 145–147

15. Майданик Р.А. Криптовалюта: проблеми правового регулювання. *Актуальні проблеми приватного права:* матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (м. Харків, 14 лют. 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 11–15.

16. Трофименко Д. С. Бездокументарні цінні папери як об'єкт цивільного права: дис. … канд. юрид. наук:12.00.03. Харків, 2018. С. 4.

17. Карпенко О. І. Інтернет-послуга як об'єкт цивільно-правових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2015. С. 3.

18. Філатова Н.Ю., Бережняк О.С. Договори типу click-wrap і browse-wrap: особливості і призначення. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2018. Т. 23. Вип. 1(32). С. 87.

19. Стахира Г. М. Речово-правові проблеми природи цифрового контенту. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 55–58.

SUMMARY

In the article is considering the existing scientific approachesof the category of «digitalization» in civil scientific doctrine. In particular, the works of scientists is analyzed the subject of which are the latest objects of civil law and the latest contractual structures.

The use of digital processes poses challenges for civilians and the legislature to complement and understand new relationships into the system of already settled civil legal relations.

Widespread use of digitalization in the life of the population, in the daily work of public bodies creates challenges for the science of civil law: adapting knowledge on the effective use of digital categories in the process of realization of civil rights and obligations of participants of private law relations. In addition, the transition to digitalization of all legal phenomena requires a corresponding change in legal regulators, their nature, scope of regulation, regulatory processes and the corresponding impact on legal relations.

The question of the use of digitalization categories in the process of exercising civil rights and performing civil duties has been fragmentarily covered by many scholars. However, despite the significant research interest in the issue of digital legal relations, virtual objects, etc., civilians have ignored the question of the general characteristics of the impact of digitalization processes on private legal relations. Lack of comprehensive research, ambiguity and contradictions of some theoretical developments and legislation, the presence of different, sometimes opposing views on the use of information technology, the emergence of new benefits in society, unequivocally makes this problem more relevant than ever, because it is scientific doctrine that should become the basis for understanding the legal nature of the digitalization of civil rights in the context of recoding civil law.

Key words: doctrine, digitalization, information, digital rights, digital assets

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ШТАТНОЇ СТРУКТУРИ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

КУШНІР Дар'я Михайлівна - аспірант Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету

УДК: 342.95 (477)

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, запропоновано авторське визначення організаційно-штатної структури Центрів надання адміністративних послуг. На основі узагальнення норм чинного законодавства, розкрито зміст та структурні елементи організаційно-штатної структури відповідних центрів. Доведено, що організаційно-штатна структура центрів надання адміністративних послуг характеризується наступними ознаками: складається з окремих елементів – штатних одиниць; усі структурні одиниці центру надання адміністративних послуг внутрішньо організовані та взаємопов'язані між собою; характеризується наявністю вертикальних та горизонтальних зав'язків між керівництвом центру надання адміністративних послуг та виконавчим органом, на який покладено функцію організації роботи відповідного центру; усі структурні елементи організаційно-штатної структури об'єднані єдиною метою.

Ключові слова: організаційна структура, штатна структура, центр надання адміністративних послуг.

Постановка проблеми

Центри надання адміністративних послуг, як постійно діючі робочі органи або структурні підрозділи органу місцевого самоврядування або місцевої державної адміністрації, в яких надаються адміністративні послуги, мають власну організаційно-штатну структуру, яка обумовлюється покладеними на них відповідними завданнями та функціями. Необхідність дослідження організаційно-штатної структури цих органів, обумовлена тим, що якість, швидкість та ефективність виконання завдань у сфері надання адміністративних послуг, покладених на відповідний орган національним законодавством, залежить саме від того наскільки правильно організована внутрішня будова центрів надання адміністративних послуг.

Стан дослідження

Окремі аспекти діяльності центрів надання адміністративних послуг досліджувались у наукових працях: Ю.В. Даньшина, Ю.М. Ільницької, О.І. Картузової, О.В. Кузьменка, О.Ю. Оболенського, М.Б. Острах та багатьох інших. Втім, незважаючи на суттєві здобутки науковців, в юридичній літературі відсутні комплексні напрацювання, присвячені науковому аналізу організаційно-штатної структури центрів надання адміністративних послуг.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб надати змістовну характеристику організаційно-штатній структурі центрів надання адміністративних послуг. Задля досягнення вказаної мети необхідно: з'ясувати зміст категорії «організаційна структура»; проаналізувати норми чинного законодавства, яке закріплює організаційну структуру центрів надання адміністративних послуг.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у роботі надано комплексну характеристику організаційно-штатної структури центрів надання адміністративних послуг.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження варто відзначити, що взагалі, організаційна структура підприємства, установи, організації, складається з ланцюгів – структурних одиниць (посади, підрозділи, тощо), які перебувають у підпорядкуванні та є взаємозалежними. Отже, організаційна структура центрів надання адміністративних послуг включає в себе сукупність ланок, кожна з яких виконує окремі завдання та функції.

Штатна структура, як правило, відображає кількісно-професійний склад працівників, а організаційна – їх розподіл відповідно до покладених на них завдань. Штатна структура персоналу відображає кількісно-професійний склад персоналу, розміри оплати праці і фонд заробітної плати працівників. Організаційна структура персоналу характеризує його розподіл залежно від виконуваних функцій [1, с. 75]. Отже, якщо вивчати організаційно-штатну структуру, як загальну категорію у сфері управління, зокрема і публічного, то можна зазначити, що основою організаційно-штатної структури – є субординаційні (підпорядкування згори донизу, від керуючого до керованого), реординаційні (знизу догори, від керованого до керуючого) та координаційні взаємозв'язки (підпорядкування на одному рівні, між двома та більше суб'єктами, що не виключає того, що загалом вони можуть перебувати на різних рівнях в ієрархічно організованій системі) [2, с. 134].

Особливістю організаційно-штатної структури в органах державного управління є наявність вертикальних та горизонтальних зв'язків між різними структурними одиницями, які ґрунтуються на управлінських відносинах влади та підпорядкування. В.П. Рубцов з цього приводу пише, що вертикальні зв'язки встановлюються між керівниками та їхніми підлеглими. Горизонтальні зв'язки базуються на відносинах взаємозв'язку чи взаємозалежності та встановлюються між рівноправними керівниками та структурними підрозділами, що тісно взаємодіють у процесі управлінської діяльності [2, с. 133]. В.П. Садковий, з приводу ієрархії структурної організації слушно зазначає, що структурні підрозділи, які знаходяться на більш високому рівні ієрархічної організації, є керівними органами по відношенню до відповідних підрозділів нижчого рівня. Тобто, структурні підрозділи нижчого рівня ієрархії є об'єктами управління, а структурні підрозділи вищого рівня – суб'єктами управління. В той же час на кожному ієрархічному рівні в кожному структурному підрозділі є свій керівник з апаратом управління, який керує підпорядкованим підрозділом [3, с. 12].

При дослідженні поняття «організаційно-штатна структура» можна помітити, що більшість наукових праць присвячено організаційно-штатній структурі органів внутрішніх справ. Так, наприклад О.В. Батченко, проаналізував наукові підходи до розуміння структури органів внутрішніх справ та сформулював визначення поняття організаційно-штатної структури Національної поліції України. Це затверджена штатним розписом у відповідності та на основі адміністративного законодавства України, ієрархічно побудовану за функціональним та територіальним принципами систему управлінь, відділів та інших структурних підрозділів, на які покладається виконання завдань та функцій у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку [4, с. 72]. Ю.І. Куций, в свою чергу, зазначає, що організаційно-штатна структура територіальних управлінь Міністерства внутрішніх справ України як узгоджену сукупність підрозділів та служб органів внутрішніх справ, передбачених штатом, які співпрацюють на регіональному рівні і налагоджують безперервну взаємодію з метою більш ефективного виконання покладених на них обов'язків, відповідно до якого вони виконують свої правоохоронні функції [5, с. 109].

Отже, аналізуючи зазначене вище, ми можемо дійти висновку, що організаційно-штатна структура характеризується такими особливостями: 1) внутрішня будова складається із структурних підрозділів і, зо-

крема, штатних одиниць; 2) структурними одиницями, як правило, є департаменти, управління, відділи тощо; 3) усі структурні частини органу внутрішньо організовані та взаємопов'язані між собою; 4) характеризується наявністю вертикальних та горизонтальних в'язків між структурними підрозділами та окремими посадовими особами, що базуються на засадах влади та підпорядкування; 5) для органів влади та органів місцевого самоврядування характерна ієрархічна організація структурних підрозділів; 6) усі структурні елементи організаційно-штатної структури об'єднані єдиною метою.

Продовжуючи наукове дослідження варто відзначити, що Центр надання адміністративних послуг утворюється з метою забезпечення надання адміністративних послуг. При створенні будь-якої установи необхідний документ, який би чітко регламентував перелік посад, підпорядкованість в середині структурних підрозділів, встановлення окладів. Центри надання адміністративних послуг, як правило, при утворенні мають статус робочих органів, але здійснення матеріально-технічного та організаційного забезпечення все ж таки покладається на орган, який створив такий центр. У структурі органу, що створив центр надання адміністративних послуг утворюється відповідний структурний підрозділ, на який покладається керівництво та відповідальність за роботу такого центру [6, с.200 - 201].

Перелік окремих структурних одиниць центрів надання адміністративних послуг міститься у Примірному положенні про центр надання адміністративних послуг [7]. Так, у разі утворення центру надання адміністративних послуг як постійно діючого робочого органу його очолює керівник виконавчого органу (структурного підрозділу), на який покладається здійснення функцій з керівництва та відповідальність за організацію діяльності центру. Керівник центру призначається на посаду та звільняється з посади відповідно до законодавства про державну службу та службу в органах місцевого самоврядування [7].

Керівник центру надання адміністративних послуг, в свою чергу:

1) здійснює керівництво роботою центру, несе персональну відповідальність за організацію діяльності центру;

2) організовує діяльність центру, в тому числі щодо взаємодії із суб'єктами надання адміністративних послуг, вживає заходів до підвищення ефективності роботи центру;

3) координує діяльність адміністраторів, контролює якість та своєчасність виконання ними обов'язків;

4) організовує інформаційне забезпечення роботи центру, роботу із засобами масової інформації, визначає зміст та час проведення інформаційних заходів;

5) сприяє створенню належних умов праці у центрі, вносить пропозиції органу (посадовій особі), що утворив центр, щодо матеріально-технічного забезпечення центру;

5^{1}) забезпечує визначення потреб у навчанні та навчання, у тому числі з використанням Національної веб-платформи центрів надання адміністративних послуг (Платформи Центрів дія), адміністраторів, старост та інших осіб, на яких покладається виконання завдань адміністратора, зокрема до початку виконання (у тому числі тимчасово) посадових обов'язків адміністратора або після перерви у роботі понад три місяці, у разі зміни порядку надання послуг, запровадження надання нових послуг;

6) розглядає скарги на діяльність чи бездіяльність адміністраторів;

7) може здійснювати функції адміністратора;

8) виконує інші повноваження згідно з актами законодавства та положенням про центр [7].

В свою чергу діяльність таких центрів забезпечується адміністраторами. Відповідно до положень статті 13 Закону України «Про адміністративні послуги» [8] адміністратором є посадова особа органу, який прийняв рішення про утворення центру надання адміністративних послуг, яка надає адміністративні послуги або організовує їх надання шляхом взаємодії з суб'єктами надання адміністративних послуг. У разі утворення такого центру надання адміністративних послуг як постійно діючого робочого органу до його складу включаються

окремі посадові особи виконавчих органів (структурних підрозділів) органу, який прийняв рішення про утворення центру надання адміністративних послуг, на яких можуть покладатися всі або окремі завдання адміністратора [8].

За рішенням органу, що прийняв рішення про утворення центру, окремі завдання адміністратора, пов'язані з наданням адміністративних послуг, отриманням заяв та документів, видачею результатів надання адміністративних послуг може здійснювати староста [7], таку ж саме норму містить і Закон України «Про адміністративні послуги». Отже, згідно з останніми змінами в законодавстві у сфері надання адміністративних послуг, окрім адміністратора, на якого покладаються завдання, зокрема, з надання адміністративних послуг, законодавець вводить нового суб'єкта, який може перебирати на себе окремі завдання адміністратора, - старосту.

Староста – це посадова особа місцевого самоврядування, нова інституція, створена для того, щоб інтереси всіх жителів сіл в об'єднаних територіальних громадах були належним чином представлені. Староста має як визначені державою повноваження (прописані у законах «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад»), так і надані радою громади (наприклад, визначені у Статуті ради об'єднаної громади та у затвердженому місцевою радою Положенні про старосту) [9, с. 3]. Відповідно до статті 53^1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [10] староста затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови, що вноситься за результатами громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю), проведеного у межах відповідного старостинського округу [10]. Говорячи про роль старости в сфері надання адміністративних послуг, можна сказати, що староста є окремих суб'єктом надання таких послуг. Отже, на рівні села та селище саме така посадова особа як староста є для громади і представником влади і особою яка забезпечує надання якісних і доступних адміністративних послуг.

Адміністратор призначається на посаду та звільняється з посади відповідно до законодавства про державну службу та службу в органах місцевого самоврядування. Кількість адміністраторів, які працюють у центрі, визначається органом, що прийняв рішення про утворення центру. Рекомендована кількість адміністраторів становить у міських, селищних, сільських територіальних громадах з населенням:

до 5 тис. осіб – не менше як дві особи;

від 5 до 10 тис. осіб – не менш як чотири особи;

від 10 до 20 тис. осіб – не менш як шість осіб;

від 20 до 50 тис. осіб – не менш як вісім осіб;

від 50 до 100 тис. осіб – не менш як 12 осіб;

більше як 100 тис. осіб – не менш як 15 осіб [7].

Також, важливо зазначити, що з метою забезпечення створення зручних та доступних умов для отримання послуг суб'єктами звернень у межах відповідної території територіальної громади за рішенням органу, що утворив центр, можуть утворюватися територіальні підрозділи центру та відділені (у тому числі пересувні) робочі місця адміністраторів такого центру, в яких забезпечується надання адміністративних послуг відповідно до переліку, визначеного органом, що прийняв рішення про його утворення [7].

Організаційне забезпечення діяльності територіальних підрозділів та відділених (у тому числі пересувних) робочих місць адміністраторів здійснюється центром, утвореним як виконавчий орган (структурний підрозділ), або виконавчим органом (структурним підрозділом), що здійснює матеріально-технічне та організаційне забезпечення діяльності центру, утвореного як постійно діючий робочий орган [7]. Рекомендована кількість адміністраторів для територіального підрозділу може становити не менш як дві особи [7].

Висновок

Таким чином, проведений вище аналіз, дає змогу дійти до висновку, що під організаційно-штатною структурою центрів надання адміністративних послуг доцільно розуміти систему, яка складається з організаційно та функціонально пов'язаних між собою елементів – штатних одиниць (керівництво; адміністратори та особи, що виконують їх функції; залучені співробітники), які постійно взаємодіють, доповнюють одне одного та здійснюють свою діяльність задля досягнення єдиної мети.

Організаційно-штатна структура центрів надання адміністративних послуг характеризується наступними ознаками:

1) складається з окремих елементів – штатних одиниць;

2) усі структурні одиниці центру надання адміністративних послуг внутрішньо організовані та взаємопов'язані між собою;

3) характеризується наявністю вертикальних та горизонтальних зв'язків між керівництвом центру надання адміністративних послуг та виконавчим органом, на який покладено функцію організації роботи відповідного центру;

4) усі структурні елементи організаційно-штатної структури об'єднані єдиною метою.

SUMMARY

The article, based on the analysis of scientific views of scientists, proposes the author's definition of the organizational and staffing structure of the Centers for administrative services. Based on the generalization of the current legislation, the content and structural elements of the organizational and staffing structure of the respective centers are revealed. It is proved that the organizational and staffing structure of the centers of administrative services is characterized by the following features: it consists of separate elements - staff units; all structural units of the center for the provision of administrative services are internally organized and interconnected; characterized by the presence of vertical and horizontal links between the management of the center of administrative services and the executive body, which is responsible for organizing the work of the center; all structural elements of the organizational and staffing structure are united by a single goal.

Key words: organizational structure, staff structure, center for providing administrative services.

Література

1. Балабанова Л. В., Сардак О.В. Управління персоналом : навч. посібник. Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. 471 с.

2. Рубцов В.П. Державне управління та державні установи: навч. посіб. для дистанційного навчання. Київ ун-т «Україна», 2008. 440 с.

3. Основи управління в органах і підрозділах МНС України : навч. посібн. / за ред. В. П. Садкового. Х.: УЦ-ЗУ, КП «Міська друкарня», 2009. 370 с.

4. Батченко О.В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки і порядку: дис. …канд. юрид. наук. Суми, 2017. 218 с.

5. Куций Ю.І. Особливості організації діяльності територіальних органів внутрішніх справ України. Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України: матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. Ч.1. Київ: Нац. Акад.. внутр. Справ, 2015. С. 108 -110.

6. Шамрай Н.В. Організація надання публічних послуг у містах з районним поділом: дис. … канд. наук з держ. управл.: 25.00.04. Київ, 2017. 279 с.

7. Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2013 № 118. Урядовий кур'єр від 06.03.2013 № 44

8. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. Голос України від 06.10.2012 № 188.

9. Дніпропетровський ВПУ «Центр розвитку місцевого самоврядування».План дій старости: 8 кроків успішного старту: навч. посіб. Дніпро: ПП Тремпольцев, 2017. 81 с. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/06/Plan_diy_starostu_8_krokiv.pdf

10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97 – ВР. Офіційний вісник України. 1997 р., № 25, стор. 20, код акта 1051/1997

Науково-практичний журнал

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПЕРСПЕКТИВИ

EUROPEAN PERSPECTIVES

№ 4, 2017

Головний редактор
Кузнєцов Євген Валерійович

Здано до набору 18.12.2017 р.
Підписано до друку 26.12.2017 р.
Комп'ютерний набір. Формат 60х84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 21,15
Тираж 1200. Зам. № 266

ТзОВ «Дрогобицька міська друкарня»
м.Дрогобич, вул. І.Мазепи, 7,
тел./факс 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76